

MEGATREND UNIVERZITET
FAKULTET ZA KULTURU I MEDIJE

UTICAJ POLITIČKIH PROMENA U
LIBIJSKOM DRUŠTVU NA ULOGU
TELEVIZIJE U FORMIRANJU POLITIČKE
KULTURE RAZLIČITIH DRUŠTVENIH
GRUPA

doktorska disertacija

Mentor:

Prof. dr Vladimir Prvulović

Student:

Mohamed Abusbea

Beograd, 2016.

MEGATREND UNIVERSITY
FACULTY OF CULTURE AND MEDIA

IMPACT OF THE LYBIAN SOCIETY'
POLITICAL CHANGES ON THE
FORMATION OF THE POLITICAL
CULTURE OF DIFFERENT GROUPS OF
THE SOCIETY

doctoral dissertation

Professor:

Prof. dr Vladimir Prvulović

Student:

Mohamed Abusbea

Belgrade, 2016.

Komisija za odbranu doktorske disertacije:

Mentor: Prof. dr Vladimir Prvulovic

Prof. dr Milivoje Pavlović

Prof. dr Ana Jovancai Stakić

Datum odbrane:

Posvećeno mojoj porodici, prijateljima, ženi, deci, mentor I članovi komisije, Univerzitetu Megatrend I svim ostalim prijateljima koji su bili uz mene.

Mohamed Abusbea

Naslov disertacije:

UTICAJ POLITIČKIH PROMENA U LIBIJSKOM DRUŠTVU NA ULOGU TELEVIZIJE U FORMIRANJU POLITIČKE KULTURE RAZLIČITIH DRUŠTVENIH GRUPA

Sažetak

Veza između kulture jednog naroda i savremenih medija je posebno značajna, jer delovanje medija posredno ili neposredno oblikuje kulturu, a posebno deo kulture koji se odnosi na političko delovanje države, grupa ili pojedinaca.

Libija, kao zemlja Arapskog Magreba, ima vrlo specifičnu kulturu, i političku kulturu kao deo celine, na koju savremeni mediji, a posebno televizija, deluju drugačije nego na zemlje zapadnih demokratija, pa čak i različito od drugih arapskih zemalja.

Da bi se ovo delovanje istražilo, a rezultati sistematizovali i izveli odgovarajući zaključci, problematika je zahtevala izvođenje istraživanja radi upoznavanja sa ulogom medijskih sredstava u kulturnoj edukaciji u opštem smislu, kao i u političkoj edukaciji (edukaciji za političku kulturu) na konkretnijem nivou.

Pored ovoga, za Libiju je izuzetno bitna komponenta religije, kao i uticaja islamizma i pan-arabizma, koji je ili dolazio iz susrednih zemalja ili ga je kreirala libijska elita, oblikujući ga na način koji im je najviše odgovarao. Ovo je dalje imalo uticaj na oblikovanje čitavog društva i svih struktura koje su ga činile.

Istraživanje medijskog, a posebno televizijskog uticaja na političku kulturu obuhvatilo je i čitav spektar značajnih društvenih pojava i njihovo preplitanje sa predmetom istraživanja.

U formiranju političke kulture društva najveću odgovornost imaju političke i duhovne elite i elite znanja. One pomoću obrazovanja i socijalizacije, ali i posrednog uticaja na vaspitanje, imaju presudnu ulogu. Takođe, veliku ulogu imaju mediji. Zbog toga su oni važni i odgovorni kad je u pitanju formiranje, širenje i održavanje političke kulture nekog pojedinca, društva i države. Od toga kako elite određuju strategiju društva i države zavisiće i kakva će biti politička kultura.

Uzimajući u obzir da je politička kultura jedan od delova koji čine celinu koja je poznata kao opšta kultura, ova problematika je zahtevala izvođenje istraživanja radi upoznavanja sa ulogom medijskih sredstava u kulturnoj edukaciji u opštem smislu, kao i u političkoj edukaciji (edukaciji za političku kulturu) na konkretnijem nivou. Jedno od ovih medijskih sredstava je i televizija koja poseduje mogućnosti da željeni sadržaj prenese do recipijenta koji predstavlja cilj kome je upućena kulturna edukacija. Među tim mogućnostima su razni programi koje televizija daje (među njima su i informativni programi). O ovim programima je već urađen veći broj istraživanja i studija (pri čemu su informativni programi predstavljeni informativnim pregledima, kraćim emisijama vesti, komentarima, analizama i raznim drugim programima), pa se na taj način pružaju informacije običnim građanima čije se interesovanje za vesti povećalo, da bi ti građani bili informisani o toku različitih događanja i raznim pitanjima. Interesovanje građana se više ne ograničava samo na informacije koje se tiču njihove zemlje, već se ono proteže i na novosti iz drugih zemalja, posebno onih koje su povezane sa njihovom zemljom.

Postoji nekoliko izazova, posmatrano kratkoročno, u agendi medijske industrije. Najznačajniji od njih je da medijska industrija u zemlji praktično funkcioniše u pravnom vakuumu. Kao rezultat toga, mediji su potpuno besplatni, bez pravila ili propisa kojima se utvrđuju standardi ili kriterijumi za izdavanje dozvola. Drugo, pravni vakuum je učinio ulogu vlade, i njen odnos prema državnoj svojini i privatnim medijima, nejasnom. Većina nezavisnih medijskih platformi u zemlji su još uvek u začetku, i sa ozbiljnim nedostatkom stručnog kadra. Novi mediji koji su se pojavili u periodu posle političkih promena trenutno zapošljavaju volontere, uz odsustvo dobro definisanog poslovnog modela. Zbog toga je vrlo teško predvideti njihovu dugoročnu održivost i budući rast.

Na Bliskom Istoku, posebno u arapskom svetu, pojam moćnog medijskog sektora je dobio na značaju poslednjih godina. U razvijenim demokratijama u Severnoj Americi, Evropi i Japanu, polažu se velike nade u ulogu medija kao čuvara društvenog sistema i društvenih vrednosti. Sa druge strane, postoji bojazan o osetljivosti medija na moć različitih političkih i komercijalnih interesa.

U većini arapskih zemalja, koje još uvek karakterišu autoritarne vladavine i stagnacija političkog razvoja, od medija se očekuje više nego u postmodernom zapadnom svetu. Od medija se očekuje da artikulišu glasove društva i prekinu politički monopol države u oblikovanju individua. Ovo dominira arapskim medijskim diskursom poslednjih nekoliko godina.

Široka dostupnost informacija u Libiji vremenom je dovela do povećanja uticaja medija na formiranje društveno-političkih stavova. Mediji imaju značajnu ulogu u oblikovanju političke kulture, međutim, važi i obratno, da politička kultura značajno može uticati na medijski sadržaj, kao i način njegovog plasiranja građanima.

Promenom vlasti, društvenih i političkih struktura, dolazi i do velikih promena u delu medijske pokrivenosti Libije, koja se otvara za nove medije. Broj televizijskih stanica se povećao na oko 20, uključujući televizijske stanice koje emituju program izvan Libije. Sve ovo utiče na promene u političkoj kulturi, koje su detaljno istražene u ovoj disertaciji.

Ključne reči: mediji, politička kultura, televizija, religija, islamizam, pan-arabizam, programski sadržaj

Naučna oblast:

Uža naučna oblast:

Dissertation title:

IMPACT OF THE LYBIAN SOCIETY' POLITICAL CHANGES ON THE FORMATION OF THE POLITICAL CULTURE OF DIFFERENT GROUPS OF THE SOCIETY

Resume

The connection between the culture of a people and the modern media is especially important because of the media directly or indirectly shape the culture of a particular part of the culture that refers to political activities of the state, groups or individuals.

Libya, like countries in the Arab Maghreb, has a very specific culture, and political culture as part of the whole, to which the modern media, especially television, act otherwise than in countries of the Western democracies, and even different from other Arab countries.

To investigate this effect, the results systematized and perform the appropriate conclusions, the issue is required perform research to learn about the role of media assets in cultural education in general, as well as political education (education for political culture) to a more concrete level. One of these media assets is a television that has the ability to convey the desired content to the recipient, which is the goal to which it is addressed cultural education.

In addition, Libya is an extremely important component of religion, and the influence of Islamism and pan-Arabism, which is either coming from other countries or created Libyan elite, shaping it in a way that is most appropriate. This is a further impact on the shaping of our society, and all the structures that makes it.

The study of the media, especially television influence on political culture encompassed

the whole range of important social phenomena and their interweaving with the subject of research.

In the formation of the political culture of the society have the primary responsibility of political and spiritual elites and elite knowledge. One means of education and socialization, and an indirect impact on education, play a crucial role. Also, the media play an important role. That is why they are important and responsible when it comes to the creation, expansion and maintenance of the political culture of the individual, society and state. On how you want to define the strategy of the company and the state will depend on what will be the political culture.

Considering that political culture is one of the parts that make up the whole that is known as the general culture, this issue is required perform research to learn about the role of media assets in cultural education in general, as well as political education (education for political culture) to concrete level. One of these media assets is a television that has the ability to convey the desired content to the recipient, which is the goal to which it is addressed cultural education. Among the possibilities are various television programs that provide (among these programs are the news programs), and these programs has already been done numerous surveys and studies (where the news programs presented an informative overview, short broadcasts news, commentary, analysis, and various other programs), and in this way provide information to ordinary citizens whose interest in news has increased, that these citizens were informed about the course of events and a variety of different issues. The interest of the citizens is not limited to information concerning their country, but it extends to news from other countries, especially those that are related to their countries.

There are a number of challenges, for the short, the agenda of the media industry. The most important of these is that the media industry in the country effectively operate in a legal vacuum. As a result, the media are completely free, with no rules or regulations that establish standards and criteria for licensing. Second, the legal vacuum has done the role of government and its relationship to the state-owned and private media, unclear. Most independent media platform in the country are still in their infancy, and a serious

lack of qualified staff. The new media have emerged in the aftermath of the political changes currently employ volunteers, with the absence of well-defined business model. Therefore, it is very difficult to predict their long-term sustainability and future growth.

In the Middle East, especially the Arab world, the notion of a powerful media sector has gained in importance in recent years. In developed democracies in North America, Europe and Japan, take the high hopes regarding the media's role as the guardian of the social system and social values. On the other hand, there is concern about the sensitivity of the media knows the power of various political and commercial interests.

In most Arab countries, which are still characterized by authoritarian rule and political stagnation in the development of the media are expected to more than post-modern Western world. The media are expected to articulate the voices of society and break the political monopoly of the state in shaping the individual. This dominates the Arab media discourse in recent years.

The wide availability of information in Libya eventually led to the increasing influence of the media on the formation of social and political attitudes. The media play an important role in shaping the political culture, however, goes back to the political culture can significantly affect media content, and the way its citizens placement.

Change of government, social and political structures, there is a major change in the part of the media coverage of Libya, and Libya opens in new media. Number of television stations increases to about 20, including television stations that broadcast from outside Libya. All this affects the change in the political culture, which are explored in detail in this dissertation.

Keywords: media, political culture, television, religion, Islamism, pan-Arabism, programme content

Scientific field:

Subfield:

UDC:

Sadržaj

I Metodološki okvir	13
1.1 Uvod.....	13
a. Osnovna hipoteza	19
b. Posebne hipoteze	20
1.7 Prethodna istraživanja i studije	21
1.8 Studijska zajednica i uzorak.....	26
1.8.1 Demografija.....	27
1.8.2 Obrazovanje	28
1.8.3 Religija	31
1.8.4 Kultura.....	32
1.8.5 Uzorak	35
1.9 Korišćeni metodi	37
1.10 Sredstva za prikupljanje podataka.....	39
II Definisane osnovnih pojmova istraživanja.....	40
2.1 Pojam kulture	40
2.2 Libijska kultura	47
2.2 Tipovi kulture.....	50
a. Elementarna kultura	50
b. Narodna kultura.....	50
c. Masovna kultura.....	52
d. Elitna kultura	56
2.3 Kulturni napredak.....	59
a. Ekonomski uslovi.....	61
b. Tehnička razvijenost	63
c. Socijalni uslovi.....	65
d. Politički uslovi	67
2.4 Politička kultura	67
2.6 Politički napredak.....	73
a. Italijanska Libija.....	74
b. Kraljevina Libija	75
c. Libija pod Gadafijem	76

d. Libija posle 2011. godine	78
2.7 Politička modernizacija	83
2.8 Politički preporod	91
2.9 Mediji	93
2.9.1 Mediji u arapskom svetu	102
2.9.2 Mediji u Libiji (bez televizije).....	104
2.10 Uloga medija u političkoj kulturi	109
2.10.1 Uticaj društvenih mreža na politiku – savremeni trend.....	113
2.11 Uloga televizije u političkoj kulturi	115
III Osnivanje i razvoj Libijske televizije.....	120
3.1 Ciljevi i politika.....	120
3.2 Istorijski razvoj Libijske televizije	124
3.2.1 Satelitski kanali u Libiji	127
3.3 Televizija u Libiji nakon 2011. godine	130
3.4 Organizaciona struktura Libijske televizije.....	132
3.5 Finansiranje televizije	134
3.6 Opšti programi	137
3.6.1 Državne televizije.....	137
3.6.2 Privatne televizije – odabrani prikaz	141
3.7 Upravljanje vestima i političkim pitanjima	144
3.8 Opšte činjenice o upravi.....	146
3.9 Informativni programi.....	147
3.10 Izvori vesti i političkih informacija	148
IV Uticaj političkih promena na libijsku televiziju	150
4.1 Uvod – Period monarhije od 1968. do 1969.	150
4.2 Gadafijeva revolucija i period konsolidacije vlasti od 1969. do 1973.	151
4.3 Zelena knjiga i restrukturiranje društva od 1973. do 1977.....	152
4.4 Privredne reforme i međunarodna izolacija od 1977. do 1998.	153
4.5 Promena politike i otvaranje prema svetu od 1999. do 2011.	155
4.6 Revolucija i promena društvenog uređenja od 2011. do danas	156
V Istraživanje o uticaju političkih promena u društvu na ulogu televizije i u formiranju političke kulture obavljeno na terenu u Tripoliju, Misrati, Sabhi i Bengaziju, avgusta 2013. godine.....	157
5.1 Metodološki okvir istraživanja.....	157
5.1 Analitička studija	158

5.2 Rezultati analitičke studije	163
VI Rezultati istraživanja, preporuke i zaključci	165
6.1 Terensko istraživanje.....	165
6.1 Rezultati terenskog istraživanja	166
1. Starosna struktura stanovništva.....	166
2. Polna struktura stanovništva.....	168
3. Distribucija bračnog statusa učesnika u anketi.....	169
4. Oblast u kojoj živi ispitanik	170
5. Stopa nezaposlenosti	171
6. Stepen zaposlenosti u državnom, odnosno privatnom sektoru.....	172
7. Stepen obrazovanja ispitanika	173
8. Zanimanje ispitanika	174
9. Visina primanja ispitanika.....	175
10. Stepen zainteresovanosti za politiku	176
11. Politička aktivnosti ispitanika	178
12. Redovnost u praćenju informativnog programa	179
13. Učešće informativnog programa (ocena ispitanika).....	181
14. Uticaj TV programa na političke stavove ispitanika	182
15. Koju televiziju prate ispitanici	183
16. Pripadnost grupi ispitanika.....	184
17. Uticaj TV programa na političko angažovanje.....	185
18. Uticaj TV programa na političku kulturu	186
19. Kvalitet programa državnih kanala	187
20. Informativni program je objektivan i kvalitetan.....	188
21. Većim učešćem informativnog programa u TV program, povećava se politička informisanost stanovništva	189
22. Strani satelitski kanali imaju uticaj na političko opredeljenje u Libiji.....	190
6.3 Rezultati analitičkog istraživanja	191
6.4 Opšti rezultati	198
6.5 Zaključna razmatranja	200
6.6 Preporuke	203
Literatura	206

I Metodološki okvir

1.1 Uvod

Pred kraj XX veka, politička kultura je sposobna da aktivira društva u najrazličitijim sistemima, i na različitim stepenima civilizacijskog i društvenog razvoja. Sama „kultura“ je sveobuhvatan pojam koji u sebi sadrži političke, socijalne i ekonomske aspekte, a u svetlu realnih uslova koji vladaju u arapskom svetu, politička kultura nije samo povezana sa unutrašnjim, već i sa spoljnim činiocima. Ove države su relativno nedavno stekle nezavisnost, te su otpočele sa samoizgradnjom, a medije su pretvorile u sredstvo za kreiranje ove kulture. Različite vrste ovih medija zahtevaju ispitivanja radi saznavanja stavova širokih masa, zbog toga da se ovi mediji ne bi pretvorili u sredstva za propagandu režima i ljudi na vlasti, te da ljudi koji se bave ovom oblašću ne bi postali samo službenici obavezani na obavljanje poslova za njihove vlade.

Upravo je veza između kulture jednog naroda i savremenih medija posebno značajna, jer delovanje medija posredno ili neposredno oblikuje kulturu, a posebno deo kulture koji se odnosi na političko delovanje države, grupa ili pojedinaca.

“Zbog toga se povećao udeo vesti (informativnog programa) u medijima, kao što se povećala i prosečno praćenje tog programa kod gledalaca”.¹

Informativni program ima veliki značaj u zemljama u razvoju, jer predstavlja izvor informacija o unutrašnjim pitanjima, ali i trendovima u svetu. U zavisnosti od stepena liberalizacije medijskog prostora, različite vesti stižu do krajnjih korisnika i omogućuju stvaranje stavova, a na osnovu “konkurentskih” vesti. U slučaju stroge kontrole medija, kakav je do skoro bio slučaj u Libiji, formiraju se stavovi, ali dirigovani i pod kontrolom vlasti.

“Ovde je posebno reč o vestima (informacijama) koje pruža televizija, i koje su proistekle iz novinskih i radijskih vesti, ali su za tako kratko vreme izgradile nezavisan

¹ Hamdi, Hasan; „Informativna uloga medija“; Kairo, Dar al-Fikr al-Arabi; 1991; str: 3

identitet i razvile metode emitovanja koji odgovaraju njihovim sredstvima pomoću kojih prate dešavanja na globalnom i lokalnom nivou”.²

Na taj način vesti daju doprinos u izgradnji pojedinca i njegove kulture u njegovom političkom i socijalnom okruženju, tako da smo zbog toga preduzeli i ovo istraživanje koje nastoji da sazna ulogu televizijskih programa u političkoj kulturi.

Uticao medija, a posebno televizije, na političku kulturu ima značajnu ulogu. Imajući u vidu specifikum arapskog sveta, i ovaj uticaj je vrlo specifičan, što zbog kulturoloških karakteristika samog društva, tako i zbog organizacije samih medija i programskih sadržaja.

1.2 Predmet istraživanja

Različite studije i istraživanja su utvrdile da su televizijski programi među najvažnijim izvorima na koje se oslanjaju gledaoci pri dolaženju do predviđanja i informacija.

Televizija se smatra jednim od najefikasnijih medija u razvojnim oblastima, zbog svih pogodnosti koje uživa kao sredstvo za vršenje širokog uticaja u libijskom društvu, a istraživanja koja se bave ovom problematikom dolaze i od činjenice da je televizija najkorišteniji medij, koji tako postaje osnovni izvor informacija, vesti i razonode.³ Istraživački rad više autora koji se bavio libijskom televizijom, pokazao je da postoji stalna nužnost da se posmatraju i analiziraju pomenuti programi radi saznanja do koje mere su ti programi sudelovali u političkom edukovanju gledalaca, i to putem formiranja određenih političkih bihevioralnih obrazaca i menjanja onih koji već postoje.

Istraživanje se posebno odnosi na uticaj televizije na formiranje političko-kulturalnog obrasca, sa makro i mikro demografskim faktorima, koji svakako imaju uticaj na opredeljenje i na sam uticaj medija na određene kategorije stanovništva.

² Mu'avvad, Muhamed; „Televizijske vesti“; Rijad, Džihaz Tilifizjon el-Halidž; 1984; str: 17

³ Jasin Lašinin; „Vizuelno informisanje u oblasti zemljoradnje u Libiji; uticaj edukacije u zemljoradnji na informisanost, usmerenja i praksu masa zemljoradnika“; Mahalla Kullijati-I-adab vat-terbijje, Univerzitet Karjus; br 40, 1995; str: 1

1.3 Značaj istraživanja

Značaj teme ovog istraživanja sledi iz činjenice da je reč o prvom istraživanju ove vrste na nivou Libije (ono se bavi informativnim programima na televiziji i njihovom uticaju na gledaoce), koje je usmereno ka saznavanju uloge koju ima televizija u političkoj edukaciji, s tim da su uzete u obzir specifičnosti libijskog društva i smernice rada medija u političkoj edukaciji u okviru tog društva. Značaj ove studije se može izraziti kroz sledeće tačke:

- nepostojanje ranijih istraživanja o programima libijske televizije u opštem smislu, gde je naglasak na programima društvenog i kulturnog sadržaja; tome možemo dodati da su istraživanja ove vrste retka i na nivou čitavog arapskog sveta.
- značaj ovog istraživanja sledi i iz toga što se televizija smatra efikasnim i uticajnim (medijskim) sredstvom unutar društva.

Istraživanje je značajno, imajući u vidu i da je politička kultura, deo opšte kulture, faktor unošenja reda u politički život, odnosno u javno polje. Političku kulturu čine vrednosti, uverenja, ubeđenja, stavovi, simboli, stilovi i obrasci političkog delovanja i ponašanja pojedinca i društva. Ona presudno utiče na izbor ciljeva i pravaca po kojima se pojedinci, društvo i država kreću i razvijaju. Od nivoa razvijenosti političke kulture zavisi uređenost političkog poretka. Što je nerazvijenija politička kultura pojedinaca, to su veće mogućnosti uzurpacija i manipulacija. I obrnutno: što je ona razvijenija, politička zajednica je uređenija. Politička kultura igra značajnu ulogu u političkom, kulturnom životu Libije i njenih građana. Imajući u vidu specifičnost zemalja arapskog sveta, ali i libijskog društva i kulture, kao dela posebnog specifikuma u okviru arapskog sveta, istraživanje je veoma značajno, jer nam daje bliža određenja uticaja medija na političku kulturu u Libiji.

U slučaju Libije, političke elite i mediji imaju poseban značaj, imajući u vidu istorijsku dimenziju političkog razvoja Libije, kao i promena društvenog sistema i ukupnog sistema vrednosti, što se svakako direktno reflektovalo na poziciju i strukturu medijskog sadržaja, a zatim i na političku kulturu.

Disertacija, pored značaja u oblasti same teme istraživanja, ima i širu naučnu i društvenu opravdanost.

Posmatrano sa naučne strane, disertacija je jedinstvena, jer se bavi ovom problematikom na poseban način, uzimajući u obzir mnoge društvene parametre i postavlja ih u kontekst predmeta istraživanja, na taj način dajući jedinstvenu sliku preplitanja savremenih medija u arapskom svetu, posebno u Libiji, i njihov uticaj na političku kulturu i politička zbivanja uopšte.

Posmatrano sa društvene strane, opravdanost ove disertacije svakako leži u značaju koji nose njeni zaključci i preporuke. Rezultati istraživanja, ne samo da ispituju naučno postavljene hipoteze, već se ispituju i različiti društveni konteksti istraživane teme, kao što su: religija, islamistički pokret uopšte, pan-arabizam.

1.4 Ciljevi istraživanja

Istraživanje uticaja libijske televizije na političku kulturu libijskih građana ima za ciljeve:

- upoznati se sa ulogom koju ima libijska televizija u političkoj kulturi recipijenta, (i to putem programa koje emituje, gde je poseban naglasak na programima informativnog sadržaja koji imaju pretežno politički sadržaj);
- odrediti stepen uticaja ovih programa na gledaoca na polju politike i upoznati se sa uticajem informativnih programa koji se emituju putem ne-libijskih medija;
- upoznati se sa sadržajem emitovanih programa koji ne spadaju u političke;
- sagledati nedostatke i ponuditi odgovarajuća rešenja, nakon upoznavanja sa rezultatima analize sadržaja.

Potvrđivanjem ili opovrgavanjem postavljenih hipoteza, u disertaciji su predstavljeni rezultati istraživanja, kao i preporuke za dalje delovanje, a na osnovu dobijenih rezultata. Hipoteze će nagovestiti teorijsku i empirijsku analizu da li televizijski sadržaj utiče na formiranje političke svesti i političke kulture u Libiji i koliki je taj uticaj.

Mediji igraju presudnu ulogu u promovisanju društvene odgovornosti. U mnogim zemljama, nezavisni mediji predstavljaju vodeću snagu u informisanju/obrazovanju građana, praćenju rezultata rada vlade i obelodanjivanju malverzacija. “Lokalni mediji (naročito privatne i lokalne radio stanice) predstavljaju važno sredstvo putem kojeg obični građani mogu da izraze svoje mišljenje i da raspravljaju o pitanjima od javnog značaja. Gotovo sve uspešne inicijative vezane za društvenu odgovornost imaju jedan zajednički element, a to je strateško korišćenje medija za podizanje nivoa obaveštenosti građana o pitanjima od javnog značaja, za objavljivanje otkrivenih nalaza, kao i za obezbeđivanje platforme za javnu raspravu”⁴.

Jedna od najbitnijih činjenica jeste da je ovo istraživanje jedino ove vrste ikada sprovedeno u Libiji. U širem društvenom kontekstu, istraživanje je značajno, jer će dati neke smernice za delovanje koji će pomoći budućim istraživačima da usmere svoje napore na tačno utvrđene oslonce na koje treba uticati i koje treba dalje istražiti.

Istraživanje uticaja televizije na političku kulturu libijskih građana treba da posluži kao model za dalja istraživanja, ne samo u Libiji, već i u drugim zemljama arapskog sveta, u kojima je ovo pitanje potcenjeno, odnosno malo ili nimalo istraženo. I u drugim društvima odgovori na pitanja do kojih se došlo u ovom istraživanju, treba da posluže kao vodič za kreiranje odgovarajućih modela.

⁴ World Bank, Društvena odgovornost: Napomene u vezi sa ovim konceptom, koje su zasnovane na novonastaloj praksi, 2003, pp. 6-12

1.5 Pojmovno kategorijalni aparat

Citirajući neke od poznatih naučnika ovde ću u najkraćem vidu navesti njihove definicije osnovnih pojmova koje ću koristiti u istraživanju.

Kultura

“Kultura je ona složena celina koje obuhvata saznanje, verovanje, umetnost, moral, pravo, običaj i druge pogodnosti i načine koje je čovek stekao kao član društva”⁵.
(Tylor)

“Kultura je složena celina koja se sastoji iz svega što mislimo, činimo i imamo kao članovi društva”⁶. (Bierstedt)

Politika

Pod politikom podrazumevamo „delatnost usmerenu na osmišljavanje, organizovanje, vođenje i regulisanje zajedničkog života ljudi, u skladu sa njihovim potrebama, interesima, predstavama, ciljevima i sredstvima u određenoj zajednici, uz saglasnost svih ili uz podčinjavanje (sa pristankom ili bez pristanka). (Čupić)

Politička kultura

Politička kultura određuje se kao subjektivna dimenzija političkog sistema, a središnje polje istraživanja označeno je istraživanjem znanja, vrednosti, osjećanja i mišljenja u tumačenju političkog ponašanja i političkih procesa u okviru jedne zajednice. (Podunavac)

Mediji

Masovni mediji su društvene institucije koje nepristrano, trenutno i javno posreduju informacije velikom, heterogenom i raznovrsnom auditorijumu. Oni su forum javne reči

⁵ E.B. Tejlor, *Poreklo kulture*, 1871, str. 234-238

⁶ R. Bierstedt, *Pogledi na kulturu*, 1963, str. 117-156

u kojem se prelama proces javnog konsenzusa između vlasti i javnosti. U demokratskim društvima, kao posrednici između vlasti i javnosti, mediji treba da budu nadzor vlasti i moraju informisati javnost o svim relevantnim temama za društvenu zajednicu, kako bi se ispravno formiralo javno mišljenje građana.

Televizija

Televizija je elektronski sistem, pomoću koga optičku sliku i zvuk pretvaramo u elektronske signale, koji se prenose do prijemnika, gde se pretvaraju u optičku sliku i zvuk.

1.6 Hipoteze

Zamisao autora je da u svom istraživanju krene od sledećih pretpostavki koje će činiti hipotetički okvir ove disertacije:

a. Osnovna hipoteza

- **što se više povećava interesovanje stanovništva za politiku, povećava se i uticaj koji imaju informativni elementi televizijskih programa na učešće tog stanovništva u politici.** Potvrđivanje osnovne hipoteze omogućiće dalje istraživanje uticaja televizije na političku kulturu stanovništva Libije. Takođe, potvrđivanje hipoteze stvara osnov za dalje istraživanje intenziteta uticaja televizije na interesovanje i političke stavove stanovništva u Libiji.

Sa druge strane, ukoliko osnovne hipoteza bude opovrgnuta, to takođe daje osnov za usmeravanje daljih istraživanja u drugom smeru, odnosno utvrđivanja koji mediji imaju uticaja na političku kulturu i stavove stanovništva u Libiji.

b. Posebne hipoteze

- **društvene grupe kojima pripadaju pojedinci vrše uticaj na same pojedince u njihovim bihevioralnim obrascima u politici (tu se ubraja i njihovo aktivno učešće u politici).** Ova hipoteza će potvrditi ili opovrgnuti da grupe značajno utiču na pojedince, pripadnike tih grupa, u sferi političkog delovanja.

- **sa uzrastom (godinama), učešće stanovništva u politici se povećava.**

Ova hipoteza će potvrditi ili opovrgnuti da starosna dob ima uticaja na učešće u politici.

- **muškarci više učestvuju u politici od žena, i podložniji su uticaju televizijskih programa na tu temu.**

Ova hipoteza će potvrditi ili opovrgnuti da je polna pripadnost povezana sa uticajem televizijskih programa.

- **što je viši obrazovni nivo pojedinca, veći je i uticaj televizijskih informativnih programa na njegovo učešće u politici.**

Ova hipoteza će potvrditi ili opovrgnuti da nivo obrazovanja opredeljuje i uticaj televizijskih programa na pojedince.

Prikupljanjem informacija, do kojih se došlo različitim metodima, i ispitivanjem veza između tih podataka, daju se odgovori na postavljena pitanja i utvrđuje se postojanje ili nepostojanje međusobne povezanosti između promenljivih.

1.7 Prethodna istraživanja i studije

U Libiji do danas ne postoji istraživanje koje pročava ulogu televizijskih sadržaja i njihovog uticaja na političku kulturu. U razvijenim zemljama ovo pitanje je postalo aktuelno sredinom i krajem 60tih godina prošlog veka, kada je televizija polako postajala sredstvo masovne komunikacije. Sa ubrzanim tehnološkim razvojem i sve većim prisustvom televizije u velikom broju domova, pitanje uticaja televizije na svest građana i političku kulturu, kao deo opšte kulture i svesti, dobija na značaju.

Ovde treba pomenuti određenje političke kulture, kao „skupa vrednosti, uverenja, ubeđenja, stavova, simbola, stilova i obrazaca političkog delovanja i ponašanja pojedinca i društva. Takođe, veoma je važan i razvoj političke kulture i uticaja medija na kulturu, sa više različitih aspekata (Čupić, 2009). Posmatrajući genezu razvoja društva i, kroz tu genezu, značaj i proces formiranja obrazaca političke kulture, autor pravi jasnu distinkciju između demokratskih i nedemokratskih, odnosno autoritarnih društava. Kako najvažniju ulogu u procesu formiranja političke kulture imaju upravo političke elite, utoliko je ovaj ugao posmatranja izuzetno važan. Prof. Čupić ističe veliku ulogu medija. “Zbog toga su oni važni i odgovorni kad je u pitanju formiranje, širenje i održavanje političke kulture nekog pojedinca, društva i države. Od toga kako elite određuju strategiju društva i države zavisiće i kakva će biti politička kultura”⁷.

“U zavisnosti od društvenog uređenja, zavisi i uticaj i upotreba medija na proces formiranja i uobličavanja političke kulture. U autoritarnim vladavinama mediji se koriste samo u propagandne i manipulativne svrhe”⁸. Što je propagandna manipulacija ogoljenija, posledice po one koji se suprotstavljaju vulgarnije su i brutalnije. Autoritarne vladavine i autoritarna politička kultura svodi medijsko delovanje na propagiranje vladajuće volje⁹. U nedemokratskim društvima, mediji su često samo sredstvo prenosa poruke političke elite širokim narodnim masama, pri tom ne vodeći računa o suvislosti i realnosti tih poruka, već se kroz njihovu transmisiju dalje gradi indoktrinacija, seje strah i dalje širi propagandna poruka. U ovakvoj društvenoj postavi, mediji se mogu koristiti i kao sredstvo kontrole i diskriminacije. Diskriminatorno delovanje dovodi do daljeg

⁷ Čedomir Čupić, (2009), "Politička kultura i mediji", *Godišnjak 2009 - II deo*, FPN, p.339-351

⁸ Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Civic Culture*, Politička kultura, Zagreb 2000, str. 22–24

⁹ Đuro Šušnjić, *Ribari ljudskih duša*, Čigoja štampa, Beograd 1995, str. 174

raslojavanja u društvu i stvaranja različitih društvenih grupa, u većoj ili manjoj milosti političke elite.

“U demokratskim vladavinama dominira participativna politička kultura, koja uključuje sve društvene grupe u političko-društveni dijalog i gde te grupe, sa većim ili manjim uspehom utiču na formiranje političke kulture. Ona je proizvod razvoja građanske svesti kod pojedinaca. Ta svest proizilazi iz saznanja, usvajanja i življenja slobode, prava i dužnosti građana. I u ovom slučaju mediji imaju značajan uticaj na formiranje političke svesti, ali na jedan konstruktivan način. Na osnovu nje, građanin je svestan značaja političkog života, njegovog života i života zajednice i društva. Zbog toga on aktivno učestvuje u političkom životu, odnosno bira ili je spreman da bude biran. Na taj način nije podanik i poslušnik, već slobodno biće koje se ne miri da drugi za njega odlučuje i uzima u ruke njegovu i slobodu i sudbinu. Ta svest i spremnost na aktivizam formiraju demokratsku političku kulturu pojedinaca a preko njih i celokupnog društva”¹⁰.

Jedan od autora u ovoj oblasti, prof. Podunavac (Podunavac, 1998), takođe govori o uticaju medija na formiranje političke kulture, Autor govori da se politička kultura određuje kao subjektivna dimenzija političkog sistema, a središnje polje istraživanja označeno je istraživanjem znanja, vrednosti, osećanja i mišljenja u tumačenju političkog ponašanja i političkih procesa u okviru jedne zajednice. Teorijski status političke kulture u okviru ove ‘škole’ izvodi se na sledećim premisama:

1. Politička kultura odnosi se na model subjektivnih političkih orijentacija u okviru čitave nacije ili njenih pojedinih delova;
2. sastavne delove političke kulture čine kognitivni, afektivni i vrednosni elementi; ona uključuje spoznaju i mnjenje o političkoj stvarnosti, osećanja vezana za politiku i političke vrednosne stavove;
3. sadržaj političke kulture rezultat je socijalizacije u detinjstvu, odgoja, uticaja medija, doživljaja iz života odraslih osoba i onih učinaka koje stvaraju vlast i politike i na njihove rezultate; ona ih ograničava ali ih, u svakom slučaju, ne određuje potpuno ¹¹

¹⁰ Čedomir Čupić, (2009), "Politička kultura i mediji", *Godišnjak 2009 - II deo*, FPN, p.339-351

¹¹ Milan Podunavac, "Politička kultura i političke ustanove", FPN, str. 23

“Demokratska politička kultura podrazumeva, pre svega, povoljno socijalno tle i obuhvata konsenzus oko jednog kruga temeljnih vrednosti i pravila igre; demokratiji privrženu vlast i lojalnu opoziciju; samostalno javno mnjenje”¹².

Komponentu ovako shvaćene demokratske političke kulture, predstavljalo bi nezavisno, kritičko javno mnjenje. “Ono obuhvata slobodno izraženo političko mišljenje različitih uticajnih pojedinaca i grupa, kolektivne stavove, posebno političkih partija i društvenih pokreta - izraženo putem mas-medija, a koje može da vrši upliv na politiku vlade. Kao takvo, ono je rezultat javne diskusije o poželjnosti ili nepoželjnosti određenih postupaka aktuelne politike”.¹³

Razmatrajući međuzavisnost koja je postojala kako u prošlosti, tako i danas između tehnike i kulture, odnosno kulture i komunikacije, Režis Debre (Regis Debray) opravdano smatra da mediji masovnog komuniciranja nisu samo kanali prostorne distribucije poruka ovde/drugde, nego i mediji očuvanja i transmisije kulture – nekad/sada/ubuduće (Debre, 2000). Jelena Petković posmatra komuniciranje kultura, njihovo prožimanje, dodirivanje, prelamanje i preplitanje u ranijoj istoriji koje je bilo spontano, karakteristično za ratove, seobe, različite oblike kolonizacije i druge burne društvene procese, pri čemu su se kulturni elementi prenosili i širili dosta sporo. Današnji tehnološki razvoj, pak, ponudio nam je mogućnost da uz pomoć laserskih uređaja, koji ispunjavaju prostor trodimenzionalnim holografskim simulacijama, prihvatajući svojevrsnu vizuelnu iluziju, komuniciramo i ostvarujemo kontakt sa mnogobrojnim prostorno dislociranim osobama. Sve do nedavno, mašine su bile konstruisane i korišćene isključivo kao usavršavanje i upotpunjavanje čovekovih fizičkih mogućnosti i sposobnosti, što je omogućavala sve razvijenija tehnologija. Danas smo, pak, svedoci razvoja računara koji poseduju veštačku inteligenciju, koji usavršavaju, a često i zamenjuju, čovekove mentalne sposobnosti. Činjenica je, međutim, da za tako nešto mnogi pojedinci i čitava društva danas nisu ni psihološki, ni socijalno, ni kulturno, a naročito ne tehnološki i ekonomski spremni. Suočavanje i prilagođavanje svetu koji su naselili računari sposobni da „misle” i vizuelno manipulišu, roboti sposobni da rade i „osećaju” i svemogućí elektronski mediji, nekim ljudima

¹² Miroslav Pečujlić i Vladimir Milić: *Demokratija i autoritarizam, politička kultura jugoslovenskog višestranačkog društva*, Srempublik, Pravni fakultet i Institut za političke studije, Beograd, 1994., str. 26

¹³ Branislav Stevanović, *Prilozi istraživača*, 2012 Filozofski fakultet Niš, , pp 295-306

danas deluje čudno i pomalo zastrašujuće, gotovo isto kao što je davne 1895. godine delovala prva projekcija filma "Ulazak voza u stanicu Ciotat" (L'Arrivee d'un train engegare de la Ciotat) braće Limijer (des frères Lumières). Tada su malobrojni, znatiželjni i neiskusni gledaoci poskakali od straha misleći da voz, snimljen metodom dubinskog kadra, naleće na njih. "Danas su prisutni svakodnevnih strahovi, osećanja beznađa ili rezignacije sa kojima naročito pojedinci iz nerazvijenih društava i kultura doživljavaju „složen i komplikovan svet” oko sebe. Stoga je savremeni čovek prosto prinuđen i upućen na to da ovlada novim tehnologijama i modernim medijima, da postane svestan mogućnosti njihove upotrebe i zloupotrebe, da potčini njihove moći svojim potrebama i bukvalno da nauči da živi sa njima i uz pomoć njih"¹⁴.

Savremene demokratije, u uslovima novih medija, suočavaju se s promenama u oblicima komuniciranja i sa promenama odnosa među političkim učesnicima. Građani su, kaže autor, izloženi sve većem broju informacija, dok se mogućnost političkog učešća sve više ograničava na građane koji poseduju specifična znanja potrebna za učestvovanje u informacionim procesima. "Takvo neravnomerno učešće u informisanju, na kraju stvara krizu legitimnosti."¹⁵

Od osnivanja televizije u arapskom svetu, sredinom 1950-ih i 1960-ih, u porastu su očekivanja za upotrebu medija za promociju arapsko - islamske kulture. Sa teorijskog stanovišta, sve arapske televizijske povelje i podzakonski akti sadrže odredbe o poveravanju emiterima vodeće kulturne uloge. U Tunisu, gde je sedište Arapske radiodifuzne unije (ASBU), pokrenuto je niz zajedničkih elektronskih programa za podsticanje međunacionalne arapske svesti, opšte kulture i sistema vrednosti. Arapska liga za obrazovanje, nauku i kulturu (ALESCO) je takođe bila uključena u brojne projekte koji imaju za cilj korišćenje medija, posebno televizije, " da promoviše principe arapsko - islamske kulture " (ALESCO , 1998). Kao odgovor na ovu orijentaciju, pod kontrolom vlade, televizijski sadržaji su usmereni na politiku, folklorne umetnosti, tradicionalne zanate i kostime, arhitektonske projekte, verska učenja, istorijska zbivanja i klasične i savremene književne tradicije. Osnovni princip

¹⁴ Jelena S. Petković, Kultura i masovno komuniciranje u kontekstu globalnih promena savremeneog društva, Kultura polisa, god. IX (2012), br.17, pp. 147-164

¹⁵ Ivo Lovrić, „Javnost i politička komunikacija u uvjetima novih medija”, Hrvatski studiji, 2009, pp 95-110.

nacionalne i regionalne upotrebe televizije često je usmeren na oživljavanje kulturnog nasleđa i opstanak. Veruje se, da naglašavajući jedinstvene i zajedničke kulturne karakteristike, televizija može doprineti međudržavnoj i unutar-državnoj kulturnoj integraciji u arapskom svetu.¹⁶

Pojava satelitske televizije u arapskom regionu je dodala još veći intenzitet razgovoru o radiodifuziji i kulturi. Nekoliko studija pokazuju da je u svom 50 - godišnjem iskustvu u arapskom svetu, doprinos kulturnog televizijskog obogaćivanja i oživljavanja daleko manji, nego što je to očekivano (Bataineh, 2001). Što se tiče programskih sadržaja, kultura u arapskom svetu televizije je uveliko koncipirana u smislu sadržaja koji doprinose unapređenju znanja i intelektualnog obogaćivanja. Stroga državna kontrola televizije, značajno utiče na kreativni izraz.

¹⁶ Muhammad L. Ayish , “The Impact of Arab Satellite Television on Culture and Value Systems in Arab Countries: Perspectives and Issues”, Arab Satellite Television Broadcasting conference, 2002, Cambridge, pp 1-8.

1.8 Studijska zajednica i uzorak

Libija je država u severnoj Africi na obali Sredozemnog mora. Libija se graniči na istoku sa Egiptom, na jugoistoku sa Sudanom, na jugu sa Čadom i Nigerijom, na zapadu s Alžirom i na severozapadu sa Tunisom. Libija se prostire na teritoriji od 1,8 miliona kvadratnih kilometara, od kojih je 90% pustinja, i kao takva, zauzima četvrto mesto po veličini afričkih zemalja i sedamnaesto mesto na svetu¹⁷. Glavni grad Libije je Tripoli i ima 1,7 miliona stanovnika što predstavlja trećinu ukupne populacije koja iznosi 5,7 miliona.

Do početka 20. veka područje današnje Libije bilo je pokrajina Otomanskog carstva. Godine 1912. Libija je postala italijanska kolonija i bila je podeljena na dve celine Italijanska Cyrenaica i Italijanska Tripolitania¹⁸. Za vreme Drugog svetskog rata bila je poprište žestokih pustinjskih borbi, a po završetku rata Libija je dobila nezavisnost kao nagradu za saradnju domaćih plemena sa saveznicima. Otkriće nafte 1959. potpuno je preobrazilo do tada siromašnu zemlju koja je zavisila od strane pomoći. Godine 1969. u vojnom udaru, vlast preuzima grupa na čijem čelu se nalazio kapetan, kasnije pukovnik, Moamer Gadafi (Muammar Abu Minyar al-Gaddafi) koji od tada vlada zemljom, iako nema formalnih funkcija. Gadafijeva podrška različitim organizacijama tokom osamdesetih i saradnja Libije sa pojedinim arapskim zemljama doveli su zemlju do međunarodne izolacije. Godine 1986. SAD započinju vojnu akciju, posle koje su nastupile sankcije¹⁹. Početkom 2000. godine Gadafi je napustio ovu politiku, a Libija je do 2005. značajno poboljšala svoje odnose s međunarodnom zajednicom.

Početkom 2011 godine u Libiji dolazi do ustanka i stanovništvo Libije traži promene. Tokom narednih meseci ustanak prerasta u građanski rat širokih razmera. Krajem 2011. godine, građanski rat se završava pobedom protivnika Gadafija i uspostavlja se novi društveni poredak.

¹⁷ U.N. Demographic Yearbook, (2003), "Demographic Yearbook (3) Pop., Rate of Pop. Increase, Surface Area & Density", *United Nations Statistics Division*.

¹⁸ Hagos, Tecola W., (November 20, 2004), "Treaty Of Peace With Italy (1947), Evaluation And Conclusion", *Ethiopia Tecola Hagos*.

¹⁹ El-Warfally, Mahmoud, (1988), "Imagery and Ideology in U.S. Policy Toward Libya" str.155-174

1.8.1 Demografija

Iako velika po površini, Libija ima veoma mali broj stanovnika. Gustina naseljenosti iznosi oko 50 stanovnika po kilometru kvadratnom u regionima *Tripolitania* i *Cyrenaica*, dok u drugim regijama iznosi čak i manje od jednog stanovnika po kvadratnom kilometru. U Libiji 90% stanovnika živi na manje od 10% teritorije, pretežno stacioniranih duž obale, dok se 88% urbanizovane teritorije nalazi u Tripoliju i Bangaziji.

Najveći deo populacije čine Libijci, nastali mešanjem Arapa i Berbera, koji smatraju manja plemena poput *Tuarega i Tebua*, nastanjenih na jugu Libije, nomadskim narodima.

Pored dve najbrojnije navedene grupe u Libiji se mogu pronaći strani rezidenti od kojih su najbrojniji stanovnici drugih arapskih država, posebno Egipćani.

U Libiji je službeni jezik arapski kojim se služi 97% populacije. Nezvaničan jezik kojim se, pored arapskog služe Berberi, je tamazight. Berbersko govorno područje se nalazi u *Jebel Nafasu*, regionu *Tripolitanije* u gradu Zuwarah na obali i u oazama Ghadames, Ghat i Awajila. Slično Berberima, pleme Tuareg takođe se služi nezvaničnim jezikom koji se zove tamahaq i može se čuti u malim gradovima i selima²⁰.

Pored navedenog zvaničnog arapskog i dva nezvanična jezika tamazight i tamahaq, u Libiji, a posebno u velikim gradovima, često se može čuti engleski i italijanski kojim se služe starije generacije, a vuče korene iz perioda italijanske kolonizacije 1912. godine.

Porodični život u Libiji predstavlja važan faktor i većina stanovnika je porodično orijentisana. Kao i u drugim zemljama, stanovnici Libije žive pretežno u stambenim zgradama i kućama u zavisnosti od svojih primanja ili bogatstva koje poseduju. Iako

²⁰ Anderson, Lisa, (2006), "[Libya', III. People, B. Religion & Language](#)", *MSN Encarta*, July 17, 2006

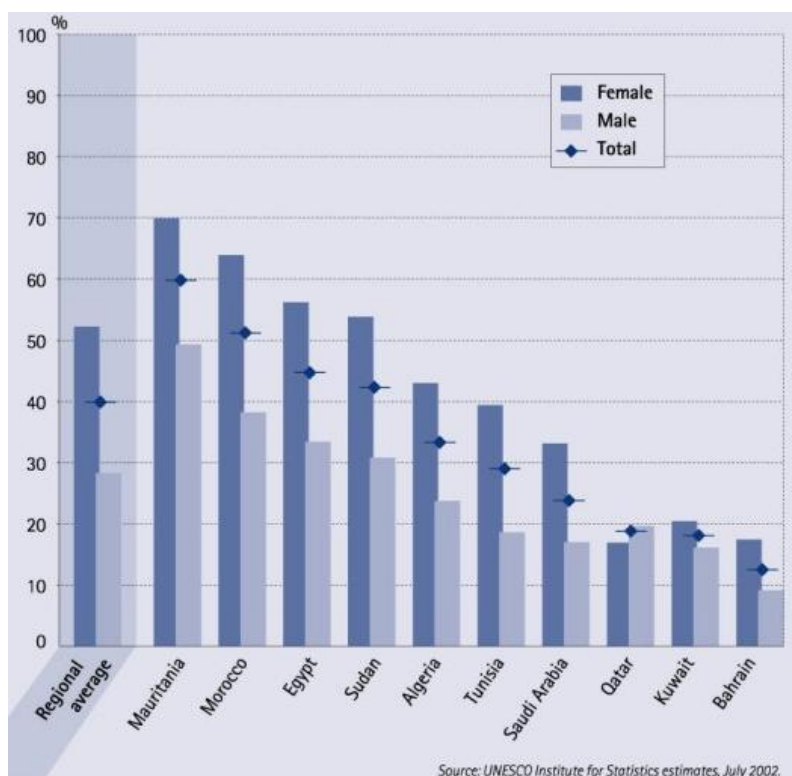
libijski Arapi tradicionalno žive pod šatorima, taj stil života se znatno menja i sada su pretežno naseljeni po gradovima²¹. Danas veoma mali broj Libijaca živi na način kako su živeli njihovi preci vekovima, što dovodi do iščezavanja tradicionalnog načina života.

1.8.2 Obrazovanje

Trenutno se u Libiji školuje 1,7 miliona građana, od kojih 270 hiljada čine studenti (fakultetsko obrazovanje). Obrazovni sistem Libije je besplatan za njene državljane sa obaveznim školovanjem do fakultetskog nivoa. To pozitivno utiče na pismenost u Libiji, koja je inače vodeća zemlja u severnoj Africi sa čak 82% populacije koja zna da čita i piše²². Na osnovu prikazanog dijagrama, možemo zaključiti da je Libija sa svojih 82% visoko iznad proseka u severnoj Africi.

²¹ Al-Hawaat, Dr. Ali, (1994), "The Family and the work of women, A study in the Libyan Society" *National Center for Research and Scientific Studies of Libya*, July 19, 2006

²² El-Hawat, Ali, (2000), "Country Higher Education Profiles - Libya", International Network for Higher Education in Africa", July 22, 2006

Slika 14: Stepen obrazovanosti u Africi

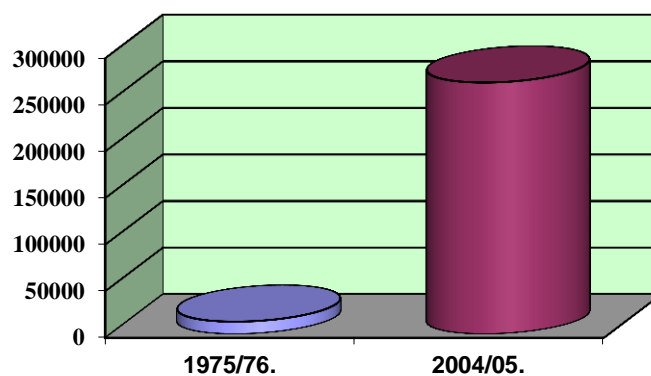
Izvor: UNESCO institut za statistiku Jul, 2002.

Prvi univerzitet u Libiji je osnovan 1951. godine, nakon proglašenja nezavisnosti Libije, u Bangaziju²³.

Važno je napomenuti da je broj studenata tokom godina bio u stalnom porastu. Tokom akademske 1975/76. godine broj studenata je iznosio 13.418 dok je 2004/05. godine premašio 270 hiljada što predstavlja ogroman skok podstaknut razvojem sistema visokog školstva²⁴.

²³ "About Libya". Office of the Middle East Partnership Initiative. United States Department of State. 2003. <http://www.medregion.mepi.state.gov/libya.html>.

²⁴ Clark, Nick, (July 2004), "Education in Libya", World Education News and Reviews, Volume 17, Issue 4

Slika 15: Broj studenata u Libiji 1975-2004

Od 1975. do 1980. godine Libija je povećala broj univerziteta sa dva na devet, a danas broj visokih škola i fakulteta iznosi 84 od kojih su 12 državni univerziteti. Svakako treba napomenuti da se visoko obrazovanje u Libiji finansira iz državnog budžeta i da iznosi 38,2 %²⁵.

Glavni libijski univerziteti se nalaze pretežno u Tripoliju i Bangaziju, od kojih su najpoznatiji:

- Univerzitet Al Fateh (Tripoli)
- Libijski Univerzitet (Tripoli)
- Univerzitet Tripoli (Tripoli)
- Univerzitet Garyounis (Bengazi)

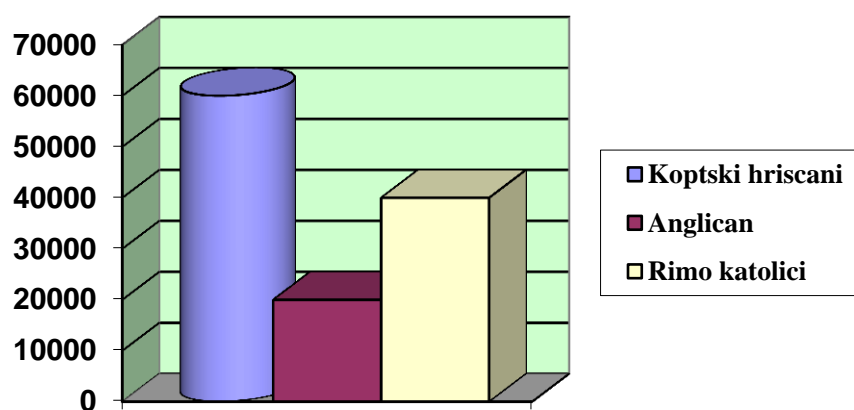
²⁵ El-Hawat, Ali, (2000), "Country Higher Education Profiles - Libya", International Network for Higher Education in Africa".

1.8.3 Religija

Očiglednu većinu u Libiji čine islamski vernici, koji predstavljaju 97% ukupne populacije. Od toga, 95% su sledbenici suni islama koji pruža spiritualno vođenje za pojedince i doslednost u političkom odlučivanju, dok ostalih pet posto sačinjavaju sledbenici ibadizma (ogranak kharijizma) koji se mogu pronaći pretežno u gradu Zuwarah²⁶.

U periodu pre 1930. godine sanusi pokret predstavljao je vodeći islamski pokret u Libiji i podsticao je religiozno oživljavanje ustaljenog pustinjskog života. Pored nadmoćne većine suni muslimana, takođe se mogu susresti male grupe hrišćana. Najveću i najstariju hrišćansku zajednicu u Libiji predstavljaju koptski ortodoksni hrišćani koji pripadaju egipatskoj hrišćanskoj zajednici i broje oko 60 hiljada ili oko jedan posto populacije u Libiji²⁷.

Među religijama postoje još dve, anglikanska koju sačinjavaju afrički radnici, imigranti i ima ih oko 20 hiljada i rimokatolička, (koju predstavljaju dva biskupa) i broji oko 40 hiljada²⁸. Iz ovih podataka lako se zaključuje da je islamska zajednica dominantna u Libiji, što ima veliki uticaj na održavanje tradicionalnog načina života.

Slika 16: Ostale religije u Libiji

²⁶ Religious adherents by location, "'42,000 religious geography and religion statistics', Libya" Adherents.com, 2006

²⁷ Looklex Encyclopedia: 1% of Libya's population (6.1 million) adhere to the Coptic Orthodox faith.

²⁸ "International Religious Freedom Report: Libya" Jewish Virtual Library, 2004.

Libija je do skoro bila dom jedne od najstarijih jevrejskih religija koja je poticala iz 300. godine pre nove ere, a vremenom je nestala sa teritorije Libije pod pritiskom²⁹.

1.8.4 Kultura

Po specifičnoj kulturi Libija je veoma slična njenim susedima Maroku, Alžiru i Tunisu (zemlje Magreba), koje smatra za zemlje arapske zajednice. Ova zajednica arapskih država jača podsticanjem korišćenja jedinstvenog arapskog jezika, kao zvaničnog jezika svih arapskih zemalja i zabranom učenja, pa čak i korišćenja, berberskog jezika. U svojoj kulturi, Libijci smatraju sebe za tradicionalne naslednike Beduina i vezuju svoju kulturu i tradiciju za beduinska plemena.

Za razliku od pojedinih arapskih zemalja, Libija se ponosi svojim umetničkim galerijama i teatrima. Početkom 21. veka, za razliku od ranijeg perioda kada nisu postojali teatri i kada je bilo samo par bioskopa gde su prikazivani strani filmovi, Libija se kulturno razvijala u svetu filma i muzike. Pored toga i dalje je dobro prihvaćena tradicionalna folk kultura (igra, pesma i muzika) koja se povremeno izvodi na raznim festivalima i koja je najzastupljenija na Libijskoj nacionalnoj televiziji³⁰.

Televizijski program se emituje na arapskom jeziku, i pre društvenih i političkih promena, taj program je emitovan uz striktnu kontrolu državnih organa. Tokom dana, pored dnevnog programa i popularne tuareg muzike i igre, emituju se vesti na engleskom i francuskom jeziku u trajanju od 30 minuta. Prema istaživanjima agencije za zaštitu novinara utvrđeno je da je, pre društvenih i političkih promena, Libija bila najstriktnija u kontroli svojih medija u poređenju sa drugim arapskim zemljama. Iz tog razloga libijska vlada je odlučila da osnuje i privatne medije kako bi se prevazišao ovaj problem i podstaklo slobodno novinarstvo³¹. Nakon promena ova slika se promenila, i

²⁹ The World Jewish Congress, "History of the Jewish Community in Libya", University of California at Berkeley, 2006.

³⁰ News and Trends: Africa, (September 17, 1999), "Libya looking at economic diversification" Alexander's Gas & Oil Connections.

³¹ Special Report 2006, (May 2, 2006), "North Korea Tops CPJ list of '10 Most Censored Countries'", Committee to Protect Journalists.

trenutno u Libiji televizijske programe emituje oko 20 televizija, od kojih je većina u privatnom vlasništvu.

Glavni grad Libije, Tripoli, poseduje mnoštvo znamenitosti kao što su: Nacionalna biblioteka, Etnografski muzej, Arheološki muzej, Državni arhiv, Epigrafski muzej, Islamski muzej i sl. Važno je naglasiti da je najpoznatiji muzej u Libiji - Džamahiriya koji poseduje najveću i najbolju kolekciju klasične umetnosti Mediterana.

Pretpostavljalo se da će očekivani pad cene tečnih goriva u 2009. godini smanjiti prihode od državnog poreza i zaustaviti progresivni rast libijske ekonomije. Uzimajući promene cene derivata na svetskoj berzi i trenutni prekid ekonomskog porasta, Libija i dalje predstavlja zemlju sa najvećim bruto nacionalnim dohotkom po glavi stanovnika u Africi. Veliki skok libijske ekonomije zabeležen je 2003. godine kada je odlučeno da se obustavi program proizvodnje nuklearnog oružja i na taj način postignut je sporazum sa Ujedinjenim nacijama o uklanjanju sankcija. Nakon toga, došlo je do velikog razvoja ekonomije podstaknutog velikim prilivom investicija u energetsom sektoru³².

Proteklih godina vlada je preduzela progresivne mere radi usklađivanja ekonomskih normi koje bi uticale na celokupni razvoj. Tom prilikom doneta je dugoročna strategija, gde se predviđa da će proizvodnja goriva biti udvostručena do 2012. godine, a kao najvažniji zadaci predstavljeni su članstvo Libije u WTO (Svetska Trgovinska Organizacija - World Trade Organization) i privatizacija.

Iako nekada jedna od najbogatijih zemalja u svetu sa najvećim bruto nacionalnim dohotkom po glavi stanovnika, Libija se danas i dalje suočava sa mnogobrojnim ekonomskim problemima³³. U poređenju sa njenim susedima, Libija i dalje ima veoma mali broj siromašnih. Veliki deo površine čini neobrađiva zemlja, odnosno pustinja, a obradivi regioni imaju problem navodnjavanja, što utiče na to da Libija uvozi više od 75% prehrambenih proizvoda³⁴.

³² Bouchenaki, Mounir, (1989), "The Libyan Arab Jamahiriya Museum: a first in the Arab world", UNESCO, Museum Architecture.

³³ United Nations Economic & Social Council, (February 16, 1996), "Libyan Arab Jamahiriya Report", Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.

³⁴ The World Factbook, (2006-08), "Economy - Libya", CIA World Factbook.

Osnovne Informacije(CIA Factbook)

Populacija:

6.173.579

Prosek starosti:

total: 23,6 godina

muški: 23,7 godina

ženski: 23,5 godina

Etničke grupe:

Berberi i Arapi 97%, ostali 3% (Grci, Italijani, Egipćani, Pakistanci, Turci, Indijci)

Religije:

Sunni Muslimani 97%, ostali 3%

Pismenost:

total: 82,6%

muški: 92,4%

ženski: 72%

GDP:

\$108 milijardi

GDP - rast:

7,3%

GDP – po glavi stanovnika:

\$14.900

GDP – po sektorima:

poljoprivreda: 1,5%

industrija: 61,7%

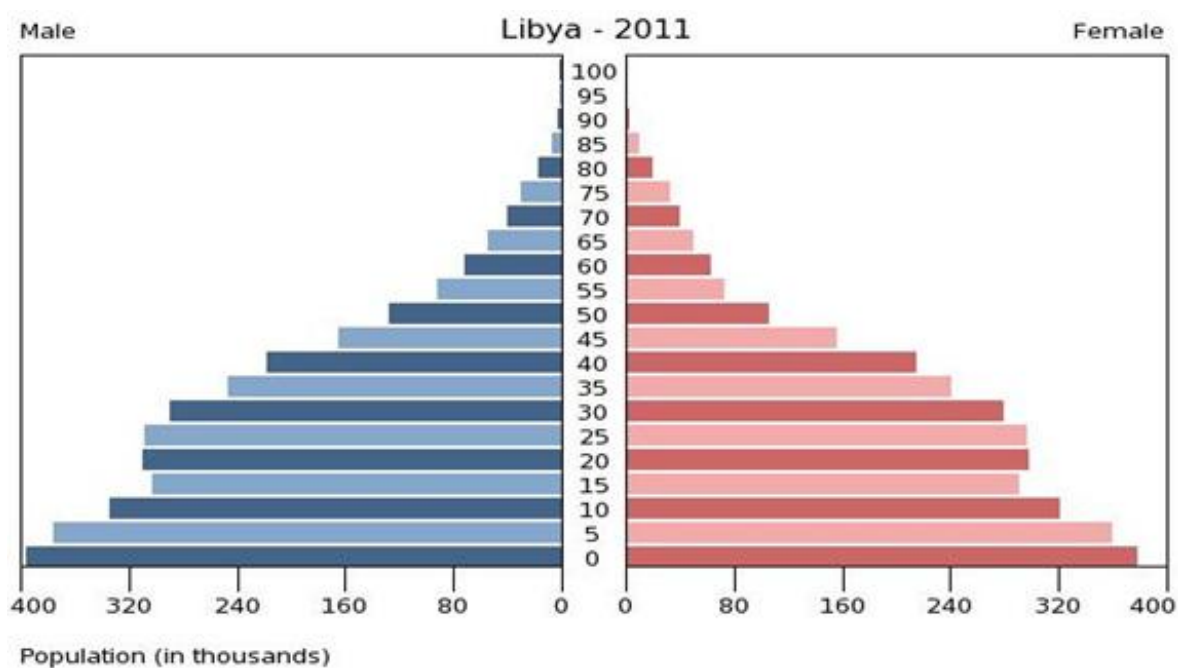
usluge: 36,8%

Nezaposlenost:

30%

1.8.5 Uzorak

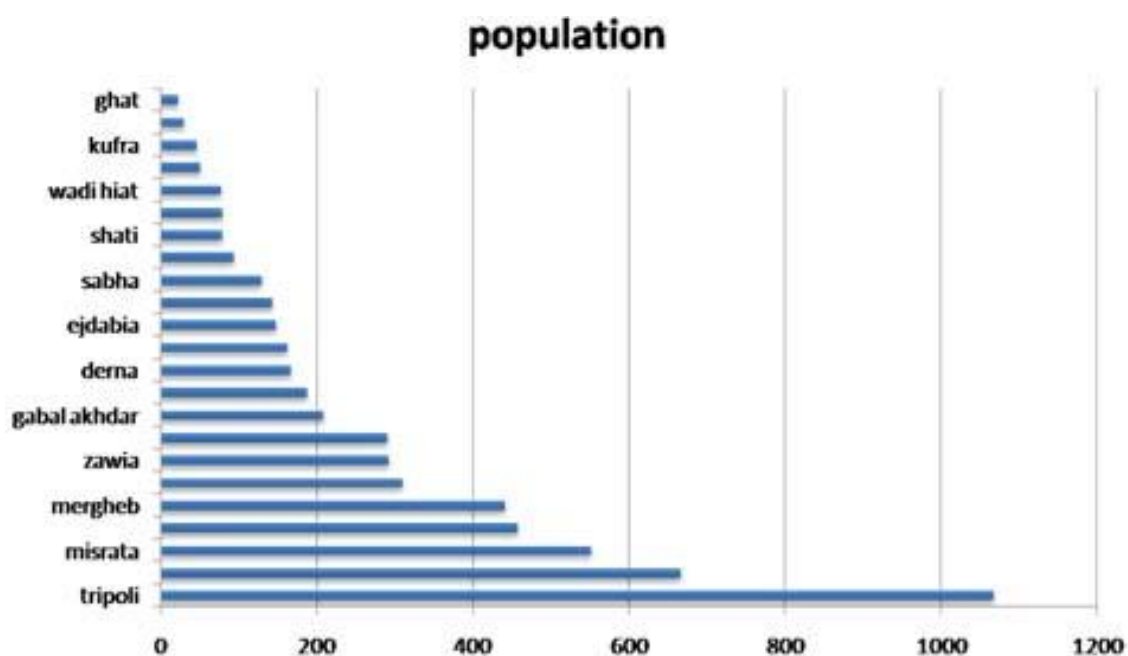
Uzorak koji je korišćen za istraživanje je kompleksan dirigovani uzorak koji reprezentuje demografsku strukturu u Libiji. Distribucija uzorka rađena je na osnovu US Census Biroa, na slici³⁵ prikazanoj ispod.

Uzorak takođe uključuje i geografsku distribuciju značajnijih geografskih regiona u Libiji, prikazano na slici³⁶ ispod.

³⁵ US Census Bureau, Libya 2012, Data Survey

³⁶ US Census Bureau, Libya 2012, Data Survey

Takođe, uzorak je diferenciran i po polnoj pripadnosti i odlikava trenutnu raspodelu polova u Libiji, kao što je prikazano u tabeli ispod.

Godina	Muškarci (hiljade)	Žene (hiljade)	Ukupna populacija (hiljade)
2006 (April 15)	2,934	2,723	5,658
2006 (April 15)	51,85%	48,14%	100%

1.9 Korišćeni metodi

Istorijski metod – uzima u obzir osnovne činjenice: hronologiju događaja kao i njihov razvoj, uzrok i posledice. Da bi se ovo utvrdilo, koriste se raznovrsni spisi i dokumenti i “usmeren je ka dolaženju do nekih činjenica i novih principa putem proučavanja dokumenata i spiskova”.³⁷

I faza: Prvo se pristupilo prikupljanju podataka iz raznih istorijskih izvora o razvoju libijske televizije i uticaju političkih promena na taj razvoj, kao i uticaju televizije na političku svest i kulturu u Libiji.

II faza: Posle toga se pristupilo proučavanju prikupljenih istorijskih izvora, odnosno izvršila njihova ocena i kritika izvora, jer je turbulentna politička situacija u Libiji poslednjih godina uticala da se struktura i objektivnost izvora značajno menjala.

III faza: U postupku sinteze izvršena je generalizacija i izdvajanje zaključka o uticaju libijske televizije na političku kulturu.

Metod informativnog snimanja (merenja) – smatra se “metodom u svojstvu sistematizovanog i organizovanog naučnog napora u cilju dolaženja do izveštaja, podataka i opisa pojave, odnosno teme istraživanja”.³⁸

Imajući u vidu koliko je teško sprovesti sveobuhvatno snimanje stanja u društvu na opštem nivou, istraživač će se oslanjati na metod snimanja stanja na uzorku, radi upoznavanja sa karakteristikama gledalaca i merom u kojoj se nalaze pod uticajem sadržaja koji se emituju sa libijske televizije kroz informativne preglede.

Za prikupljanje podataka o uticaju libijske televizije na političku kulturu libijskih građana, ispitivanje, kao metod prikupljanja empirijskih podataka posredstvom iskaza, prvenstveno usmenih ali i pisanih, koje daju ispitanici, je odabrano zbog spefičnosti samog istraživanja. U ovom slučaju, ono je poslužilo kao način neposrednog

³⁷ Navval Muhamed Omar; „*Informacioni i socijalni metodi istraživanja*“; Kairo, Biblioteka el-Ingilo, 1995; str 67.

³⁸ Hasan Osman; „*Istorijski metod istraživanja*“; Kairo, Dar el-Ma'arif; 1984; str 30.

sakupljanja podataka zato što se podaci dobijaju u neposrednom verbalnom opštenju (verbalnoj komunikaciji) sa izvorom podataka - davaocem iskaza, ali je istovremeno i način posrednog sakupljanja podataka, zato što između događanja i podataka o događanju posreduje ispitanik, davalac iskaza. Podaci koje smo dobili od njega rezultat su njegovog opažanja, iskustva i svesti o uticaju televizije na političku svest. Istinitost i vrednost podataka dobijenih ispitivanjem otuda su ograničeni subjektivnošću, kako onoga ko saopštava, tako i onoga ko prima podatke.

Prema empirijskim iskustvima u naučnim istraživanjima osnova za razgovor treba uvek da se konstruiše u pisanom obliku, što je urađeno i u ovom slučaju.

Metod istraživanja sa učestvovanjem – biće primenjen i ovaj metod, budući da se smatra jednim od “glavnih metoda u deskriptivnim studijama koje imaju za cilj upoznavanje sa odnosom među različitim varijablama u temi istraživanja”.³⁹

Tehnike korišćene za realizaciju ovog metoda jesu statističko-analitičke tehnike ispitivanja uzajamnih zavisnosti određenih varijabli, na osnovu kojih dolazimo do zaključaka u delu potvrđivanja ili opovrgavanja postavljenih hipoteza.

Za realizaciju istraživanja i donošenje zaključaka u odnosu na postavljene hipoteze koristiće se sledeće metode:

- Metoda prikupljanja i obrade podataka
- Analiza-sinteza
- Indukcija – dedukcija
- Konkretizacija – generalizacija
- Metod studije slučaja

³⁹ Semir Muhamed Husein; „Istraživanja informisanja, osnove i principi“; Kairo, Dar eš-Ša'b, 1979; str 127.

1.10 Sredstva za prikupljanje podataka

Pored istraživanja ekstenzivne istorijske građe vezane za razvoj medija i političke kulture u Libiji, korišćena je i pismena anketa za prikupljanje podataka. Pismena anketa je, u ovom slučaju, pokazala znatne prednosti, posebno zbog ekonomičnosti, jer je nivo pismenosti u Libiji na visokom nivou i ljudi imaju mogućnost za pismenu komunikaciju. Iako brojni, ispitanici dobre pismenosti, po pravilu, nemaju ni dovoljno razvijenu naviku, ni dovoljnu motivaciju za ovakvu pismenu komunikaciju, i sa ovim izazovom se autor suočio i prilikom realizacije ovog istraživanja. Čak i veoma pismeni ispitanici u nekim slučajevima nerado prihvataju popunjavanje upitnika. Usmena anketa je, stoga, znatno pogodnija, ali su i opasnosti odstupanja od suštinskih odredaba ankete izrazitije.

U realizaciji ovog istraživanja korišćenja je anketa sa formalizovanim (standardizovanim) pismenim upitnikom, koje ima precizno konstruisan upitnik i precizno definisana pitanja i modalitete odgovora. Težilo se da broj modaliteta svuda bude približno isti, i da modaliteti odgovora istog smisla budu dati istim redosledom u svakoj tački. Broj alternativa (modaliteta) odgovora je najčešće dva, tri ili pet. Ovo je posledica nužnosti da se u anketni upitnik (a i u osnovu za razgovor kod intervjua) ugrade razne vrste skala, dihotomija i klasifikacija, naročito, jer se anketa koristi kao tehnika u kvantitativnom istraživanju, odnosno kada se predviđa statistička obrada podataka, a za potrebe istraživanja uticaja televizije na političku kulturu građana Libije.

II Definisane osnovnih pojmova istraživanja

2.1 Pojam kulture

Pojam kulture je jedna od najkompleksnijih od svih društvenih kategorija. "Dakle, iza reči kultura se kriju različiti pojmovi i sadržaji. Često se reč kultura upotrebljava da bi se njome izrazio neki vrednosni stav, u smislu da je nešto bolje od nečega drugog, ili da nečije ponašanje i delovanje nije u skladu sa normama civilizovanog sveta ili date sredine. Ovo nam ukazuje na teškoće sa kojima se susreće onaj ko želi da shvati šta stvarno znači pojam kultura i kako se on može shvatiti, razumeti i objasniti"⁴⁰.

Kao i u drugim društvima, i u Libiji, kultura ima integrativnu i razvojnu ulogu. Specifičnost arapskih zemalja jeste da dominantnu ulogu u formiranju i gajenju kulture, kulturnih dobara i kulturnog nasleđa ima religija. Smatram da religija prožima svaku poru libijskog društva i omogućuje da se čitavo društvo razvija jednim opšte-prihvaćenim pravcem, jasno utemeljenom na religijskim osnovama i dugoj tradiciji.

Reč kultura potiče od latinskog glagola colere, što je prvobitno značilo obrađivati zemlju. To se dalje nadovezuje na reč agrikultura (cultus agri), što znači negovati, pročišćavati zemlju i gajiti na njoj.

"Ciceronov izraz cultura animi proširio je ovo prvobitno značenje reči kultura na polje moralnog života ljudi čime je ono ušlo u sferu duhovne kulture. Dakle, sada se pojam kultura odnosi na moralno i duhovno pročišćenje čoveka i njegov odgoj. Time ovaj pojam počinje sticati širinu i mnogostrukost upotrebe i značenja, koju danas ima"⁴¹.

Kulturu izučavaju mnoge nauke. Najveći fokus na kulturu danas svakako ima kulturologija.

„Ova nauka pojam kulture shvata zaista široko, pa se u okviru ove teorije samo društvo shvata kao proizvod određene kulture. Sama kultura u ovakvom pristupu je jedan

⁴⁰ Eliot, T.S., *Ka definiciji kulture*, Prosveta, Niš, 1995, str. 50-55.

⁴¹ Eliot, T.S., Isto.

univerzalno dinamičan i autohton fenomen koji proizvodi sve oblike ljudskog postojanja. Veoma je teško empirijski odvojiti one predmete u iskustvu koji su strogo društvenog karaktera od onih koje možemo okvalifikovati kao društvene pojave. Ovo zato što su društvo i kultura isprepletani i uzajamno povezani. U naučnoj praksi kulturolozi i sociolozi bave se gotovo istim problemima a da pri tome polažu ekskluzivno pravo na tumačenje društvenog totaliteta⁴².

Mišljenja sam da i u Libiji vrlo značajno mesto zauzima upravo duhovna kultura, kao rezultat ljudskog delovanja, u najširem smislu, ali koja nema vidljive rezultate u empirijskom smislu, već se manifestuje kroz društvene obrasce i tradiciju.

„U teoriji o kulturi i sociologiji prvenstveno se pravi razlika između materijalne i duhovne kulture. Razlika je svakako empirijski značajna. Pod materijalnom kulturom se razumevaju oni empirijski entiteti koji su kulturnog karaktera tj. imaju kulturni sadržaj. Oni aspekti kulture koji nisu empirijskog karaktera, a svakako postoje, mogu se identifikovati i određuju se kao duhovna kultura. Ova podela je uslovna tj. analitička, a može se reći i epistemološki problematična. Naime, ukoliko imamo kulturni sadržaj on je u isto vreme i duhovnog i materijalnog karaktera. Naime, konkretni empirijski predmet predstavlja materijalizaciju određenog duhovnog obrasca. On nije predmet kulture kao materija, već upravo kao određeni duhovni supstrakt koji je u ovoj materiji ovaploćen⁴³.

Posmatrano iz perspektive Libijskog društva danas i izazova sa kojima se suočava, izuzetno je važno sagledati koji faktori utiču na duhovnu i materijalnu kulturu, bilo da se radi faktorima koji utiču na razvoj kulture ili ograničavajućim faktorima.

Razvojne faktore kulture svakako treba tražiti u usloncima društva:

- Porodici i
- Sistemu obrazovanja.

Porodica, kao osnova jedinica društvenog razvoja, ima veliki uticaj na formiranje kulturnih obrazaca, bilo da se radi o materijalnoj ili duhovnoj kulturi. Značaj porodice,

⁴² I. Šijaković, *Sociologija*, Banja Luka, 2008, str. 201-234

⁴³ M. Bešić, *Sociologija*, Beograd, 2008, str. 67-90

kao osnovne podloge za kulturološki razvoj, posebno se ističe u uslovima diskontinuiteta kakvi trenutno vladaju u Libiji. Porodične vrednosti koje drže zajedno, ne samo porodicu, već i čitavo društvo, značajno su uzdrmani događajima u poslednjih nekoliko godina. Kontinuirana kriza društva, sa potencijalno katastrofalnim posledicama, uticala je na porodicu, porodične veze i same rezultate delovanja porodice, kao celine, na pojedince, odnosno članove porodice. Usled krize i, pre svega, egzistencijalne borbe, fokus je pomeren i usmeren sa vrednosti porodice na načine kako preživeti, što je sasvim opravdano.

U ranim fazama procesa traženja načina „preživljavanja“ i preusmeravanja fokusa na članove porodice, kao jedinke, na površinu isplivavaju osnovne potrebe (npr. sigurnost, potreba za hranom, itd.), dok se u drugi plan stavljaju porodične vrednosti i aktivnosti koje porodicu drže zajedno. Kao posledica, vremenom porodične veze slabe, nema izgradnje porodičnih vrednosti, gubi se osećaj pripadnosti i povezanosti. Sve ovo vodi ka stvaranju drugačijih porodičnih formi, okrenutih, ne vrednostima, nego preživljavanju. Naizgled, danas u Libiji, to izgleda sasvim prirodno i normalno, imajući u vidu okolnosti. Međutim, to će trajno ostaviti posledice na većinu libijskih porodica, i to ne samo na generaciju roditelja u ovom trenutku, već i na generaciju dece, koje ti roditelji odgajaju, ali i na njihovu decu, koja će trpeti posledice zbog nedovoljno usmerenog vaspitanja od strane njihovih roditelja.

Sve navedeno ima i imaće značajan uticaj na pojavne forme fizičke i duhovne kulture i stvaranju kulturoloških obrazaca, koje mogu delovati retrogradno na razvoj samog društva, kao celine, jer neće postojati zdrava osnova i sistem vrednosti. Ako se uzme u obzir da će ovim problemom biti pogođene generacije Libijaca, onda je problem dugoročan i ostaviće trajne štetne posledice po libijski društvo i kulturu.

Imajući u vidu da se krizi društveno-političke situacije u Libiji ne nazire kraj, u ovom trenutku je teško sagledati obim mogućih štetnih posledica po kulturu u narednom periodu.

Jedan od načina zaštite porodičnih vrednosti, a onda posledično i kulturnih obrazaca treba svakako da bude ulaganje u obrazovni sistem Libije, jer deca koja ne mogu da

pronađu osnovu i oslonac u porodici, što će samo po sebi dovesti do izuzetno teških i loših posledica, moraju taj oslonac da pronađu u školskom sistemu.

Međutim, to je drugi i vrlo značajan problem sa kojim se suočava Libija u kriznim godinama, a nakon korenitih društvenih promena. Nakon krize koja je usledila nakon 2011. godine, promenom režima i društveno-političkog sistema u celini, jedna od najvećih žrtava promena bio je upravo obrazovni sistem.

Obrazovni sistem Libije je promene dočekao potpuno nespreman i nekoliko generacija je izgubilo potencijal prenetog znanja, jer nije bilo ni udžbenika, niti nastavnika koje bi to znanje preneli. Politička nestabilnost dovela je čestih promena sistema vrednosti, koje se značajno odražavaju na obrazovanje.

Nepostojanje jasnog sistema vrednosti i sistema vrednovanja, dovodi do nemogućnosti formiranja kritičkog mišljenja u ranim fazama učenja, što značajno smanjuje percepciju i intelektualni potencijal omladine i njenu sposobnost da se izbori za svoju budućnost.

Kriza obrazovnog sistema dugoročno vodi u tešku privrednu depresiju, jer će sa godinama koje slede upravo ti kadrovi koji sada nisu u mogućnosti da dobiju odgovarajuće obrazovanja voditi Libiju. Bez jakog privrednog sistema, kultura će se jako teško razvijati i biće praktično nemoguće da zauzme mesto koje joj pripada u socijalnoj hijerarhiji.

Formiranje kulturnih obrazaca, kao osnove duhovne kulture, značajno je ograničeno faktorima koji utiču na porodicu i na obrazovni sistem. Duhovna kultura mora da predstavlja osnovu materijalizacije te duhovne podloge. Da bi se duhovni aspekt kulturološkog razvoja materijalizovao i razvio, neophodno je da se stvore određene društvene pretpostavke, a to su:

- Politička i ekonomska stabilnost
- Društveni kontinuitet
- Privredni prosperitet.

Ispunjavanje preduslova za materijalizaciju duhovne kulture, dovodi do konkretizacije koja postaje dostupna širim narodnim masama, i kao takva može da utiče na njih i da ih oblikuje.

„Sa druge strane ono što je duhovno u suštini i ne postoji dok se ne materijalizuje. Tako sam predmet u kome se kulturni sadržaj ovaploćuje u osnovi predstavlja nužnost materijalne potencije koji taj kulturni sadržaj čini stvarnim. Čak i same ideje, misli i vrednosti moraju na neki način da dobiju materijalni oblik (reči, knjige, ponašanje) kako bi postale 'stvarne'. Jedino ovako ovi kulturni sadržaji postaju sastavni deo društvenog života i jedino ih na ovaj način možemo identifikovati i proučavati“⁴⁴.

Stepen nestabilnosti libijskog društva značajno otežava identifikaciju, propagiranje, širenje uticaja i proučavanje materijalizovanih kulturnih oblika. Ovakva situacija utiče, pre svega, na uspostavljanje odgovarajućih procesa kojima se može meriti stepen razvoja kulturoloških formi u Libiji.

Imajući u vidu sve ograničavajuće faktore, to svakako značajno utiče na kulturnu dinamiku. Procesu kulturne dinamike, koji se dele na akulturaciju i enkulturaciju, u Libiji postaju ekstremno izraženi i njihovo delovanje usmerava razvoj libijskog društva.

„Ovi procesi opisuju kontakt između različitih kultura i opisuju načine na koji jedna kultura utiče na drugu. Prvo to je akulturacija. Pod ovim pojmom se razume trajni kontakt između dve kulture koji se odvija na globalnom nivou posredstvom intenzivne komunikacije između dva društva, pri čemu elementi kulture jednog društva postaju sastavni deo kulture drugog društva“⁴⁵.

Do skoro, akulturacija libijskog društva svakako je prožeta uticajem drugih arapskih zemalja, a posebno zemalja Magreba.

Proces akulturacije u Libiji u poslednjih nekoliko godina se ne može smatrati procesom akulturacije, koji je potpuno normalan u stabilnim društvima, već je poprimio oblike ekstrema, jer dolazi do nasilne promene elemenata kulture, koji su svojstveni Libiji i

⁴⁴ I. Šijaković, *Sociologija*, Banja Luka, 2008, str. 201-234

⁴⁵ Isto, str. 67-90

libijskom narodu vekovima, i njihovom zamenom veštačkim elementima, koji su i neprirodni i vrlo nestabilni i menjaju se na sezonskom nivou, sa svakom promenom u sferi političkog delovanja. Politika je sebi dozvolila da ima presudan uticaj na stvaranje novih elemenata kulture, oblikovanju kulturnih obrazaca i to po principima moći i sile, koje iz političkog delovanja proističu.

„Drugi proces predstavlja samo formu artikulacije i naziva se enkulturacija. Pod ovim pojmom se razume transfer elemenata jedne kulture u drugu, ali koji se odvija delovanjem i uticajem pojedinaca. Dakle, ukoliko neki istaknuti umetnik ili naučnik pojedinačno vrši uticaj na neku kulturu unoseći elemente vlastite kulture, onda govorimo o enkulturaciji“⁴⁶.

Iako arapski svet pokriva veliko govorno područje (različiti dijalekti, ali se mogu razumeti), kulturno nasleđe svake zemlje je posebno i vrlo specifično, ali sa dodirnim tačkama ukupnog arapskog sveta, posebno sa aspekta religije.

Međutim, u slučaju libijskog društva, kao što je to slučaj sa procesom akulturacija, i enkulturacija u Libiji poprima oblike ekstremnog procesa, bez ikakve kulture. Specifičan oblik enkulturacije u Libiji, na žalost, ne dolazi sa pozicija istaknutih društvenih i naučnih radnika, već uglavnom od grupa koje nameću svoja društvena pravila. Ovo dovodi do izuzetno velike polarizacija u libijskom društvu, posledično utičući i na formiranje kulturoloških obrazaca. Posebnu opasnost predstavljaju osnove duhovne i materijalne kulture koje se formiraju na nivou regija, gradova, pa i ulica, u nekim duboko podeljenim gradovima.

„Upravo je način života jedna od veoma čestih odrednica samog pojma kulture. Način života je svakako u dubokoj vezi sa društvenim odnosima koji proizvode ovaj način života, ali jednako i sami društveni odnosi mogu biti odraz jednog načina života.

Postoji mnogo načina na koji se kultura ispoljava, a mi ćemo navesti samo one najvažnije:

⁴⁶ Isto, str. 67-90

- jezik
- umetnost
- religija
- društveno ponašanje (običaji, svakodnevnica)
- politika
- ideologija
- nauka

Kultura je oblik ljudskog stvaralaštva. Ovaj element smo ostavili na kraju zato što sumnjamo da se ta teza može osporiti bez obzira na različitu teorijsku kriteriologiju. Stvaralaštvo se ovde može shvatiti na više načina a svi ovi oblici stvaralaštva ulaze u pojam kulture. Klasičan pojam stvaralaštva je vezan za pojedince i njihov talenat da stvaraju umetničke, religijske ili neke druge vrednosti. Stvaralaštvo, takođe, znači i moć društvenih grupa da kreiraju određen način života i da ga ispune ostalim kulturnim sadržajima koje ovu društvenu grupu identifikuju. Konačno, i sama društvena zajednica kao celina je stvaralačka sa stanovišta kulture. Ona kreira običaje, vrednosti, norme i ostale oblike koji imaju kulturna značenja⁴⁷.

⁴⁷ Isto, str. 74-80

2.2 Libijska kultura

Kao i u svim društvima, kultura u libijskom društvu predstavlja jednu od najznačajnijih društvenih kategorija. Specifičnosti libijskog i arapskog sveta uopšte, koji se u velikoj meri oslanja na običaje i religiju, uslovljava da se kultura uobličava pod jakim uticajem tradicije, ali i povratno utiče na društvo i usmerava njegov razvoj.

Libija je u kulturnom smislu slična ostalim državama Magreba. U Libiji je posebno snažno izražen arapski identitet zemlje, pa državna vlast svojom politikom podstiče jačanje arapskog identiteta. Libijski Arapi su poreklom od nomadskih beduinskih plemena, pa se kulturno poistovećuju sa određenim beduinskim plemenima.

Kada govorimo o prvim poznatim naznakama libijske kulture, vezujemo je za egipatsku civilizaciju, koja je formirana u dolini reke Nil u 5 milenijumu pre n.e. Stanovništvo Egipta su činili Libijci, Nubijci i Semiti. Od svih tih različitih etnosa stvoren je jedan narod.

U najstarijoj fazi Libija je prošla kroz totemizam. Najstarija libijska, kao i egipatska božanstva bila su u obliku životinja: soko, bik, krava. U neolitu se javlja kult mrtvih (htonizam). U periodu robovlasništva dolazi do sinteze totemizma i ideje o bogočovjeku.

U kasnijem periodu, libijska kultura svakako se u potpunosti formira u skladu sa Islamskom verom i tradicijom.

Islam je monoteistička religija, nastala na osnovu otkrovenja koje je u 7. veku propovedao Muhamed u Arabiji. Pre pojave islama postojao je "kult prirode", obožavanje drveta i svetog kamena. Postepeno ovi drevni kultovi će ustupiti mesto lokalnim božanstvima koja predstavljaju korak bliže ka monoteizmu. Najstarije plemensko božanstvo Hubal bilo je predmet posebnog obožavanja, cilj hodočašća, pa su ga vremenom počeli nazivati Alahom (svemoguć).

Sa Muhamedom počinje epoha islamske kulture i civilizacije. Islam je primio elemente Judaizma, preislamskih kulturnih elemenata i tradicije hrišćanstva. Oko 622. godine

Muhamed se nagodio sa emisarima iz grada Jastriba. Stanovništvo Jastriba prihvatilo je Muhamedovo učenje. Jastrib postaje centar nove vere i vernika pod imenom Medina. Preseljenje Muhameda i pristalica iz Meke u Medinu naziva se hidžra, a od te se godine računa muslimanski kalendar.

Islam polazi od stava da je ovu religiju Bog saopštio Muhamedu preko anđela Gavriila. Temelji islama nalaze se u Kuranu i Muhamedovim sunama. Sveti zakon islama je šerijat koji sledi iz Kurana i suna. Svaki musliman dužan je da poštuje pet stubova vere: šehada - ispovedanje vere, da nema drugog boga do Alaha; molitva pet puta dnevno; hodočašće – hadž; post – ramazan; i finansijski prilog državi i zajednici.

Jedna od najraširenijih i autentičnih formi muslimanske umetnosti je kaligrafsko arapsko pismo. Islamsku umetnost odlikuje odsutnost skulpture i figurativne umetnosti uopšte. Muhamed je imao negativan stav prema idolima. U narodnoj umetnosti nalazimo brojne primere ornamentalne umetnosti sa geometrijskim crtežima, biljnim stilizacijama i pejzažom. Umetnost koja je nastala u inspiraciji Islamom je dekorativna umetnost. U arhitekturi osnovni objekat je džamija, a najznačajniji njen element je minaret. Arapi su svoje bogomolje spolja ukrašavali ornamentom.

U muzici islama je je vremenom došlo do sinteza brojnih uticaja. Konstitutivan element muzike je arapski jezik i arapska poezija. Vokalna muzika je postala najomiljeniji tip muzike, a manje instrumentalna. Razvijala se i narodna muzika.

Iako je vekovima osnova libijske kulture bila religija, danas se pod pritiskom objektivnih duštvenih okolnosti situacija značajno promenila. Islamska religija, koja počiva na osnovama humanizma i mira među ljudima, dugo je bila izvor duhovne kulture, materijalizovane u predivna dela svetske kulturne baštine u Libiji. Društveno-političke promene u poslednjih 60ak godina u Libiji su dovele do značajne erozije uticaja religije na kulturu. Ako posmatramo vekovni razvoj jednog društva i istorijsko-kulturne spomenike nastale kao rezultat delovanja isprepletanih faktora (religija, obrazovanje, politika, itd.), onda se period od 60 godina ne čini dugim, da bi mogao značajno da promeni kulturni pravac i kulturno nasleđe.

Svedoci smo da su i mnogo kraći periodi dovoljni da potpuno zaustave kulturni razvoj jednog društva, ali i unište i obrišu tragove kulture koja se kreirala i oblikovala vekovima. Nestajanje utvrđenih i opšte prihvaćenih kulturnih obrazaca ostaviće duboke rane i teške posledice u društvenom razvoju.

Religija, negdašnji osnov libijskog društva, značajno je izgubila na značaju, što je dovelo da ljudi ne mogu da pronađu utočište koje im je dugo pružala. Umesto toga, ekstremni i fundamentalistički religijski pokreti zloupotrebljavaju religiju, kao osnov uticaja na kulturu i društvo u celini.

2.2 Tipovi kulture

Kultura je kao društvena pojava slojevita i u klasnom društvu klasno determinisana. Tako, pored podele kulture na materijalnu i duhovnu, kao posledicu klasne podele rada na umni i fizički rad, postoji više različitih podela tipova kulture. Jedna od osnovnih podela kulture je na:

- elementarnu,
- narodnu,
- masovnu i
- elitnu kulturu

a. Elementarna kultura

Kultura, kao društveni fenomen, ima funkciju da obezbedi i pruži zadovoljavanje primarnih čovekovih potreba koje su preduslov za čitavu ostalu kulturu, a to su: kultura stanovanja, kultura rada, tehnička kultura, kultura međuljudskih odnosa, kultura govora, kultura duha, materijalna kultura, kultura odmaranja, fizička kultura, kultura higijene, politička kultura, kultura vaspitanja i obrazovanja, lična kultura, književna kultura, umetnička kultura, kultura mišljenja, naučna kultura, pedagoška kultura, narodna kultura, klasna kultura, verska kultura, muzička kultura, opšta kultura itd.

Navedeni, a i mnogi drugi oblici elementarne kulture stiču se i obezbeđuju procesom socijalizacije ličnosti u porodici i van nje u institucijama i ustanovama kao što su škole, dečiji i đачki domovi, radne organizacije u privredi i van nje.

b. Narodna kultura

Svaki narod ima svoju specifičnu kulturu. Ona izrasta „odozdo“, iz naroda. Narod joj je korisnik i kreator. Tako su, na primer u kulturi ishrane, poznate „kineska kuhinja“, „mađarska kuhinja“, „srpski specijaliteti“. Svaki narod, manje ili više, karakteriše bogatstvo običaja. U svetskoj literaturi zabeleženi su i običaji naroda Libije. Libijska

narodna kultura je vrlo specifična, jer u Libiji živi preko 200 različitih plemenskih zajednica, od kojih svaka ima svoje posebnosti, pa samim tim i sopstvenu narodnu kulturu. Imajući u vidu mnoštvo različitih zajednica i specifičnosti svake od njih, multikulturalnost je Libiji izuzetno izražena. Pored osobenosti svake od etničkih grupa i specifičnosti kulturnih obrazaca svake od njih, postoje i hibridne kulture nastale povezivanjem i ukrštanjem različitih kultura libijskih plemena.

Tokom vekova, neke od kultura, posebno kod konzervativnijih grupa su ostale skoro netaknute, dok su se druge promenile (manje ili više), a neke su skroz nestale i izgubile su svoja obeležja i specifičnosti. Geografski, ona plemena koja su živela u centralnom i južnom delu Libije i bila izolovana od ostatka zemlje (npr. Beduinska plemena) su zadržala sva obeležja svoje tradicionalne kulture i svoju kulturnu baštinu. Mnoge priče i predmeti su se prenosili i prenose se i dalje sa kolena na koleno i opstaju u narodu. U takvim zajednicama kultura predstavlja izuzetno jak integrativni faktor i drži porodice i plemena zajedno. Mlađi članovi porodice uče još u ranom detinjstvu vrednostima plemena i usmeravaju ih da ostanu u zajednici.

Sa druge strane, ona plemena koja su naselila gradove, skoro da su izgubile svoj tradicionalni plemenski identitet, i izgradile su novu, hibridnu kulturu, koja najmanje ima tradicionalnog, a predstavlja spoj kultura različitih plemena iz Libije, ali i uticaja drugih naroda, čiji su pripadnici dolazili u Libiju, po različitim osnovama: kao radna snaga, kao kolonizatori, okupatori, turisti...

Bogatstvo narodne kulture izražava se i preko narodne nošnje, radnih navika, načina korišćenja godišnjih odmora, organizovanja zabavnog života.

Skoro svako od libijskih plemena upravo ima i posebna obeležja u vidu nošnje, običaja, svakodnevnice.

c. Masovna kultura

Oblik kulture koji je za nas posebno značajan je masovna kultura. „Ona podrazumeva zahtev da se kulturne tekovine i kulturna dostignuća učine dostupnim širokim društvenim slojevima i većini stanovništva. To bi trebalo da se ostvaruje putem obrazovanja, informisanja i drugih oblika tumačenja nastanka i značaja kulturnih dela, pre svega proizvoda duhovne kulture. Takvo izvorno značenje masovne kulture podrazumeva njenu otvorenost prema svim slojevima društva, za razliku od elitističke kulture koja je zatvorena u uzak krug korisnika, obično povlašćenih (na osnovu znanja ili bogatstva) koji uživaju u tvorevinama te kulture”⁴⁸.

Upravo elitistička kultura ima značajnu ulogu u društvu u Libiji. Posebno za vreme Gadafija, ceo kulturni obrazac se upravo zasnivao na elitističkoj kulturi propagiranoj od strane aparata koji je blizak režimu.

Masovna kultura u Libiji je kreirana i negovana decenijama, imajući u vidu dugovečnost bivšeg režima. Kroz tako izgrađene i dobro strukturirane kanale, poruka vlasti je mogla lako i brzo da se prenosi sredstvima masovne komunikacije, a samim tim i da se značajno utiče na masovnu kulturu građana Libije.

“Da bi se kultura približila masama, masovnom društvu, potrebno je da se njeni sadržaji tumače jednostavno, jezikom i simbolima koji su dostupni i razumljivi običnom čoveku. To se postiže kroz sredstva masovne komunikacije (štampa, radio, televizija, a danas i Internet) koja pojednostavljeno prikazuju sadržaje pojedinih kulturnih dostignuća. Ovde postoji opasnost da se masovna kultura pretvori u negativnu društvenu pojavu (što ona često i jeste). Naime, nizak nivo tumačenja i prenošenja sadržaja kulturnih dela čini ljude pasivnim posmatračima, objektima, a ne subjektima kulturnih zbivanja. Tako se često manipuliše ljudima i njihovim kulturnim potrebama. Najpoznatije negativne pojave masovne kulture su kič (dela bez vrednosti u likovnoj i drugim vizuelnim umetnostima) i šund (sumnjive vrednosti u muzici i literaturi)”⁴⁹.

⁴⁸ I. Šijaković, *Sociologija*, Banja Luka, 2008, str. 180-210

⁴⁹ I. Šijaković, *Sociologija*, Banja Luka, 2008, str. 180-210

Danas, negativne pojave masovne kulture zauzimaju posebno mesto u libijskom društvu. Česti poremećaji u sistemu vrednosti predstavljaju plodno tlo za razvoj negativnih pojava masovne kulture, kao što su kič i šund. Istorijski posmatrano, Libija ima vrlo turbulentnu istoriju, vrlo dinamičnu poslednjih decenija, što je u kombinaciji sa ubrzanim razvojem masovne kulture, dovelo do čestih pojava kiča i šunda.

“Oni razvijaju neukus i nizak nivo potreba. Danas su to prateće manifestacije “šou biznisa”, raznih vidova spektakla i avanturizma. Suprotno negativnom delovanju masovne kulture, avangardna kultura razvija viši nivo potreba, više standarde mišljenja i razumevanja, slobodu i kreativnost. Čovek je tu aktivni učesnik u kulturnim događanjima. Avangardna kultura unapređuje kulturno stvaralaštvo i doprinosi napretku i progresu celokupnog društva”⁵⁰.

Fenomen masovne kulture je dominantan u našem dobu. Tehničko-tehnološki razvoj sigurno pogoduje brzom razvoju masovne kulture. Razvoj omogućuje da se poruka i društveni obrasci brzo prenose do stanovništva. Smatram da je upravo ubrzani društveni razvoj doveo i do značajnih uticaja fenomena masovne kulture u Libiji, od polovine 20. veka do danas. Dinamika masovne kulture u Libiji često je bila usporavana snažnim društvenim potresima koji su karakterisali poslednjih 60 godina libijske istorije.

„Ona je direktan proizvod visoko izdiferenciranog modernog društva. U ovom društvu stepen diferencijacije utiče na razbijanje homogeniteta i samih društvenih grupa, tako da jedinice sociološke analize više ne mogu biti društvene grupe, već pojedinci i njihov individualni odnos sa društvom. Ovo društvo se kvalifikuje kao potrošačko društvo zato što u njemu imamo povećanje životnog standarda stanovništva, pri čemu potrošnja postaje društvena vrednost i osnov za društvenu reprodukciju“⁵¹.

Takođe, libijsko društvo se kvalifikuje kao masovno društvo iz dva razloga. Prvo, imamo migracije i povećanje ukupnog broja stanovništva koji dominantno žive u urbanoj sredini, pretežno na severu Libije, u velikim gradovima (Tripoli, Bengazi, Misrata, Tobruk, itd.) i drugo, pojedinci, i u velikim gradovima u Libiji, u načinu života

⁵⁰ Isto, str. 180-210

⁵¹ Isto, str. 180-210

se razlikuju samo po 'kvantitetu', a ne po 'kvalitetu', što nam nameće obavezu da ih posmatramo kao masu.

U Libiji, u ovakvim društvenim uslovima, došlo je do pojave i razvoja masovne kulture. Masovna kultura u Libiji se oslanja na široke mase stanovništva, pretežno urbanog, i ta kultura je komercijalnog i reproduktivnog karaktera. Ukoliko imamo u vidu prirodu privrednog sistema u Libiji, gde su centri za izvoz i preradu nafte na severu zemlje, onda je glavni pogon razvoja i oblikovanja masovne kulture upravo u ovoj oblasti. Ovakva situacija je dovela do parcijalne kulturne homogenizacije društva, odnosno došlo je do kulturne homogenizacije stanovništva delova Libije na severu zemlje, dok je jug ostao potpuno izolovan. Razlog ovome su izuzetno velike razlike među stanovništvom, koje pripada različitim plemenima. U Libiji skoro svaki grad predstavlja drugo pleme, koje ima sopstveni kulturni obrazac, drugačiju tradiciju i istoriju. Odnos svakog od plemena prema centralnoj vlasti je različit, manje ili više teže integraciji, pa otuda i velike razlike u oblicima i karakteristikama masovne kulture.

„Nužan proizvod masovne kulture je kič. Ovaj pojam označava one kulturne vrednosti koje su ustvari 'nevrednosti' u izvornom smislu. Nasuprot kiču u modernom društvu se javlja avangarda. Avangardna kultura se kritički odnosi prema proizvodima masovne kulture i pokušava ovu da vrati izvornim vrednostima. Uslov da neki kulturni sadržaj bude avangardnog karaktera jeste da nije obuhvaćen postupkom komercijalizacije. Veoma često u praksi, međutim, avangardna kultura postepeno prelazi u komercijalne tokove čime i sama postaje sastavni deo masovne kulture“⁵².

Masovna kultura je pojava industrijskog doba, ubrzane industrijalizacije, širenja tržišta i težnje da se na svaki način dođe do ostvarenja profita i zarade. “To je kultura koja nastoji da pokrene mase ljudi i društvenih slojeva ka što širem konzumiranju jednostavnih kulturnih proizvoda, onih proizvoda koji su, uglavnom, lišeni značajnih estetskih vrednosti. Masovna kultura je proizvod XX veka, posebno njegove druge polovine. Masovna kultura je u društvu, na različite načine, prisutna skoro dva veka. Međutim, masovna kultura je nastala sa razvojem sredstava masovne komunikacije kao što su televizija, radio, video, štampa, a danas posebno, satelitska komunikacija,

⁵² Isto, str. 76-78

digitalna tehnologije i Internet. Masovna kultura podrazumeva masovnu proizvodnju i masovno konzumiranje kulturnih tvorevina”⁵³.

U Libiji se početak razvoja masovne kulture vezuje za početak emitovanja televizijskog programa 1968. godine. Iako malo rasprostranjena, televizija je u to vreme mogla da prenese poruku vlasti stanovništvu, ili bar onim privilegovanim krugovima, koji su tu poruku dalje širili. U Libiji, arapskoj zemlji, sa vrlo specifičnom kulturom i nehomogenim stanovništvom, postojao je još jedan popularan način širenja masovne kulture, a to su česta masovna okupljanja i prenos poruka direktnom komunikacijom sa stanovništvom. Ovo je masovnu kulturu u Libiji izložilo masovnom tržištu i na njemu se ta kultura i danas vrednuje. Ako posmatramo početni period industrijskog razvoja Libije, vidimo da za razliku od tradicionalne i elitističke kulture, koje su bile dostupne samo malom broju potrošača, dobro obrazovanih i bogatih, najčešće samo uskom krugu ljudi bliskom režimu na vlasti, masovna kultura je danas dostupna svim društvenim slojevima, polnim, starosnim i obrazovnim kategorijama u Libiji.

Kao i u razvijenim društvima, i u Libiji, masovna kultura ima svoje dve strane: dobru i lošu. Dobra strana masovne kulture podrazumeva postojanje mogućnosti da se široke mase ljudi upoznaju, preko masovnih medija, sa određenim kulturnim proizvodima i vrednim kulturnim tvorevinama, što dalje vodi ka homogenizaciji i integraciji čitavog društva oko određenih kulturnih vrednosti. Ovo omogućuje stanovništvu da vide velika dela arapskih i ostalih svetskih umetnika, da mogu da vide velika slikarska dela, saznaju nešto njihovom nastanku i njihovim autorima, da čuju i nabave dela velikana klasične muzike, da se upoznaju sa ostacima arapske, antičke, rimske i drugih velikih kultura i raznih dela iz svetske kulturne baštine.

Međutim, masovnoj kulturi u Libiji je izražena jedna osobenost, koja nije svojstvena drugim masovnim kulturama u arapskim zemljama, a to je heterogenost i nekonzistentnost.

Iako masovna kultura homogenizuje i ima integrativnu ulogu u društvu, to ne mora da znači da i sama kultura i kulturne forme i obrasci koji iz te masovne kulture proističu,

⁵³ I. Šijaković, *Sociologija*, Banja Luka, 2008, str. 180-210

moraju da budu homogeni. Baš naprotiv, u Libiji se može identifikovati na stotine komponenti masovne kulture, od kojih svaka za sebe igra značajnu u logu i daje poseban doprinos fenomenu masovne kulture. Pored nacionalne kulture, koju u velikoj oblikuje državni aparat, postoji veliki broj plemenskih pod-kultura koje utiču, kako na pripadnike plemenskih zajednica čija je pod-kultura, tako i na pripadnike drugih plemenskih zajednica koje su upućene jedne na druge.

Ovo dovodi do fenomena tzv. kristalizacije kulture, odnosno stvaranja različitih sub-kulturnih obrazaca i formi na temelju glavne, nacionalne masovne kulture. Kao i kod procesa kristalizacije, neki od kristala (sub-kultura) su manji, i imaju mali uticaj, dok su drugi veći i usmeravaju čitavu nacionalnu kulturu i određenom smeru.

d. Elitna kultura

Elitna kultura predstavlja fenomen koji znači visoku, suptilnu kulturu, sa specifičnim obeležjima. Umetnička dela u književnosti, slikarstvu, filmu, muzici, filozofske rasprave, socijalne i političke teorije, istorijske analize sa vrednosnim kvalitetom predstavljaju elitnu kulturu. Naravno, ova forma kulture ima i svoju odabranu publiku.

Vekovima se pod pojmom 'kultura' mislilo uglavnom na visoku ili elitnu kulturu koja podrazumeva lepu umetnost, književnost, slikarstvo i vajarstvo, klasičnu muziku, galerije, koncertne dvorane, vrhunske izvođače i prema tome ljude iz viših slojeva, otmeno obučene, s profinjanim osećajem za navedene vrednosti. Govorilo se i o kulturnim osobama, i kulturnim sredinama i zemljama. Činilo se da postoji jedinstvena kultura zapadnog tipa i vrhunac civilizacije kojem teži celi ljudski rod.

Razvoj elitne kulture za Libiju i libijsko društvo je posebno značajan i specifičan, jer je u relativno kratkom istorijskom periodu došlo do 3 korenite promene društvenog sistema, odnosno da promene 3 elite na čelu Libije.

Svaka od ove 3 elite, sa sobom nosi i nosila je posebna obeležja, koja su uticala na formiranje elitne kulture, njenog oblikovanja i propagiranja narodu. Naravno nisu svi

elementi elitne kulture Libije bili deljeni sa narodom, već samo oni za koje se smatralo da neće ugroziti vladajuću strukturu.

Po karakteristikama, izdvajamo 3 tipa elitne kulture u Libiji:

- Tradicionalno-monarhistički
- Socijalističko-nacionalni i
- Post-modernistički.

Tradicionalno-monarhistički tip elitne kulture u Libiji karakterističan je za vreme neposredno nakon Drugog svetskog rata. Libija je ustanovljena kao monarhija i sve društvene tekovine i sistem vrednosti građen je oko temelja državnog uređenja.

Elementi elitne kulture to doba koji su isticani u prvi plan, sadržali su vrednosti tradicionalne Libije, sa značajnim uticajem religije. Kultura je promovisala vrednosti monarhije, uticala i oblikovala narodna verovanja da je monarhija idealan sistem.

Nakon promene koje je uvela revolucija 1969. godine, državno uređenje se značajno menja. Taj period karakteriše socijalističko-nacionalni tip elitne kulture. Iako se može tvrditi da je tokom Gadafijeve vladavine ovaj tip elitne kulture bio najzastupljeniji, termin jeste dovoljno širok da pokrije sve promene koje su se tokom perioda njegove vladavine dešavale, a svaka od njih imala je izuzetno značajan, ako ne i presudan uticaj na kulturu u Libiji.

Počev od ranih godina vladavine, koje je karakterisalo jako oslanjanje na SSSR i komunistički blok, preko odvajanja od tog bloka i godina formiranja društvene svesti na negativnim postavkama neprijateljstva sa zemljama Zapada, sve do otvaranja libijskog društva i stvaranja stabilnijih pretpostavki za razvoj, svaki od tih perioda obeležio je elitnu kulturu Libije tog vremena.

Nazvan post-modernistički tip elitne kulture, zapravo samo ime ne odgovara trenutnom stanju u duboko podeljenom libijskom društvu. Inicijalno, nakon revolucije 2011. godine, novi režim je sa mnogo nade krenuo u reformu društvenog uređenja, uzdrnavajući i rušeći temelje koje je Gadafi postavio, na njima gradio i učvrstio jednu

doktrinu za 42 godine svoje vladavine. Međutim, izazov je bio preveliki za nove vlasti i nisu uspele da održe kontinuitet, odnosno da obezbede stabilni diskontinuitet, što je dovelo do urušavanja društvenog sistema i sistema vrednosti, vodeći ka potpuno nejasnim obrisima elitne kulture današnje Libije.

I danas je jedan od najvećih izazova u Libiji stvaranje jasnog pravca razvoja elitne kulture, koja će dalje usmeravati masovnu kulturu u pravcu usvajanja određenih vrednosti i na taj način homogenizovati društvo i učiniti ga stabilnijim.

Umesto jedinstvene, danas u Libiji imamo na desetine elitnih kultura, koju oblikuju pripadnici različitih elita koje vladaju Libijom, a koje dalje imaju značajan, ako ne i presudan uticaj na masovnu kulturu. Elitna kultura Libije postoji samo prividno i formalno, ona nema svoj sistem vrednosti i vrlo je diversifikovana, i u zavisnosti od regije koju posmatramo, na značajno različitim nivoima zrelosti i razvoja.

Svakako da će jedan od preduslova daljeg razvoja libijskog društva u celini biti i uspostavljanje jedinstvenog kulturnog prostora, na nacionalnom nivou, koji će promovisati, ne regionalne ili plemenske, već nacionalne libijske vrednosti i koji će promovisati libijski nacionalni identitet, dok bi druge one plemenske i druge grupacije koje čine libijski nacionalni identitet, trebalo da zadrže svoju kulturnu autonomiju, koja mora dati doprinos uspostavljanju i razvoju nacionalne kulture.

Samo one kulturne vrednosti koje se zasnivaju na slobodi i kreativnosti pojedinica, a nakon toga i grupa, mogu dati svoj pun doprinos ukupnom razvoju društva.

2.3 Kulturni napredak

Kultura, kao integrativni element društva, kao i samo društvo, se „nalazi na određenom stepenu razvoja, manje ili više razvijena, otvorena ili zatvorena, napredna ili zaostala, tradicionalna ili moderna i slično. To se označava kao objektivno stanje društva, zatečeno stanje, trenutno stanje društva ili sadašnji društveni potencijal i resurs društva. Objektivno stanje nekog društva je skup elemenata koji čine njegovu sadržinu, obeležje i prepoznavanje. U takvim uslovima razvija se kultura. Dakle, razvoj kulture zavisi od zatečenog stanja društva, objektivnog stanja koji jedna generacija ima i u kome se nalazi, koje je rezultat prethodne generacije, kao i njihovog sadašnjeg delovanja i učešća u razvoju ili stagnaciji, zaostajanju društva.

Svako društvo se menja, manje ili više, sporije ili brže, vidljivije ili manje vidljivo. Od tih promena zavise i dinamika promena kulture. Važno je pratiti i istraživati šta se u društvu menja, kako se menja, kog intenziteta, stepena i obuhvata su te promene, da li su promene usmerene ka ukupnom poboljšanju stanja u društvu, ka poboljšanju nekih njegovih delova (ekonomije, socijalnih odnosa, politike), nekih slojeva i segmenata a zaostajanju drugih. Možda je reč o stagnaciji ili retrogradnim delovanjima u društvu. Potrebno je uočiti da li se promene odvijaju prema inerciji i spontanom delovanju određenih društvenih snaga ili je reč o planiranim, organizovanim i usklađenim promenama u društvu. Svaka od ovih kategorija i oblasti ima uticaj na kulturu, i stvara okvir u kome se kultura menja.

Ako su društvene promene česte i duboke, to može da ostavi posledice na kulturu i na kulturni napredak. U uslovima diskontinuiteta i kultura gubi oslonac (ekonomski, socijalni), potencijal, resurse i smisao. Tada dolazi do kulturne recesije, odnosno kultura prati društvene promene, koje na kulturu mogu uticati negativno, ako su česte i duboke, ne može da nađe interesne grupe koje će je podržati, ne može da ostvari ciljeve društvenog razvoja. Na drugoj strani, ako su promene društva spore, ako je društvo statično, kultura, takođe, može doći u recesiju i ponovo dolazi u konflikt sa društvom.

Osnovna funkcija kulture jeste integracija, traganje za putevima, sredstvima i načinom komunikacije između pojedinih delova društva, između društvenih grupa, praćenje i

analiza društvenih pojava, procesa i odnosa, ali i stvaranje osnove za budući društveni razvoj, kao izvor iskustva i običaja. Kultura i kulturni napredak stvaraju osnov za unapređenja čovekovog standarda i svakodnevnog života. Zadatak kulture je da stalno unapređuje društvenu koheziju.

Na primeru libijskog društva može se videti uticaj različitih faktora na kulturni napredak. Kulturni napredak u Libiji je preživeo i stagnaciju, i ubrzani rast i razvoj, ali i retrogradni uticaj. Svaka od ovih faza u razvoju društva, uticala je, pozitivno ili negativno, na kulturni napredak u Libiji.

Od posebno značaja jeste veza kulturnog napretka u odnosu na društveni napredak. U Libiji, kulturni napredak je skoro uvek bio vezan, direktnom pozitivnom korelacijom, sa društvenim napretkom, odnosno kako je društveni napredak išao u pozitivnom smeru, tako je napredovala i kultura. Naravno, nije postojala linearna veza između društva i kulture, već zdrava nelinearna veza. U zavisnosti od faktora koji su uticali na društveni napredak, kulturni napredak se menjao različitim tempom.

Periodi stagnacija, kakav je bio period posle Drugog svetskog rata, uticao je i na stagniranje kulturnog napretka u periodu od skoro 20 godina. Zbog izuzetno duge stagnacija, došlo je do retrogradnih uticaja na kulturu i tom periodu i do značajnog osiromašenja kulturne baštine.

Jedan od primera jeste reforma obrazovnog sistema u Libiji početkom 70-tih godina prošlog veka. Reforma obrazovanja nije dovela do značajnog društvenog napretka, u finansijskom smislu, ali je imala eksponencijalan uticaj na razvoj kulture u Libiji u narednom periodu.

Sukobi su znatno uticali na obrazovni sistem u Libiji, zemlji koja se još pokušava oporaviti nakon pada režima Moamera Gadafigija. Više od polovine raseljenih unutar zemlje žali se da nemaju gde da upišu svoju decu u školu. U drugom najvećem gradu u državi - Bengaziju, radi tek 65 od ukupno 239 škola.⁵⁴

⁵⁴ Izveštaj o obrazovanju, UNICEF, 2015.

Gadafi nije ulagao mnogo u kulturu u ranim periodima svoje vladavine, jer se bio potpuno fokusirao na održanje na vlasti i borbu sa unutrašnjim i spoljnim neprijateljima. Poslednjih 15ak godina vladavine, i nakon relativne stabilizacije društveno-političkih prilika, dolazi do velikih ulaganja u kulturu, što značajno utiče na kulturni napredak u Libiji.

a. Ekonomski uslovi

Kulturni napredak značajno zavisi od stepena ekonomskog razvoja nekog društva, neke društvene zajednice i društvene sredine. Razvijena ekonomija pruža mnogo mogućnosti za razvoj kulture, počevši od ekonomskih i finansijskih resursa koji su na raspolaganju za kulturni napredak, pa do primene istraživanja i naučnih otkrića u svrhu podsticaja ekonomskog i ukupnog društvenog razvoja. Razvijena ekonomija znači i razvijenu nauku, kao što i nerazvijena ekonomija upućuje na nerazvijenu nauku i zapostavljanje naučnih dostignuća i principa u društvenom razvoju.

Ekonomska razvijenost direktno utiče i na društveni standard, kako opšti, zajednički, grupni, tako i pojedinačni i lični standard građana. Nizak društveni standard stvara osećaj ravnodušnosti prema kulturi, kulturnim dostignućima i njihovoj ulozi u društvenom napretku. Ljudi se okreću parcijalnim, jednokratnim, krajnje pragmatičnim principima i putevima sticanja osnovnih sredstava za život, zaboravljaju „više“ potrebe koje kultura nameće i zahteva. Smanjuje se mogućnost ličnog i grupnog doprinosa razvoju kulture.

Ekonomska razvijenost društva direktno uslovljava visinu budžeta i procenat izdvajanja iz budžeta za razvoj kulture. Nizak budžet ne može da obezbedi dovoljno sredstava za kulturu, bez obzira na procenat koji se izdvaja. Pored toga, u nerazvijenoj ekonomiji nema ni mogućnosti da kompanije i drugi poslovni subjekti značajnije sponzorišu i pomognu razvoj kulture. Ovde se vidi da je veza između kulture i ekonomskog razvoja direktna: razvijenija ekonomija, više sredstava i potrebe za razvoj kulture.

Dokaz da je ekonomska razvijenost značajan faktor u razvoju kulture vidi se vrlo jasno na primeru Libije. Libija je od Drugog svetskog rata prošla kroz faze različitog stepena ekonomske razvijenosti.

Ekonomska razvijenost i nivo ulaganja u kulturu u direktnoj su korelaciji sa stepenom razvoja kulture i obima materijalnih kulturnih dobara koje svaki period iza sebe ostavlja, a što dalje predstavlja osnovu za oblikovanja kulturnih obrazaca širih narodnih masa.

Ako posmatramo samo prethodna tri značajna istorijska perioda: period Kraljevine Libije, Libijske Džamahirije i nove Libije, vidimo da su nivoi ulaganja i stepena ekonomske razvijenosti različiti, a i da je stepen razvijenosti kulture bio na različitim nivoima.

Pozitivan period, bar kada se radi o ulaganjima u kulturu, bile su poslednje godine Gadafijeve vladavine. Treba imati na umu da je svako ulaganje u kulturu rađeno selektivno i ciljano, kako bi se utvrdila pozicija vlasti, ali su iz tih ulaganja stvorena i neka kapitalna dela, ostavljena budućim generacijama da ih proučavaju.

b. Tehnička razvijenost

Tehnika je temeljni uslov napretka savremenog društva. Takođe i tehnologija kao proces u kome nastaju tehnička dostignuća. Nerazvijena tehnologija i zastarela tehnika sprečavaju i kulturni napredak, kroz smanjenje mogućnosti korišćenja instrumenata i empirijskih podataka za dalji razvoj. Savremena tehnika je vezana za društvene promene, ona ih uslovljava, podstiče, izaziva i traži stalne društvene inovacije, kulturu, prostor, drugačije navike, socijalni status, stil i način života. Tehnika podstiče, omogućava i razvija sve vidove komunikacije u društvu. Savremeno društvo je društvo tehnike, posebno informatike, društvo komunikacija i informacija.

Važno je istražiti i razumeti kakav odnos društvo u celini ili pojedini socijalni slojevi imaju prema tehnici i tehnologiji, prema komunikacijama, informacijama i znanju. Društva koja shvataju i razumeju, odnosno podstiču razvoj tehnike, imaju šansu da se brže razvijaju u i da stvaraju uslove za razvoj nauke. Društva čije vlade i uticajne grupe zanemaruju i ne vode dovoljno brige o tehničkom razvoju o komunikacijama, nemaju uslove za kulturni napredak, za primenu novih naučnih i tehničkih dostignuća i moraju zaostajati u razvoju.

Kao što tehnika i tehnologija uslovljavaju razvoj kulture, tako i kultura podstiče razvoj tehnike i njenu primenu u društvu. Kultura, kao društveni integrator, stvara uslove za razumevanje i korišćenje tehnike, određuje i usmerava njene tokove i dinamiku. Ponekad izgleda da su u savremenom svetu nauka i tehnika toliko odmakle da ih socijalni, ekonomski i kulturni segmenti društva teško prate. Postoji ogromni raskorak između naučne, tehnološke i tehničke razvijenosti i socijalnih odnosa, standarda ljudi, navika i stila života. Sve je veća naučna i tehnička razvijenost, a sve se više povećavaju siromaštvo i brojne patološke pojave u svetu. To je rezultat načina korišćenja i primene nauke i tehnike, odnosno ko upravlja tim razvojem i u čiju korist se usmerava rezultat naučnih i tehničkih dostignuća.

Imajući u vidu da je libijski razvoj počeo tek početkom 70tih godina prošlog veka i da se zasnivao skoro u potpunosti na izvozu nafte, vidimo da je Libija specifična po pitanju tehnološkog razvoja.

Ulaganje u tehnološki razvoj su rađena planski i, na neki način, dozirano – u smislu da su se ulaganja postepeno povećavala, iako je bilo finansijskih preduslova da se u realizaciju modernizacije i tehnološkog razvoja krene i ranije.

Upravo su politički razlozi upravljali dinamikom i tempom tehnološkog razvoja i spremnošću vlasti da društvo otvori prema svetu. Tehnološki razvoj u Libiji je bio vezan i za određene privredne grane, posebno za oblasti:

- poljoprivrede,
- vodoprivrede i
- građevinarstva.

Svaka od ovih privrednih oblasti bila je od značaja za razvoj libijskog društva i obezbeđivanja kvalitetnijeg života libijskih građana. Sa druge strane, ovo je bio način da se vlasti približe velike narodne mase, jer su svi projekti bili kapitalni i višegodišnji, a neki i višedecenijski.

Svaki od tih projekata je obezbedio nova radna mesta i doprineo da kvalitet života u Libiji bude na višem nivou, ali nije imao veliki kulturološki značaj.

Tehnološki razvoj, pre svega u vidu novih tehnologija, dugo je u Libiji bio u drugom planu, jer je postajala realna opasnost da će sa nekontrolisanim tehnološkim razvojem biti ugrožena i politička elita Libije, kroz mogućnost olakšanog dolaska do informacija. Takvo otvaranje društva režim jednostavno nije mogao da dozvoli.

Danas se Libija suočava sa dijametralno suprotnim problemima u tehnološkom razvoju. Zbog duboke podeljenosti, ekonomske i političke krize, tehnološki razvoj je skoro u potpunosti zaustavljen, a i ono što je ranije napravljeno, u nekim delovima zemlje je potpuno uništeno ili prepušteno zubu vremena, bez ikakvog održavanja ili ulaganja.

Ovo će svakako dovesti do pada stepena tehnološkog razvoja, što će posledično uticati i na dinamiku razvoja kulture.

c. Socijalni uslovi

Bogatstvo i siromaštvo su granične linije koje određuju mogućnosti za razvoj kulture. Bogata društva imaju više mogućnosti za razvoj kulture. Istina, ako su društva konzervativna, a bogata, onda mogu da zanemare kulturni napredak, nauku i naučna dostignuća, kroz različite vidove kontrole i sprečavanja razvoja. To je slučaj sa nekim bogatim arapskim društvima, čije bogatstvo potiče od izvoza nafte, ali kulturni napredak stagnira, a nauka u tim društvima nije razvijena. Libija spada u ovu grupu zemalja. U ovim zemljama kulturni napredak je na izuzetno niskom nivou i kultura se temelji na tradicionalnim i konzervativnim postulatima. Na drugoj strani, društva koja su u zoni siromašta imaju objektivne prepreke za veća izdvajanja za podsticanje kulturnog napretka. Siromaštvo deluje destimulativno na razvoj kulture i stila života, vodi se računa samo o osnovnim egzistencijalnim potrebama i njihovom zadovoljavanju.

Socijalna struktura društva predstavlja jedan od uslova koji je važan za razvoj kulture. Ako je uzak sloj bogatih ljudi, onda su slabi uslovi za razvoj kulture, posebno ako to bogatstvo potiče od špekulativnih poslova, monopolske pozicije u društvu ili nekih drugih uslova. Ako društvo nema razvijenu srednju klasu, takođe je verovatno da će kultura slabije napredovati, jer se u srednjim slojevima nalaze kreativne, preduzetničke i stvaralačke snage društva. Ako u društvu postoji visok procenat nižih slojeva, rutinskog rada i poslova, onda je takođe verovatno da će se širiti negativna klima o kulturnom napretku, odnosno neće shvatati značaj i ulogu kulture. Uz ovo je vezano i pitanje različitih socijalnih grupa kao i njihovih interesa u društvu koji će uticati na stvaranje ili sprečavanje uslova za kulturni napredak.

Poseban problem u razvoju kulture predstavlja pojava koja se kolokvijalno naziva „odliv mozгова“, a reč je o odlasku mladih i talentovanih ljudi iz nerazvijenih zemalja u bogate zemlje i snažne kompanije. Nerazvijene zemlje se tako suočavaju sa nedostatkom inteligencije, a bogate zemlje dobijaju već „gotov kadar“ u čije obrazovanje nisu ništa uložili, a čijim radom će mnogo dobiti. Na ovaj način se određena „neokolonizacija“ nerazvijenih zemalja i njihove teškoće i problemi uvećavaju. Ovakav proces u svetu stalno proširuje siromaštvo i utiče na stagnaciju kulturnog napretka u siromašnim zemljama.

Libija je dugi niz godina posvećivala posebnu pažnju socijalnim uslovima, koji su bilo pogodni tlo i stvarali dobre preduslove za razvoj kulture.

Kroz programe pomoći i subvencija, socijalno-egzistencijalni strah nije postojao, te su ljudi mogli da se posvete i kreativnim poslovima, a koji su preduslov za nastanak umetničkih dela, koja delom čine okosnicu nacionalne kulture.

Libija je ulagala velika finansijske sredstva u očuvanje istorijskih spomenika kulture, od kojih su mnoga dela deo svetske kulturne baštine. Ovo je Libiju svrstalo u vrh zemalja, po broju zaštićenih kulturnih dobara.

Zbog svog položaja, na međama istorije, u Libiji se može videti uticaj kultura mnogobrojnih naroda, plemena i etničkih grupa. Svaka od ovih grupa, manja ili veća, sa manje ili više uticaja, ostavila je svoj trag u libijskoj kulturi.

Posebno su važni periodi Rimskog i Grčkog carstva, kao i period uticaja Italije na Libiju. Tragovi ovih uticaja danas se mogu videti na svakom koraku u Libiji i predstavljaju važan deo istorijske i kulturne baštine Libije.

Ekonomska razvijenost izuzetno je važna, kako na globalnom, tako i na mikro nivou. Visok stepen ekonomske razvijenosti obezbeđuje i stvara preduslove za očuvanje kulturnih spomenika od izuzetne važnosti, bilo da se radi o zlatniku, prstenu ili knjizi, ili da se radi o rimskom koloseumu u nekom od libijskih gradova.

Ekonomska stabilnost i ekonomski razvoj stvaraju preduslove i predstavljaju osnovu političkog razvoja. Karakteristično je da su loši ekonomski uslovi istorijski uvek uticali da na vlast dođu opcije koje su bliže diktatorskim režimima, nego demokratiji, dok je kod ekonomski razvijenijih društava i promena režima mnogo bezbolnija. Naravno, ekonomska razvijenost nije jedini uslov za razvoj političkog sistema i stvaranja odgovarajućih političkih uslova za razvoj kulture.

d. Politički uslovi

Karakter političkog sistema, oblici vlasti, stabilnost političkog sistema, uticaj politike na temeljna društvena kretanja, predstavljaju sklop elemenata koje možemo označiti kao političke uslove za razvoj kulture. Politika je oduvek uticala na kulturu, posebno kada je reč o političkoj kulturi, ali značajno i na ostale tipove kulture. Postoji nekoliko bitnih aspekata odnosa između politike i kulture. Ovde mislimo na politiku kao sistem vlasti i političkog delovanja u društvu. Na prvom mestu, važno je razumeti odnos politike i kulture sa aspekta autonomnosti i slobode formiranja kulturnog okvira i sistema vrednosti. Zatim treba posmatrati kako politička previranja i političke borbe u društvu deluju na kulturu, odnosno kako društvene krize utiču na razvoj kulture. Svakako da je to nepovoljan prostor i vreme za kulturni napredak. Naravno, politika može da bude stimulatívna za razvoj kulture, da joj pruža podršku i da se direktno ne meša u političke stavove, analize i otkrića. Poseban aspekt odnosa kulture i politike jeste naučna politika, kao kreator uslova, programa, organizacije i stimulacije za razvoj kulture.⁵⁵

2.4 Politička kultura

Istraživanje političke kulture izraz je ove nove optike u istraživanju politike. „Teorija o političkoj kulturi, svojim obeležjima, u velikoj meri obuhvata i osnovne postavke političke teorije: pluralizam metoda i adaptaciju. „Ona, po svome značenju, predstavlja jedan relativno nov i distinktan pristup u istraživanju politike i u osnovi je izraz stanja u krilu savremene političke teorije koje⁵⁶ se u teoriji naziva pojmom krize paradigmi.

Pojam politička kultura uveden je u političku nauku kao “koristan pristup tumačenju političkih procesa posredstvom otkrivanja psiholoških sila koje leže u osnovi onoga što se naziva “građanstvo”⁵⁷. Smatra se da ovaj pojam otvara najveće mogućnosti da se premosti jaz između “makro” i “mikro” nivoa analize političkog života. “Politička kultura čini jedan složen i raznolik deo društvene stvarnosti, mada u osnovi predstavlja psihološku varijablu”⁵⁸. Ona obuhvata subjektivne orijentacije članova jednog političkog društva (ili njegovih podgrupa) u odnosu na bazične elemente svog

⁵⁵ <http://www.sijakovic.com/wp-content/uploads/2010/02/beleske-sa-predavanja.doc>

⁵⁶ Milan Podunavac, *Politička kultura i politički odnosi*, 2008, FPN, Beograd, str. 23

⁵⁷ A. Milardović, *Uvod u politologiju*, Pan-liber, Osijek, 1996, str. 149-160

⁵⁸ Pavle Novosel, *Politička znanost: Metode*, Zagreb, Naprijed, 1971, str. 164

političkog sistema – političke objekte, kao i političko ponašanje pripadnika političkog sistema. Političku kulturu pri tom ne čine slučajni skupovi stavova, vrednosti i uverenja već obrasci koji su zajednički, rasprostranjeni i relativno trajni. Smatra se da je, kao deo zajedničke socijalno-političke okoline, politička kultura upravo to što doprinosi konzistentnosti političkih stavova pojedinca, kao i konzistentnosti njegovih stavova sa stavovima ostalih članova društva ili grupe. “Ovaj dinamičan društveni i psihološki kontekst daje značenje političkim stavovima pojedinca u društvu, ali u isti mah poprima značenje iz individualnih političkih orijentacija”⁵⁹.

Pojam političke kulture nije u literaturi jednoznačno određen. On u sebi sadrži dva složena i teško jednoznačno određiva pojma – politika i kultura – koji, pritom, pokušavaju da budu analizirani na dva nivoa – individualnom i sistemskom. Definicije se više mogu dedukovati iz mernih instrumenata u okviru istraživanja nego iz teorijskog pristupa.

Neke od definicija političke kulture su:

“Niz stavova, uverenja i osećanja koji daju smisao političkom procesu i koji pružaju pretpostavke i pravila koja usmeravaju ponašanje u političkom sistemu. Ona obuhvata i političke ideale i operativne norme politike. Politička kultura je, prema tome, iskazivanje u skupnom obliku psiholoških i subjektivnih dimenzija politike. Politička kultura je ujedno i rezultat kolektivne istorije političkog sistema i životnih istorija pripadnika tog sistema, i na taj način podjednako ukorenjena i u sferu javnosti i u individualno iskustvo”⁶⁰.

”Pojam političke kulture odnosi se na političke orijentacije – stavove prema političkom sistemu i njegovim različitim delovima, kao i stavove prema ulozi pojedinca u tom sistemu”⁶¹.

⁵⁹ Walter A. Rosenbaum, *Politička kultura*, 1975, str. 76-112

⁶⁰ Lucian W. Pye, *Introduction to political culture and political development*, Princeton: Princeton University Press, 1965, str. 9

⁶¹ G. A. Almond i S. Verba, *Civic Culture*, Boston, 1963, str. 1-36

Verba: “Politička kultura se sastoji od niza iskustvenih uverenja, izražajnih simbola i vrednosti koje određuju situaciju u kojoj se dešava akcija”⁶².

“Onaj deo opšte kulture jednog društva koji obuhvata vrednosti, uverenja, stavove, simbole, sklonosti i obrasce ponašanje u odnosu na politiku i politička pitanja kao ona pitanja koja se odnose na uslove zajedničkog života u društvu i na izbor pravaca i ciljeva ukupnog društvenog razvitka”⁶³.

Znači, politička kultura je, u osnovi, izražena kroz niz stavova prema politici i ulozi pojedinca u političkom sistemu, tj. u smislu psiholoških orijentacija prema političkim i socijalnim objektima.

Političke orijentacije koje čine osnovne elemente političke kulture su trojake:

- “Saznajne – znanja i verovanja pojedinca o političkom sistemu, strukturama i ulogama, njegovoj ulozi i zahtevima pojedinih uloga, ulaganjima u sistem i ishodima ovih ulaganja;
- Osećajne – osećanja prema političkom sistemu, političkim akterima, ulogama i sl.;
- Evaluativne (vrednosne) – prosuđivanje i vrednovanje političkih objekata s obzirom na vrednosne standarde, saznanja i osećanja u vezi sa političkim sistemom, procesima i akterima”⁶⁴.

Politička kultura je polje u kome politički aparat deluje, i u čijem okviru građani razmišljaju i deluju, u odnosu na političare. Politička kultura u zemlji dubokih društveno-političkih promena, kakva je Libija, ima mnoge specifičnosti u načinu na koji stanovništvo učestvuje u političkom životu. Ovo svakako utiče na odnos režima na vlasti i građana, ali i odnose unutar političke elite. Kao i u mnogim zemljama u kojima su promene u toku, a Libija je posebno specifična zbog promene čitavog društvenog uređenja, dve osnovne karakteristike političke kulture su: populizam i ekstremizam. Ove

⁶² G. A. Almond, *Civic Culture*, Boston, 1956, str. 45-72

⁶³ M. Matić, *Politička kultura*, Beograd, 1994, str. 829-840.

⁶⁴ G. A. Almond i S. Verba, *Civic Culture*, Boston, 1963, str. 15

karakteristike su posebno izražene u toku predizborne i izborne kampanje, ali i u svakodnevnom političkom životu. Složena situacija u zemlji, posebno pogoduje razvoju populizma i političkog ekstremizma.

„Dosadašnja istraživanja političke kulture pokazala su da političke institucije predstavljaju prazne ljušture (kvazi) društvenosti, ukoliko nisu prožete određenim tipom političke kulture, tj. onim znanjima, vrednostima i stavovima koji tek mogu dati smisao političkim procesima. To pogotovo važi za demokratske institucije, odnosno demokratiju, koju, jednostavno, nije moguće zamisliti bez samosvesnih, slobodnih pojedinaca i njihovih građanskih vrlina objektiviziranih u političkoj kulturi”⁶⁵.

"Ukoliko politička kultura nije sposobna da podržava demokratski sistem, šanse za uspeh ovog sistema su male."⁶⁶

Međuzavisnosti političke kulture i političkih institucija su postali svesni i svi oni državnici i političari koji su, u pokušaju da "instaliraju" političku demokratiju, najveću pažnju obratili na neke njene formalne uslove (ustav, institucije, partije), zaboravljajući pritom na njene vrednosne komponente i redovno stizali samo do pola puta, jer, prava "istina" o stabilnosti i efikasnosti demokratske vlasti, sastoji se u tome da ona ne zavisi samo od sopstvene strukture, već i od normi političke kulture.

“Politička kultura je sastavni deo jednog šireg procesa u okviru ukupnog društvenog i političkog života čija je osnovna funkcija, pre svega, da artikuliše želje, preferencije i interese građana i preobrazi ih u relevantne političke zahteve. Ona je integralna celina političkih stavova, vrednosti, tradicije, socijalizacije, institucija, materijalnih pretpostavki, kao i svih drugih kulturnih fenomena koji se tiču političkih odnosa i mehanizama osvajanja i ostvarivanja vlasti. Kao što opšta kultura nije tek neki sektor društva među ostalima, tako i politička kultura prožima svojim duhom celokupnu sferu politike, ne odvajajući njenu sadržajnu od proceduralne ili pak, materijalne strane”⁶⁷.

⁶⁵ Branislav Stevanović, Demokratska politička kultura kao političko kulturni izazov Balkanskih naroda, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, 2011, str. 295-306

⁶⁶ Gabriel Almond & Sidney Verba: *The Civic Culture*, Princeton, 1963. p.p. 356

⁶⁷ Branislav Stevanović, Demokratska politička kultura kao političko kulturni izazov Balkanskih naroda, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, 2011, str. 295-306

Politička kultura je, kao deo opšte kulture, unošenje reda u politički život, odnosno u javno polje. Političku kulturu čine vrednosti, uverenja, ubeđenja, stavovi, simboli, stilovi i obrasci političkog delovanja i ponašanja pojedinca i društva. Ona presudno utiče na izbor ciljeva i pravaca po kojima se pojedinci, društvo i država kreće i razvijaju. Od nivoa razvijenosti političke kulture zavisi uređenost političkog poretka. Što je nerazvijenija politička kultura pojedinaca, to su veće mogućnosti uzurpacija i manipulacija. i obrnutno: što je ona razvijenija, politička zajednica je uređenija

U formiranju političke kulture društva najveću odgovornost imaju političke i duhovne elite i elite znanja. One, pomoću obrazovanja i socijalizacije, ali i posrednog uticaja na vaspitanje, imaju presudnu ulogu. Takođe, veliku ulogu imaju mediji. Zbog toga su oni važni i odgovorni kad je u pitanju formiranje, širenje i održavanje političke kulture nekog pojedinca, društva i države. Od toga kako elite određuju strategiju društva i države zavisiće i kakva će biti politička kultura.

U autoritarnim vladavinama dominira parohijalna i podanička politička kultura. Libiju karakterišu dugi periodi autoritarnih vladavina, pa je razmatranje kreiranja političke kulture u ovakvim društveno-političkim uslovima, od posebnog značaja. Te političke kulture odgovaraju autoritarnim vlastodršcima, jer pomoću njih drže stanovništvo u podređenom položaju, odnosno u stanju nezrelosti i upotrebljivosti u svoje svrhe. Istorijski, Libija je sve do promene režima 2011. godine, bila u rukama nedemokratskih autoritarnih režima, koji su po sopstvenom nahođenju opredeljivali oblik i razvoj političke kulture. Pripadnici ovakve političke kulture u potpunosti su nezainteresovani za politički život. Oni žive životom prvobitnih zajednica – plemenskih, verskih i porodično-zadružnih. Bezopasni su za vlast i lako ih je držati u pokornosti.

Podanici su svesni autoriteta vlasti. Oni se prema vlasti i političkom životu odnose afektivno – ili je prihvataju i obožavaju ili su ravnodušni i nezainteresovani. U suštini, podanik je u političkom životu pasivan. Naravno, to odgovara autoritarnim vladarima i vladavinama. Podanike, kao ličnosti, karakteriše autoritarnost. Autoritarna ličnost pokazuje i praktikuje slepu odanost i poslušništvo prema onima koji su hijerarhijski iznad nje, ali istovremeno i okrutnost i prezir prema onima ispod i onima koji su zavisni od nje. Takođe, karakteriše ih krutost u mišljenju. Zato lako prihvataju predrasude i

stereotype. Skloni su strahovima i strepnjama, nisu otporni ni na zavist i mržnju. Sve te karakteristike utiču da se mogu upotrebljavati, kao poslušnici i podanici. S njima se lako upravlja i njih je lako zloupotrebiti. Ljudima se, u autoritarnim vladavinama, upravlja kao sa stvarima.

“U autoritarnim vladavinama mediji se koriste samo u propagandne i manipulativne svrhe. Što je propagandna i manipulacija ogoljenija, posledice po one koji se suprotstavljaju vulgarnije su i brutalnije. Autoritarne vladavine i autoritarna politička kultura svodi medijsko delovanje na propagiranje vladajuće volje i na taj način ugrožava slobodu mišljenja i standarde novinarskog poziva”⁶⁸.

U libijskom društvu autoritarna politička kultura, prožeta religijskim uticajem, posebno dolazi do izražaja. Smatram da je posebno važna činjenica da je trajanje uticaja autoritarnog režima u Libiji bilo izuzetno dugo, i da je više generacija oblikovano po istom kalupu, koji je bio unapred pripremljen i pažljivo osmišljen od strane vladajućih struktura.

“Svedeni na puku transmisiju, mediji nisu više javno oko koje treba da prenese sve što se događa u društvu i državi, već sredstvo za prenošenje poruka koje vladajući hoće i odabiru. U tome što hoće i što odaberu ima ne samo propaganda već i duhovnog nasilja. Često porukama vređaju zdrav razum. Ono što vidimo, čujemo i osećamo smatraju da ne postoji i na taj način prikraćuju javnost da o tome bude obavestena. U njihovim rukama mediji služe za „silovanje“ i „nasilje“ nad razumom i javnošću”⁶⁹.

⁶⁸ Čedomir Čupić, (2009), "Politička kultura i mediji", *Godišnjak 2009 - II deo*, FPN, p.339-351

⁶⁹ Isto, p.339-351

2.6 Politički napredak

Politički napredak uslovljen je opštim napretkom u društvu. “Razvojna društva se poznaju po svom stalnom napretku i razvoju, kako u statističkom pogledu, tako i unutrašnjem osećaju sigurnosti, slobode, dostojanstva, samopouzdanja i poverenja njihovih članova. Opadajuća društva su ona društva koja ne mogu da zadrže u dužem vremenskom periodu nikakve pokazatelje napretka i razvoja do koga su u jednom trenutku bila došla, nešto zaslugom neke svoje “posebne” generacije, nešto ukupnim društvenim okolnostima koje su u okruženju u tom vremenu vladale. Ta društva se stalno kreću po amplitudi kraćeg uspona i dužeg pada. Ta društva često ulaze u stanje entropije (gubljenja društvene energije, koja se ne može više povratiti). Najveći stepen opadanja takvih društava jeste ulazak u stanje anomije”⁷⁰.

Politički napredak u Libiji se može se posmatrati kroz istorijski razvoj društva i društvene promene koje su nastupale u Libiji.

Postoje četiri značajna perioda u političkom razvoju Libije u 20. i 21. veku:

1. Italijanska Libija
2. Kraljevina Libija
3. Libija pod Gadafijem i
4. Libija posle 2011. godine

Istorijski, Libija se sastojala od tri regiona (države): Tripolitanije na severozapadu, Kirenaike na istoku i Fezana na jugozapadu. Regione je, u jednu političku jedinicu, udružila Italija za vreme italijansko-turskog rata. Italijani su, 1934. Godine, ovo područje podelili na četiri pokrajine i jednu teritoriju: Tripoli, Bengazi, El Baida, Misurata i Teritorija Libijske Sahare.

Nakon sticanja nezavisnosti, Libija je podeljena na tri muhafazata (pokrajine).

⁷⁰ I. Šijaković, *Sociologija*, Banja Luka, 2008, str. 130-140

Godine 1963, promenom državnog uređenja, Kraljevina Libija se sastojala od sedam pokrajina.

Nakon uspostavljanja Libijske Džamahirije, nova značajnija administrativna podela bila je 1995. i tada je zemlja podeljena na 13 opština. Samo tri godine kasnije bilo ih je dvostruko više. Njihov broj je povećan 2001. godine na 32 opštine, da bi se potom smanjio na 22, prema zakonu iz 2007. godine.

a. Italijanska Libija

Nakon italijansko - turskog rata (1911-1912), u Libiji na vlast dolazi italijanska uprava. Od 1912 do 1927, teritorija Libije bila je poznata kao italijanska Severna Afrika. Od 1927 do 1934, teritorija je podeljena na dve kolonije, italijanska Cirenaica i italijanska Tripolitaniya, koju je vodio italijanski guverner. Oko 150.000 Italijana se naselilo u Libiji u tom periodu i oni su činili oko 20% ukupnog stanovništva.

Italija je 1934. godine usvojila naziv "Libija" (ovaj naziv su koristili stari Grci za celu Severnu Afriku, osim Egipta), kao zvanični naziv kolonije. Libija je tada bila sastavljena od od tri provincije:

- Cirenaica,
- Tripolitaniya i
- Fezzan.

Idris al-Mahdi Senussi (kasnije kralj Idris I), Emir Cirenaica, bio je vođa libijskog otpora italijanskoj okupaciji između dva svetska rata. Procenjuje se da je između 1928 i 1932, Italijanska vojna uprava ubila pola Beduinskog stanovništva (direktno ili putem izgladnjivanja u logorima i nepružanjem medicinske pomoći) .

Italijanski istoričar Emilio Gentile procenjuje da je poginulo oko 50.000 ljudi, kao rezultat suzbijanja otpora.

U junu 1940, Italija ulazi i Drugi svetski rat. Libija je bila centar severnoafričke kampanje koja je na kraju završena porazom Italije i Nemačke u 1943. g.

Od 1943 do 1951, Libija je bila pod okupacijom savezničkih snaga. Britanska vojna uprava je administrirala bivše libijske italijanske provincije Tripolitana i Cirenaica, dok Francuzi upravljaju pokrajinom Fezzan. Idris se 1944. god. vratio iz egzila u Kairu, ali je odbio da se preseli u Cirenaica do uklanjanja spoljne kontrole u 1947. g. Prema uslovima mirovnog sporazuma sa saveznicima 1947, Italija je ustupila sve nekretnine u Libiji.

Ovaj period političkog života u Libiji karakteriše stalna borba za oslobođenje od okupatora i strane uprave. Libijski političari nastoje da očuvaju nacionalni identitet i jedinstvo Libije.

b. Kraljevina Libija

Generalna skupština Organizacije ujedinjenih nacija je, 21. novembra 1949. godine, donela rezoluciju, u kojoj se kaže da Libija treba da postane nezavisna pre 1. januara 1952. godine. Idris je predstavljao Libiju u pregovorima. Kada je Libija proglasila nezavisnost, 24. decembra 1951, bila je prva država koja je postigla nezavisnost kroz UN i jedna od prvih evropskih kolonija u Africi koja je dobila nezavisnost. Libija je proglašena ustavnom i naslednom monarhijom pod kraljem Idrisom.

Pronalaženje značajnih naftnih rezervi 1959. godine i prihodi koji su usledili od prodaje, omogućili su jednoj od najsiromašnih država na svetu da se razvije i stekne značajno bogatstvo. Iako je nafta drastično unapredila finansije Vlade, nezadovoljstvo je nastalo zbog preterane koncentracije nacionalnog blaga u rukama kralja Idrisa i nacionalne elite. Nezadovoljstvo je raslo zajedno sa pojavom naserizma i arapskog nacionalizma u severnoj Africi i Bliskom Istoku.

U ovom periodu vlast je centralizovana i koncentrisana u monarhu, odnosno kralju Idrisu. Iako omiljen u narodu, način vladavine je autoritaran bez jakih političkih institucija.

c. Libija pod Gadafijem

Mala grupa oficira, predvođena dvadesetosmogodišnjim vojnim oficijerom Muamerom el Gadafijem, izvršila je 1. septembra 1969. godine vojni državni udar protiv kralja Idrisa. U to vreme, Idris je bio u Turskoj na medicinskom tretmanu. Njegov sestrić Said Hasan ar Rida as Sanusi, postao je kralj. Bilo je jasno da revolucionarni oficiri koji su objavili zbacivanje kralja Idrisa, nisu hteli Saida da imenuju za kralja i da mu prepuste upravljanje državom. Said je ubrzo shvatio da ima znatno manju moć kao novi kralj nego ranije kada je bio samo princ. Pre isteka 1. septembra, Said Hasan ar Rida je formalno zbačen od strane revolucionara i stavljen u kućni pritvor. U međuvremenu, revolucionari su ukinulu monarhiju i proglasili novu Libijsku Arapsku Republiku. U zvaničnim izveštajima i u medijima Gadafi je postao, i dan-danas je, „bratski vođa“ ili „vodič“ Prvoseptembarske revolucije Velike Socijalističke Narodne Libijske Arapske Džamahirije.

Gadafiju je za njegovu libijsku revoluciju i reforme bila uzor Kineska kulturna revolucija, a cilj postaje obnova starih arapskih i islamskih kulturnih vrednosti. Po Gadafiju taj poseban libijski razvojni put na kraju postaje mešavina ekstremnog etničkog nacionalizma ili, preciznije, panarabizma, planirane socijalne ekonomije, islama i socijalno osetljive vojne diktature, s njim na čelu. Uporište režima su vojska, državni aparat i seosko stanovništvo, za koje su te institucije praktično jedini mehanizam društvenog napredovanja, odnosno stanovništvo Tripolitanije, u klanovski i regionalno podeljenoj Libiji.

Iako za stanovnike Zapadne Evrope i SAD, ovako postavljena ideologija zvuči neobično, Gadafijeve ideje o povratku na muslimanske vrednosti, kritici državne administracije i konzumerizma, politika nesvrstanosti između velesila i protivljenje Izraelu, su bili u liniji s razmišljanjem tipičnih stanovnika Libije prve polovine 1970-ih.

Gadafijeva Libija bila je školski primer režima gde je moć počivala u neformalnoj mreži članova Gadafijeve porodice i favorizovanih plemena. Oni su kontrolisali najvažnije funkcije u političkoj, ekonomskoj i bezbednosnoj sferi i bili lično odani „bratu lideru“, koji sam nije imao formalnih funkcija u državi. Za funkcionisanje Gadafijog ličnog

režima ilustrativno je stanje u bezbednosnom aparatu. Na početku svoje vladavine Gadafi je prebrodio tri pokušaja vojnih prevrata (1969, 1970 i 1975). Kako bi se osigurao od ove opasnosti, namerno je fragmentisao represivni aparat u mnoštvo zavađenih agencija, a redovnu vojsku oslabio čestim čistkama i premeštajima slabo plaćenih oficira. Zbog straha od mogućih zavera, visokim oficirima u različitim garnizonima, bilo je dozvoljeno da međusobno komuniciraju samo pismima. Ovo je stvorilo decentralizovanu, neprofesionalnu i demotivisanu vojsku koja je imala malo razloga da se žrtvuje zarad opstanka Gadafijevog režima. Izuzetak su bile vojne i obaveštajne jedinice popunjavane regrutima iz redova lojalnih plemena ili stranim plaćenicima i stavljene pod komandu Gadafijevih bliskig saradnika, poput njegovog sina Sadija ili zeta Abdulaha Senusija⁷¹.

Uprkos prevezima iz jednog broja vojnih garnizona na stranu demonstranata, Gadafijeva strategija slabljenja vojske i oslanjanja na pretorijanske jedinice bi verovatno bila delotvorna u gušenju pobune da francuski vazdušni udari 20. marta 2011 nisu sprečili pad pobunjenog Bengazija, i da u narednim mesecima ekstenzivno tumačenje mandata iz rezolucije SBUN nije omogućilo NATO da promeni balans vojne moći na terenu.

Nekoliko strukturnih faktora omogućilo je da sultanistički režim tako dugo i pouzdano zadrži kontrolu nad Libijom. Najpre, radi se o zemlji velikog prostranstva, ali sa tek nešto više od šest miliona stanovnika. Najveći deo zemlje prostire se Saharskom pustinjom, pa je stanovništvo zemlje uglavnom koncentrisano u uskom pojasu uz mediteransku obalu i dugački autoput koji povezuje istok i zapad zemlje. Relativna malobrojnost i koncentrisanost stanovništva umanjuje logističke troškove društvene kontrole, a rentijerski karakter privrede obezbeđuje stalan priliv finansijskih resursa potrebnih za servisiranje personalizovane režimske koalicije. Stanovništvo je etnički podeljeno na Arape i manjinske Berbere, a obe grupe su dalje plemenski izdvojene. Plemenske strukture dugo su zadržale važnost, usled kasnog opstanka beduinskog, nomadskog načina života, a nakon masovne urbanizacije u drugoj polovini 20. veka njihov značaj je opstao usled toga što ih je režim instrumentalizovao za kontrolu

⁷¹ Danijel Silverman, 2012. „The Arab Military in the Arab Spring: Agent of Continuity or Change? A comparative Analysis of Tunisia, Egypt, Libya, Syria“, APSA 2012 Annual Meeting, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2108802.

društva. Isti strukturni uslovi – rentijerski karakter privrede i socijalna fragmentiranost društva – kao i veliki broj naoružanih lokalnih milicija izniklih iz građanskog rata – nastaviće da budu glavne prepreke u uspostavljanju demokratskog režima u Libiji⁷².

Na osnovu zakona, u Libiji, do svrgavanja Gadafija, nisu bile dozvoljene političke partije.

d. Libija posle 2011. godine

Gadafijev režim u Libiji je, u prethodnom periodu, represijom suzbijao svaku organizovanu opoziciju, oslanjajući se na pretorijanske jedinice i prihode od eksploatacije nafte i prirodnog gasa. Međutim, u kontekstu širih Arapskih previranja, represija je proizvela kontraefekat i dovela do podele vojnih struktura. S obzirom na relativno slabu borbenu snagu namerno zapostavljane libijske vojske, jedinice lojalne Gadafijevom ličnom režimu verovatno su mogle i ovaj izazov da prebrode golom silom da nije došlo do strane vojne intervencije.

“Šest dana nakon Mubarakove ostavke, zakazan je prvi libijski protest koji je trebalo da se održi u Bengaziju, u istočnoj Libiji. Dan pre zakazanog protesta bezbednosne agencije uhapsile su jedan broj viđenijih lokalnih aktivista u Bengaziju, da bi iste večeri upotrebile bojevu municiju protiv manjeg broja onih koji su se okupili ispred zatvora kako bi zahtevali oslobađanje zatvorenih. U tom trenutku na stranu stanovništva prelaze lokalni garnizoni redovne libijske vojske. U roku od nekoliko dana, protivofanziva režima i rastuća podela u oružanim snagama transformisali su tok libijske protestne mobilizacije u građanski rat”⁷³.

Arapska i šira međunarodna javnost i dalje je posmatrala događaje u Libiji kao deo jedinstvenog regionalnog talasa protestne mobilizacije. Zato je početak vojne kampanje NATO, neuobičajeno, dobio podršku arapske javnosti, kao i podršku arapskih vlada

⁷² Marko Žilović, Narod hoće da sruši režim: različite sudbine Severnoafričkih režima tokom arapskih previranja 2010/2011, str. 77-101

⁷³ Alija Brahim, „Libijska revolucija“, *The Journal of North African Studies* 16, No. 4, 2011, str.605-624

otuđenih decenijama Gadafijeve avanturističke spoljne politike. U narednim mesecima vojna intervencija pomogla je labavoj koaliciji mesnih, islamističkih i berberskih pobunjenika da postignu vojni paritet sa režimskim snagama, a do kraja avgusta i da zauzmu prestonicu i preuzmu vlast u zemlji.

Dinastija Senusi koju je pukovnik Gadafi 1969. godine vojnim udarom zbacio sa vlasti imala uporište upravo u Bengaziju. Međutim, osim ovih izolovanih incidenata i pritužbi Gadafi nije tolerisao nikakav organizovani pluralizam – „od asocijacije trgovaca, do sportskih klubova, od bazara do kafea, režim je zatvorio institucije i mesta kroz koje bi ljudi mogli da se okupljaju izvan vladinog nadzora“⁷⁴.

Nacionalizovana je privatna svojina, a nije bilo ni pokušaja industrijskog razvoja izvan državnog naftnog sektora koji je upošljavao samo oko 3% stanovništva⁷⁵. Najznačajniji organizovani oblik opozicije bio je radikalizovani islamistički pokret. Poslednji period njegovog intezivnijeg delovanja okončan je krajem 1990-ih vojnom pobedom režima, ali će se deo veterana ove borbe ponovo pojaviti u Libiji za vreme borbi 2011. godine.

Nakon rata 2011. godine i svrgavanja Gadafijeovog režima sa vlasti, u Libiji je došlo do potpunih i dubokih društvenih i političkih promena. Društveno uređenje je u potpunosti promenjeno i uspostavljen je parlamentarni sistem sa jasnom podelom organa vlasti na: zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Korenitate promene su obuhvatile i ostale sfere društva kao što je promena nastavnih programa i interpretacije istorijskih činjenica.

⁷⁴ Lisa Anderson, „Gadafi i opozicija“ *Middle East Journal* 40, No. 2, 1986 225-237.

⁷⁵ Alija Brahim, „Libijska revolucija“, *The Journal of North African Studies* 16, No. 4, 2011, str.608-609

Nova politička scena

Sa padom Gadafija nakon 42 godine na vlasti, nova politička scena je počela da se pojavljuje u Libiji. Gradovi Tripoli i Bengazi su bili glavne arene za razne intelektualne i političke diskurse, kao i centar niza debata, kriza i prepirki u reakciji na različite političke događaje i procese. Zbog mnogo razloga, rođenje nove multidimenzionalne političke scene nije bio ni lak ni jednostavan proces, uglavnom zbog nedostatka iskustva i građanske i političke kulture. Određeni broj političkih grupa i struja su iskoristile priliku da se pripreme, dok su revolucionari bili zauzeti borbom, da se obezbedi rano uporište i kontrola političke scene i strukture moći u Libiji posle Gadafijeve smrti. Dalje komplikuje stvari nedostatak jasne političke vizije o ulozi Nacionalnog prelaznog saveta i izvršnog organa vlasti.

Uspostavljenje civilnog društva i novog političkog sistema

Nekoliko faktora je pomoglo da libijski narod izgradi svoju organizaciju civilnog društva i preslika politički sistem iz različitih društvenih uređenja u relativno kratkom prelaznom periodu, samo osam meseci nakon završetka sukoba. Najvažniji među njima jeste osećaj pripadnosti Libiji i shvatanje da su položeni životi dati za slobodu i izgradnju demokratskog društva.

Ono što je postalo očigledno najviše tokom ovog perioda formiranja novog političkog sistema jeste da je Libija društveni entitet pre nego politički entitet, gde plemena, savezi i socijalni odnosi igraju vitalnu ulogu u održavanju stabilnosti i socijalnog mira, i određuju su karakteristike nove države. Dužina revolucije (oko 10 meseci) je pomogla stvaranje odnosa među učesnicima, što je kasnije pomoglo naporima uložanim za smanjenje tenzija između različitih naoružanih frakcija.

Libijska elita je potpuno svesna važnosti građanskog i političkog obrazovanja, kroz predavanja, seminare, građanske i političke aktivnosti. Sposobnost libijskog naroda da zadrži duh revolucije je evidentan kroz spontane proslave održane povodom godišnjice revolucije, uprkos krhkosti bezbednosne situacije. Takođe, evidentna je duboka

predanost gradova, poput Bengazija i drugih istočnih gradova, nacionalnom jedinstvu, ali i njihovo odbacivanje federalnog trenda, za razliku od izbora za Nacionalni kongres.

Aktivna uloga žena u društvenim i političkim procesima tokom prelaznog perioda, je imala značajan uticaj na formiranje novog građanskog i političkog društva. Žene su osnovale dobrotvorne organizacije, postale aktivni članovi političkih stranaka, organizovale dobrotvorne događaje i održale niz relevantnih seminara i okruglih stolova.

“Širok spektar intelektualnog i političkog mišljenja među libijskom elitom, različiti trendovi političkih stranaka i grupa, pojave istaknutih ličnosti u prvih nekoliko dana revolucije i rasprave o njihovoj političkoj sudbini pod Gadafijem, i posle njegovog pada, ubrzava libijski politički sistem sa obnovljenom snagom”⁷⁶.

U Libiji, nakon početka društvenih promena, dolazi do buđenja inteligencije i stvaranje kritične mase koja dovodi do ubrzanih promena čitavog sistema, sa vrednosnog aspekta. Veoma brzo su uvedene strukturne promene od najviših instance do najnižih slojeva, što je uključivalo i potpunu promenu školskog programa.

Smatram da su ove promene bile i katalizator promena političke kulture u Libiji, što je dovelo do promene čitave društveno-političke klime u zemlji. Okolnosti pod kojima su promene planirane i sprovedene su svakako bile vanredne i pod ogromnim pritiskom, pa su neke od tih promena ili nedovoljno planirane ili nedovoljno sprovedene. Svakako, kontinuiran rad na daljoj implementaciji će dovesti do stvaranja čvršće podloge na kojoj će se moći dalje graditi čitav sistem.

Imajući u vidu veliki broj različitih plemena u Libiji i različitu klasnu pripadnost, izuzetno značajnu ulogu odigrala je religijska komponenta, kao integrativni faktor arapskog naroda u celini, jer je muslimanska vera pružila više nego dovoljan osnov za saradnju različitih grupa (i civilnih i vojnih) koje su delovale i deluju na prostoru Libije.

⁷⁶ Musa Grifa, Libijska Revolucija: Uspostavljanje novog političkog sistema i tranzicija ka državnosti, Arab Reform Brief, 2012, str. 1-8

Svakako da je jačanje institucija države prioritet, koji će omogućiti formiranje nove političke svesti i političke kulture. Najveći problem Libije je što, praktično, kreće od nule, jer sistem vrednosti bivšeg režima nije prihvatljiv.

Libijski narod se plašio eventualne intervencije stranih faktora u svojim unutrašnjim i spoljnim poslovima, kao i od različitih političkih ili verskih grupa, posebno da neke od njih mogu uticati na sastav nove političke elite. Takođe, postojala je bojazan da bi se novi politički kurs mogao previse osloniti na političku i finansijsku podršku islamističkih stranaka⁷⁷. Ovo je delovalo kao podsticaj da narod uzme aktivno učešće u obnovi civilnog društva u zemlji i kreiranju novih političkih subjekata.

⁷⁷ Musa Grifa, Libijska Revolucija: Uspostavljanje novog političkog sistema i tranzicija ka državnosti, Arab Reform Brief, 2012, str. 1-8

2.7 Politička modernizacija

Počeci političke modernizacije se svakako povezuju sa početkom modernizacije globalnog društva, i burnim promenama koje neki nazivaju i Dobom revolucija (18. i 19. vek), vremenom naučnih, tehnoloških, industrijskih, obrazovnih i političkih revolucija kojima je demontiran svetski sistem tradicionalnih društava i uspostavljen svetski sistem modernih društava. Kako se period tehničko-tehnoloških revolucije, pre svega, odnosi na Zapadne zemlje, značajniji razvoj u ovom periodu je mimošao Libiju i njen društveno-politički sistem. Razloge za ovo treba tražiti u stepenu tehnološkog razvoja ondašnje Libije, ali i u nedostatku savremene i brze komunikacije.

Ovaj izazov je, svakako, bio i za Libijske vlasti nakon promena, jer promene koje su usledile niti su bile redovne promene vlasti, niti je smena političke elite bila mirna, baš naprotiv, došlo je do promena čitavog sistema, i društva, i vrednosti.

Politička modernizacija u Libiji se temelji na osnovama Islama i u Islamu pronalazi osnovu za preuređenje i redefinisavanje političkog sistema, nakon 2011. godine. Čak i pre 2011. god., za vreme vladavina Gadafija, mnogi delovi društvenog i političkog života su bili usko povezani sa Islamskim učenjem.

“Uspostavljanje novog svetskog poretka započelo je u zemljama zapadne i severne Evrope. U razdoblju istraživanja i kolonijalnih osvajanja proširilo se svetom koristeći brojne društvene organizacije (istraživači, trgovci, misionari, vojnici.). Uvreženo je mišljenje kako je u Evropu modernizacija došla iznutra, dok je nezapadnim društvima nametnuta spolja. Iz perspektive funkcionalističke paradigme evropska istraživanja i kolonijalna osvajanja bila su impuls iz društvene okoline koji je poremetio postojeću društvenu ravnotežu i pokrenuo proces evolutivnog skoka adaptivnih sposobnosti nezapadnih društava koji završava “modernim stanjem” u kom se danas nalaze. U tom razdoblju formirani su i moderni identiteti, individualni i kolektivni.”⁷⁸

⁷⁸ Tarik Kulenović, *Politički islam*, Sarajevo, 2011, str. 5-10

Danas je ceo svet pokrenut novim impulsom — globalizacijom, zatečen novim stanjem postmodernizma i u njemu suočen s novim izazovom — redefinisanjem do tada modernih identiteta i stvaranjem novih.

“Islamizam privlači, jer je moderna ideologija, a posmatrači je nazivaju i islamski fundamentalizam. Iako insistiranje na pridržavanju obrazaca muslimanskog ponašanja i na izvorima šerijatskog prava izgledaju fundamentalistički, moderan je način na koji se takvi zahtevi iznose. Moderni su i načini organizacije unutar islamističkog pokreta, kao što je moderna i publika kojoj je islamistička poruka namenjena”⁷⁹.

Islamizam u Libiji posmatramo kao katalizator društvene promene. Preciznije, kao katalizator modernizacije. Iako su, na prvi pogled, islamisti najveći protivnici modernizacije, upravo oni iniciraju i sprovode modernizaciju svojih društava. U prilog tome ide i sam process modernizacije, jer se modernizacija nezapadnih društava u postmodernom razdoblju odvijala drukčije od očekivanog oponašanja zapadnog modela.

Zbog nestalnosti političke vlasti u muslimanskim društvima islamska zajednica je bila najstabilnija i činilac normativnog poretka. S vremenom se ulema⁸⁰ ustalila kao zasebna društvena klasa. Dve činjenice su pomogle osamostaljenju uleme. Prva je uspostavljanje šerijata kao temeljnog zakona muslimanskih društava. Druga je vlasništvo nad imovinom koje je islamska zajednica stekla kroz instituciju vakufa. Ona je omogućila ulemi da kroz islamsku zajednicu poseduje imovinu koja nije bila pod kontrolom državnih vlasti.

Mreža islamskih obrazovnih institucija, od Al-Azhara u Kairu preko univerziteta širom islamskog sveta, kao i njihovi diplomanti koji su se zapošljavali u raznim institucijama, osiguravali su prenošenje i učvršćivanje jedinstvenog obrasca. Tome je pomogao arapski kao jedinstveni jezik koji se govori u geografskom području arapskih zemalja.

“Modernizam promatramo kao razdoblje u istoriji ljudskih društava u kojem je nacija-država prevlađujući oblik ljudskog društva. Drukčija društva, predmoderna poput amazonskih plemena ili postmoderna poput raznih sekti, gerilskih skupina ili američkih

⁷⁹ Isto, str. 12-15

⁸⁰ Eksperti religije - najbolji tumači i poznavaoici Islama

milicija koje ratuju protiv institucija središnje države, predstavljaju mali procenat u ukupnom broju postojećih ljudskih društava. Pitanje je da li se takve organizacije uopšte mogu i nazivati društvima”⁸¹.

Istorijski posmatrano, do značajnije modernizacije islamskih država dolazi nakon raspada kalifata i razdoblja previranja. Do 18. veka, formirao se svetski sistem muslimanskih društava. Tri carstva — Osmansko, Persijsko i Mogulsko — činila su osnovu tog sistema. Islam je bio religija vladajuće klase i nosilac normativnog poretka tih društava. S obzirom na nestalnost i promenljivost političke vlasti, zatim nepostojanja jedinstvene hijerarhijski postavljene religijske mreže, na prvi je pogled začuđujuće kako su tradicionalna muslimanska društva uspela vekovima da očuvaju stabilni društveni poredak. Osnova su osobine društva koje su pomogle u očuvanju i transgeneracijskom prenošenju osnovnih obrazaca normativnog poretka u muslimanskim društvima.

“Prevlađujući oblik organizacije današnjih društava je nacija-država. Ona uključuje teritoriju, monopol na upotrebu sile na toj teritoriji, državnu organizaciju, dominantnu zajednicu koja je homogenizovana na osnovu religije, jezika i/ili etničke pripadnosti. Naciju-državu karakteriše i sposobnost najefikasnijeg iskorišćavanja resursa (prirodnih i ljudskih) na pripadajućoj teritoriji u odnosu na ranije sisteme društvene organizacije”⁸².

U tradicionalnim muslimanskim društvima Islam je, kodificiran u Kur'anu, Hadisu i Suni, bio vladajući sistem verovanja. U središtu islamskog verovanja nalazi se Bog - Allah, kao apsolutno i jedinstveno božanstvo. Islam je strogo monoteistička religija u kojoj je Bog jedan i jedinstven. Bog je apsolutno transcendentan i odvojen od čovečanstva. Iz toga proizlazi i jedna od temeljnih dogmi islamskog apsolutnog monoteizma o jednosti i jedinstvenosti Boga. Kršenje te dogme za sobom povlači smrtnu kaznu, za koju nema oprost. Muslimani koji su pogubljeni zbog njenog kršenja dokaz su doslednosti islamske ortodoksije. Potpuno isti sistem verovanja je i danas na snazi u Libiji.

U razdobljima slabe državne vlasti ili njenog nepostojanja, ulema je služila kao garancija stabilnosti poretka. Ulema je imala i monopol na tumačenje verske istine, ali i

⁸¹ Tarik Kulenović, *Politički islam*, Sarajevo, 2011, str. 30-45

⁸² Isto, str. 30-45

monopol na tumačenje zakona — šerijata. U unikatnom položaju sveštenika-pravnika ležao je izvor njene društvene moći. Položaj sveštenika-pravnika u islamu jedinstven je u odnosu na druge svetske religije. Sveštenici nisu u posebnom odnosu prema Bogu, već su eksperti za religiju, školovani teolozi, upućeniji u religijska pravila i propise od prosečnog vernika.

“Moderno društvo oblik je ljudskog društva koje ima složenu i sofisticiranu podelu rada. Imaju je i neka tradicionalna društva, ali u modernom je društvu ona zasnovana na moćnijoj tehnologiji koja je omogućila da proizvodnja hrane više ne bude zanimanje većine stanovništva. Poljoprivreda je postala još jedna od industrija modernog društva.

Prva moderna društva nalazimo na severozapadu Evrope, u protestantskim zemljama današnje Skandinavije, Velike Britanije i Nemačke. Početke društveno-političkog modernizma nalazimo već i u 14. veku u evropskim društvima koja nisu protestantska”⁸³.

Razmatranje modernizacije u islamskim sistemima i posmatranje odnosa islama i demokratije se razlikuje od sholastičkog pretresanja osnova vere i pozivanja na dogmatizam. Ovaj znatno fleksibilniji pristup temelji se na posmatranju praktičnih politika modernih islamskih država, i analizira način na koji su te države razrešile tenziju između dogmatizma i modernizma. Ovaj pristup je na samom startu suočen sa, pomalo haotičnom, lepezom šarenolikosti, jer su se različite države nosile sa pomenutim problemom na različite načine.

“Ako posmatramo sredozemne trgovačke republike (Venecija, Dubrovnik, Firenca, Đenova...), kao i neke gradove zapadne i severne Evrope, u njima možemo naći elemente organizacije i proizvodnje koji su karakteristični i za kasnija, moderna društva. Jedna od simboličkih prekretnica u nastanku modernog društva je 1492. godina. Te godine je otkrivena Amerika i osvojena Granada, poslednje arapsko-islamsko uporište u Španiji. Otkriće Amerike usmerilo je snage habsburške Španije prema Novom svetu,

⁸³ Isto, st. 45-50

ostavljajući odbranu južnog evropskog kontinenta austrijskoj grani Habsburga. Takođe, to je preusmerilo središte evropske i svetske ekonomije iz Sredozemlja na Atlantik”⁸⁴.

Turska je, na primer, u doba Kemala Atatürka, u nastojanju da se što više približi evropskoj civilizacijskoj matrici, i da time anulira pretrpljeni istorijski poraz, povukla radikalne rezove u pravcu totalne sekularizacije, ne samo islamskog društva i države, već i u pravcu same svesti muslimana. S druge strane, novonastale arapske države su, u većini slučajeva, nastojale da ostanu na „srednjem kursu“, deklarativno uvažavajući islam ali obilato preuzimajući elemente zapadnog političkog praxisa.

Džon Espozito ovaj proces opisuje na sledeći način: „Iako odvajanje vere od politike nije bilo totalno (kao što u stvari nije ni u mnogim sekularnim zemljama na Zapadu), uloga islama u državi i društvu kao izvora legitimiranja vladara, država i vladinih institucija je bila značajno umanjena. Većina vlada je zadržala umerenu islamsku fasadu, ugrađujući poneko pozivanje na islam u svoje ustave kao, naprimer, da vladar mora biti musliman ili da je šerijat jedan od izvora zakona, čak i kada to u stvarnosti nije bio.“⁸⁵

Interesantno je da su ove države, tokom borbe za sticanje nezavisnosti, obilato koristile upravo islamsku „scenografiju“ (islamske simbole, slogane, stranke i subjekte) kako bi jače legitimirale otpor kolonijalizmu.

„Kada je kolonijalna vlast jednom uklonjena, period izgradnje modernih arapskih država obeležen je upravo presudnim uticajem zapadnog sekularnog modela. Izuzetak od ovog trenda bila je novoformirana Kraljevina Saudijska Arabija, u kojoj će šerijat biti zadržan kao potporni stub apsolutizma, načinivši tako od kralja vrhovni svetovni i duhovni autoritet, koji svoju vlast realizuje i kroz šerijat i kroz kraljevske dekrete. Ipak, u većini arapskih država zakonodavna praksa postala je više evropski orijentisana: „Za razliku od islamske tradicije, u kojoj je pravo bilo u nadležstvu uleme (verskih stručnjaka), moderne reforme bile su proizvod vlada i parlamenata. U mnogim slučajevima, ulema nije igrala nikakvu ulogu, ili je, u najboljem slučaju, igrala onu marginalnu”.⁸⁶

⁸⁴ Isto, str. 30-45

⁸⁵ Espozito L. Džon, Islam i sekularizam u XX stoljeću, http://www.sim.ba/dokumenti/islam_i_sekularizam_u_xx_stoljecu.PDF

⁸⁶ Isto

Države u kojima će ovakva modernizacija najviše uzeti maha bile su Egipt, Liban, Tunis i Alžir, dok je sa nearapskim muslimanskim zemljama takav slučaj bio sa Iranom do 1979.

Za razliku od Kemal Paše, koji je bio rešen da sprovede jednu sve-obuhvatnu reformu koja će od Turske načiniti modernu republiku po uzoru na velike evropske demokratije, arapski svet će mahom sekularizaciju izvršiti u pravcu jačanja autokratije novonastalih monarhija i revolucionarnih nacionalističko-socijalističkih režima. “Na tom primeru će postati jasno da šerijat nikako nije jedina prepreka istinskoj modernizaciji islamskog sveta, već da je to u podjednakoj meri (a ako ne i više) tradiciono autokratsko nasleđe arapskog sveta”⁸⁷. I ne samo arapskog. Isti razvoj situacije se odvijao i u najmnogoljudnijoj muslimanskoj zemlji sveta – Indoneziji, gde je Sukarno takođe zaveo laički autoritarni režim. Ispostavilo se, dakle, da ukidanje (ili prećutno zanemarivanje) šerijata ni izbliza nije bilo dovoljno da islam učini „konkurentnim“ razvijenim evropskim silama. Sekularizam je predstavljao samo prvu žrtvu koju je modernizacija islama iziskivala. Drugi korak, koji je bilo nužno načiniti da bi se islamski svet uveo u novo doba, bila je demokratizacija i liberalizacija. Taj korak većina islamskih država nije bila tako lako spremna da učini. Čak i kada neke od njih budu ukinule svoje monarhije, novi revolucionarni režimi će se zadovoljiti time da uvedu potemkinovske demokratije. Esposito primećuje sledeće: „U većini muslimanskih zemalja na vlasti su autoritarni režimi, koje podržavaju vojska i snage bezbednosti. Mali je broj vladara koji su na taj položaj došli izbornim postupkom – većina njih su kraljevi odnosno vojni ili bivši vojni oficiri. Tamo gde postoje parlamenti i političke stranke oni su uglavnom potčinjeni aktuelnoj vladi ili vladajućoj stranci.”⁸⁸

Sličnog mišljenja je i profesor Ahmet Alibašić: „U muslimanskom svijetu zastupljeni su gotovo svi tipovi političkih sistema, mada najmanje onaj koji je danas najpoželjniji: ustavna demokratija koja garantira najviše političkih sloboda i prava svojim građanima.”⁸⁹

⁸⁷ Diamond Lary, “Why Are There No Arab democracies?“, *Journal of Democracy*, The Johns Hopkins University Press, Vol. Oksfordska istorija Islama, 1, Number 1, January 2010.

⁸⁸ Esposito L. Džon, *Clio*, Beograd, 2002, str. 726.

⁸⁹ Alibašić Ahmet, *Političke prilike u muslimanskim zemljama*, Atlas islamskoga svijeta, Sarajevo, Udruženje Ilmije IZ u BiH, 2004, str. 782.

“Dakle, novoformirane demokratske institucije uglavnom će ostati bez stvarne vlasti dok će narod ostati uskraćen za osnovne demokratske vrednosti – lične slobode i jednakosti. Jedan od ekstremnijih primera takvog „zastranjivanja“ bio je režim iračkog predsednika Sadama Huseina, ali prepoznatljivu autokratsku crtu imali su i tzv. umereniji arapski lideri, poput egipatskih vođa Nasera, Sadata i Mubaraka.”⁹⁰

Neke islamske države će problem modernizacije pokušati da razreše na drugi način. One će pitanje demokratizacije odvojiti od problema sekularizacije, i pokušaće da pomire naizgled nepomirljivo – šerijat i demokratiju. Najkonkretniji primer ovakvog „pomirenja“ jeste Iran u kome je, nakon ukidanja monarhije 1979. godine, formirana Islamska Republika.

Ovaj kompleksni politički sistem, koji će ostatak sveta skeptično nazvati „iranskim političkim eksperimentom“, i pored očigledne prevage teokratskih institucija, vremenom je pokazao da ipak ima nezanemarljivi i nemali demokratski kapacitet. Među pomenute države mogla bi se uvrstiti i Islamska Republika Pakistan, u periodu diktature generala Muhameda Zije ul-Haka. Za vreme njegove vladavine izvršena je islamizacija pakistanske republike, koja je do tada samo deklarativno bila „islamska“, i uveden je šerijatski zakonik. Takođe, potrebno je pomenuti i Libiju, tj. Veliku Socijalističku Narodnu Libijsku Arapsku Džamahiriju u kojoj je, do skora, na snazi bila mešavina italijanskog i francuskog civilnog zakonodavstva i šerijata. Ipak, Pakistan i Libija predstavljaju više neuspeli pokušaj kombinovanja demokratije i šerijata, nego što su reprezentativni primer fuzije suštinskih osobnosti zapadne kulture i islama. Islamizacija je, za vreme Muhameda Zija ul-Haka, bez sumnje aktuelizovala do tada redovno zapostavljani prefiks državnog imena slamska, ali je ukidanje demokratskih institucija koje je potom usledilo svelo sufiks Republika na puku deklarativnu formu. S druge strane, svakom objektivnom posmatraču jasno je da je Libija bila demokratija jedino u glavi njenog, sada već pokojnog, autokratski nastrojenog lidera. Stoga je potpuno opravdano označiti iranski „politički eksperiment“, kao jedini konkretan pokušaj istinskog „kalemljenja“ demokratije i islama.

⁹⁰ Vladimir Ajzenhamer, Na razmeđu kompatibilnosti i nekompatibilnosti – Islam i demokratija, *FPN – Gosišnjak br. 6, I deo*: Politička teorija, politička sociologija i politički sistem, 2011, str. 275-290

Priča o modernizaciji (tj. sekularizaciji i demokratizaciji) islama ne može se zaključiti a da se ne pomene i najnoviji „trend“ koji sve više zahvata islamski svet. Reč je o talasu islamizacije koji od kraja 70-ih pa do danas stiče sve više pristalica među muslimanima širom planete. Ovaj proces koji, čini se, sve više uzima maha, iznikao je pre svega na izneverenim očekivanjima i gorkom razočaranju muslimana u ideološke zablude XX veka, pre svega one nacionalisti-čke i socijalističke. Aktuelni režimi, poput Naserovog, obećavali su uzdizanje „arapskog feniksa“ iz sopstvenog pepela, da bi na kraju dugo očekivana katarza gotovo u potpunosti izostala. Tako se iščekivanje preporoda pretvorilo u čekanje Godoa: „Sa protokom vremena ideje islamskog socijalizma doživele su krah u većini zemalja. Sve to, povezano sa porazima u ratu sa Izraelom, razbilo je veru u ispravnost puta kojim se do tada išlo. Religiozne i do tada razočarane mase jedini izlaz videle su u propovedima imama. Za njih je uzrok svemu bila bezbožna politika vladajućih grupa.“⁹¹ Na taj način je islam započeo svoje ponovno buđenje u muslimanskoj politici, osvajajući iznova ne samo prostore siromašnih i ratovima unesrećenih muslimanskih zemalja (Avganistan, Irak, Palestina), već i onih stabilnijih i modernijih (Egipat, Liban, Alžir, Tunis i Turska) što je, kako to primećuje Alibašić, predstavljalo rukavicu bačenu u lice onih koji su verovali da vera treba biti na margini, a ne u centru javnog života.“⁹²

⁹¹ Jevtić Miroljub, *Religija i Politika: Uvod u politikologiju religije*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 2002, str. 186.

⁹² Vladimir Ajzenhamer, *Na razmeđu kompatibilnosti i nekompatibilnosti – Islam i demokratija*, *FPN – Gosišnjak br. 6, I deo: Politička teorija, politička sociologija i politički sistem*, 2011, str. 275-290

2.8 Politički preporod

Islamski preporod u muslimanskim društvima u 20. i početkom 21. veka je pozitivan istorijski proces koji je modernizovao političke sisteme, isključene u prvom modernizacijskom koraku. Oni stupaju na političku scenu generaciju kasnije, obrazovane u previranjima pri definisanju modernog muslimanskog identiteta, mlade i revolucionarne.

Rezultati islamskog preporoda vidljivi su u brojnim društvenim područjima, od humanitarnog i obrazovnog rada, preko pomoći socijalno ugroženima, oživljavanja tradicionalnih mreža društvene solidarnosti, sve do kritike nedelotvornosti vladajućih elita društava u kojima muslimani žive.

Politički preporod zemlje se svakako posmatra iz ugla režima koji dolazi na vlast i zato ga treba uzimati sa rezervom. U Libiji, sa svakom promenom političkog sistema, ali i sa manje značajnim promenama u okviru istog političkog sistema, najavljivan je politički preporod, liberalizacija i bolji uslovi za građane Libije. Sa svakim obećanjem u politički preporod izneverena su mnoga obećanja.

Svaka promena političkih sistema u Libiji vodila je samo ka učvršćivanju tih sistema. Svaka promena predstavljena je kao korak napred u razvoju društva, kao stepenica iznad, na putu ka utopijskom uređenju. Ovo je bilo posebno izraženo tokom Gadafijeve vladavine, koja su obeležile korenite političke i društvene promene, i to unutar istog sistema vlasti.

Nakon svrgavanja Gadafijevog režima, novavlast je takođe oćevala politički preporod i potpunu reformu društva. Izostanak reformi doveo je do dubokih podela u Libiji, koje su rezultirale čak i fizičkim odvajanjem regiona Libiji i vođenjem zasebne politike.

Danas u Libiji svaka od desetina frakcija koje upravljaju regionima u Libiji obećava politički preporod i napredak. Međutim, svaka od ovih frakcija vodi zaseban politički život, sa plitkom podlogom u istorijskom i kulturnom nasleđu, a pošto nasleđe nije u

fokusu novih vlasti dolazi do urušavanja kulturnih vrednosti u pojedinim, ako ne i svim regionima u Libiji.

Politički preporod i napredak svakako da predstavljaju preduslov razvoja svake kulture, a pa i kulture u Libiji. Izostanak ovog razvoja i podrške dovodi u opasnost, ne samo budući razvoj, već i već stečenu kulturno-istorijsku baštinu. Posledice mogu biti fatalne po razvoj društva, jer se gubi nacionalni i kulturni identitet, što dovodi do opšte degradacije svih društvenih kategorije i kulture, kao jednog od najvažnijih među njima.

2.9 Mediji

“Ono što danas sažeto podrazumevamo pod medijskim sistemom, sa svim medijima koji su dostupni svim slojevima stanovništva i koji su tematsko-ideološki relativno otvoreni, nastalo je tokom istorijskog procesa. Tako je iz medija prosvetljenog građanstva nastala štampa visokog društva i radnika – štampa koja je bila pristrasna, partijska i klasna. Tek su se u drugoj polovini 19. veka sve društvene klase i slojevi integrisali u sistem štampanih medija. Time je postavljen temelj za razvoj komercijalne štampe, više orijentisane ka ekonomskim učincima, a manje ka ideološko-političkim interesima neke grupe. Pristrasnu štampu manje-više jasno definisane klijentele, najpre je, početkom 20. veka, zamenila politička i konfesionalno koncipirana štampa koju je, potom, smenila takozvana biznis i reklamna štampa”⁹³.

Medijski sistem u Libiji nastao je pokretanjem prvih štampanih medija u zemlji. Za razliku od Zapadnih društava, gde su štampani mediji od samog početka bili okrenuti komercijalizaciji, u Libiji osnovni sadržaj štampanih medija bile su, pre svega, religiozne teme, kao i teme iz političkog života. Štampani mediji su služili za promociju vrednosti vladajuće klase i propagiranje politike od državnog vrha ka nižim slojevima vlasti i dalje stanovništva.

Danas, među štampanim medijima, nakon što su nestale skoro sve nedeljne novine crkava, političkih partija i sindikata, imamo komercijalnu štampu koja je uglavnom nezavisna od uticaja bilo kojih grupa. Ova promena značajna je za društvene aktere, jer oni više nemaju sopstvene organe za masovno komuniciranje (stranačku, sindikalnu, crkvenu štampu), iako se među evropskim državama mogu primetiti razlike. Švajcarska, na primer, i dalje ima dnevne i nedeljne novine koje ukazuju da postoji veza sa političkim partijama. U Austriji i Nemačkoj, već nekoliko decenija, više ne postoje dnevna izdanja isključivo stranačkih novina.

Posmatrajući političke aktere može se zaključiti da su mediji sve više i više neophodan preduslov, kako bi mogli da obavljaju svoje svakodnevne informacione i komunikacione poslove: bez medija ne postoji trajna, stabilna komunikacija između

⁹³ Richard Munch, *Dialektik der Kommunikationsgesellschaft*, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1991. str. 17

sâmih političkih aktera, kao ni između aktera i građana. Doduše, ovakva komunikacija može se interpretirati kao nametnuta: „U društvu, u kojem sve pokreće komunikacija, niko više ne može da izbegne da bude objekt pažnje javnosti. U današnje vreme, više se ništa ne može postići bez strateškog korišćenja pažnje javnosti“⁹⁴.

U modernim društvima politička javnost je pod uticajem medija, imajući u vidu njenu strukturu, sadržaje i procese.

Mediji su deo vrlo složenog društvenog sistema modernih zemalja i njegovih brojnih podsistema. Sve zajedno funkcionise kao veliki živi organizam; svaki element je zavisan od drugih: dovojnno je da jedan podsistem zakaže, pa da mehanizam više ne radi kako treba. To objašnjava činjenicu da je, čak i u liberalnom režimu, autonomija medija ograničena. U velikoj meri oni jesu i čine ono što diktiraju prošlost, kultura, vlast zemlje, što žele oni koji odlučuju o ekonomskim i političkim pitanjima društvene sredine, što žele potrošači i građani, odnosno svi stanovnici.

Primarna funkcija medija je označavanje ili konstruisanje realnosti. Semiotičari insistiraju na tome da su mediji aktivni agensi u proizvodnji simbola ili značenja, koji nam pomažu pri definisanju karakteristika realnosti. Masovni mediji prenose slike i simbole, uvek bogate po konotativnoj vrednosti. S izvesne strane zbir značenja slika i simbola koje nam prezentuju mediji predstavlja društvena ideološka strujanja, odnosno ona dovoljno jaka da nađu sebi put do mas medijalne forme. U tom smislu, mas mediji igraju fundamentalnu ulogu u artikulisanju i konsolidovanju ideološke kontrole u društvu. Mediji utiču na našu percepciju ne samo informacijama koje nose, već i svojom interpretacijom tih informacija. Ovaj uticaj medija nije isključiv i naše percepcije organizuju i preovladajuća dinamika naših socijalnih zajednica, ideje, verovanja, stavovi, odlike ličnosti i ukratko, totalitet tekućeg funkcionisanja naše svesti.⁹⁵

⁹⁴ Richard Munch, *Dialektik der Kommunikationsgesellschaft*, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1991. str. 17

⁹⁵ A. Đorđević, V. Pešić, *Uticaj medija na donošenje odluka pri kupovini*, Niš, 2003.

a. Funkcije medija

Osnovne funkcije medija su:

1. „**Posmatrati okolinu** - U današnjem društvu jedino su mediji sposobni da nam pruže brzu i potpunu informaciju o onom što se oko nas događa. Njihova uloga je da dobiju informaciju, da je pročiste je i protumače, i da je puste u opticaj. Naročito moraju da obrate pažnju na tri vlasti - izvršnu, zakonodavnu i sudsku“⁹⁶.

Funkcija posmatranja okoline i slanje jednog pogleda na svet u Libiji su dugo godina bili vrlo problematični, zbog jednostranosti i krajnosti režima koji je stvarao tu sliku. U mnogim Arapskim zemljama, pa i u Libiji, na snazi su bili vrlo strogi medijski zakoni, koji su cenzurisali i oblikovali svaku izlaznu informaciju. Ovo kod stanovništva stvara potpuno drugi privid objektivne stvarnosti, i menja paradigmu posmatranja sveta oko sebe i delovanja društvenog aparata.

Ljudi se, međutim, ne samo u političkoj praksi, ponašaju koliko racionalno, toliko i iracionalno, a da i ne govorimo o tome koliko često postaju lak pen u prošlosti demagoških a danas medijskih manipulacija, ne samo u autokratskim nego i u primereno demokratskim režimima. Uprkos tome, teško je ne složiti se sa tezom da mediji imaju relativne prednosti u odnosu na sve realne alternative, tim pre što, kako navodi Dal, građanima, pored ostalog, nude i slobodu izražavanja, promociju ličnih interesa, moralnu autonomiju, individualni razvoj, participaciju u donošenju zakona, ekonomski prosperitet itd.

2. **Društvena komunikacija** – U demokratskom svetu je, pri rešavanju velikih problema, nužno kroz raspravu razrađivati kompromise, minimalan konsenzus, bez kojeg ne može biti miroljubive koegzistencije. U našem dobu, mediji su forum na kojem se odvijaju rasprave. Oni pojedinačno povezuju s grupom, grupe ujedinjuju u naciju, doprinose međunarodnoj saradnji. Povrh toga, mali mediji osiguravaju komunikaciju

⁹⁶ Claude-Jean Bertrand, *Deontologija medija*, Sveučilište Zagreb, 2007, str. 15-70

među ljudima koji dele neko etničko poreklo, struku ili strast, a u masovnom društvu su često razučeni.

3. Pokazati sliku sveta. - Niko ne poseduje potpuno znanje o celom svetu. Osim iz ličnog iskustva, ono što znamo potiče iz škole, iz razgovora, ali, pre svega, iz medija. Za običnog čoveka, većina krajeva, ljudi i tema o kojima mediji ne govore, jednostavno ne postoji.

4. Prenositi kulturu – „Kolektivno nasleđe bi moralo da se prenosi sa generacije na generaciju: pogled na prošlost, sadašnjost i budućnost sveta, tradicija i vrednosti koje pojedincu daju neki etnički identitet. Svako ima potrebu da mu se priča šta se radi i šta se ne radi, šta se misli i šta se ne misli. U toj socijalizaciji, verske institucije na Zapadu više ne igraju tako važnu ulogu kao nekad, a ni porodica. Njihovu je ulogu preuzela škola, a zatim mediji s kojima je pojedinac u dodiru čitavog života“⁹⁷.

Pojedinac se ponaša kao aktivan nosilac kulture, i ona tada ispoljava maksimum stvaralačkog angažovanja i igra pozitivnu, delotvornu ulogu. Jednom rečju, ličnost prihvata norme i standarde postojećeg društva i kulture, ali ih i obogaćuje, proširuje repertoar vrednosti, stvara sasvim nove i do tada nepostojeće. Tako će, u krajnjem slučaju, njeno postignuće, ako je veliko i značajno, na umetničkom polju ili u sportu, u nauci, filozofiji ili muzici, postati obavezan deo nove kulture. Pomenuti kulturni učinak od sada će se prenositi sledećim generacijama u sličnom procesu socijalizacije.

Dakle, u ulozi stvaraoca, ličnost služi kao nosilac kulturne promene. Kulture se menjaju tek kada stvaralačka individualnost, ponikla na bogatoj tradiciji kulture vlastitog naroda, širinom svoga znanja, raskošnim talentom, pokaže spremnost da dalje unapređuje kulturu.

Libija je posebno specifična, jer se, zbog velikog broja diversifikovanih plemenskih zajednica, kultura prenosi izuzetno brzo. Ono što jeste nedostatak je da prilikom prenosa kulture dolazi do modifikovanja i menjanja, pa se mnoge karakteristike različitih plemenskih kultura gube, menjaju ili utapaju u druge.

⁹⁷ Claude-Jean Bertrand, *Deontologija medija*, Sveučilište Zagreb, 2007, str. 15-70

5. Doprinos sreći – „U masovnom društvu, bitnije više nego ikad, zabava je obavezna za smanjivanje napetosti koji bi mogle dovesti do bolesti ili ludila, a nju pre svega pružaju mediji. Od njih korisnik traži najpre zabavu - i ta se funkcija vrlo dobro kombinuje sa svim ostalim.“⁹⁸

U Libiji se dosta polagalo na sreću stanovništva, kroz mnoštvo subvencija koje su, u nekim slučajevima, bile i 100%. Problematično je što je to rađeno selektivno, pa su neki regioni bilo potpuno zapušteni i prepupteni sami sebi, dok su ostali imali beneficije. Ovo je dovelo do loše ravnoteže u doprinosu sreći i doprinosu bedi, pa je to bio jedan od razloga za revoluciju protiv Gadafija.

⁹⁸ Isto, str. 15-70

b. Tipovi medija

Činjenica je da su mediji toliko različiti, da treba razmišljati o nekoj deontologiji sa varijabilnom geometrijom. Očigledna je razlika između štampe i audiovizualnih medija, kao i između "javnih" medija, tj. onih pod kontrolom države, komercijalnih i neprofitnih privatnih medija.

„Ipak, osnovna razlika u novinarstvu između opšteg informisanja, danas relativno neutralna, na koje se odnosi većina kodeksa, i, s druge strane, saopštavanja nekog mišljenja (verskog, etničkog, stranačkog) koje iz ideoloških ili političkih razloga može iskrivljavati stvarnost⁹⁹, prećutkivati protivničke ideje, pokazati se nepravednim i čak uvredljivim, što ne znači da mu je dopušteno da laže ili, na primer, da podstiče na rasnu mržnju ili nasilje. Upravo zbog tih mišljenja i postoje garancije slobode novinara, budući da ih deo stanovništva, a često i službena, vlast ne vole.

S druge strane, „postoje specijalizovani mediji: njihovu građu prikupljaju honorarci čiju ispravnost i dobronamernost nije lako proveriti, a prihodi im potiču od specijalizovanih oglašivača¹⁰⁰.

⁹⁹ Zakon u Kanzasu (1910) smatrao je da se nijedna stranačka publikacija ne može smatrati novinama (newspaper).

¹⁰⁰ Claude-Jean Bertrand, *Deontologija medija*, Sveučilište Zagreb, 2007, str. 15-70

c. *Medijski režimi*

Po Žan Klod Betranu, postoje četiri medijska režima, dva koja nisu demokratska i dva koja jesu, a svaki se zasniva na određenom shvatanju sveta i ljudskog bića. Pojednostavljeno, pesimisti imaju stav da je čovek živinče i ne dopuštaju mu nikakvu slobodu izbora: potrebno ga je nadzirati, zauzdavati, in-doktrinirati. Optimisti tvrde da su ljudi razumna bića: pruži li im se pristup informaciji i ako su slobodni razmenjivati mišljenja, znaće da upravljaju društvom u kojem žive.

„**Autoritarni režim.** - U Evropi je taj tip bio uobičajen do polovine 19. veka, a u 20. je običaje apsolutističkih monarhija preuzela fašistička država. Mediji u tom režimu obično ostaju privatna poduzeća lukrativne prirode, ali im vlasti strogo cenzurišu sadržaj. Informacija i zabava mogu biti subverzivne. Ideje koje se prenose moraju biti u skladu sa interesima vlasti. Nema opozicione štampe, nema političke rasprave. Neke kategorije vesti koje bi, kao crna hronika, mogle ukazivati na to da nešto ne funkcioniše jednostavno su zabranjene“¹⁰¹.

Ovi medijski režimi usmereni su ka jednoobraznom načinu mišljenja, vrednovanja i ponašanja i donose sudove bez jasnih kriterijuma, najčešće na iracionalan način. Za razliku od slobodnog, racionalnog i demokratski usmerenog građanina, autoritarna ličnost (prosečnog birača u mnogim arapskim zemljama) je nesigurna u sopstveno prosuđivanje i najvažnije političke odluke prepušta vođama, što je, ujedno, i najveća prepreka demokratskoj transformaciji tih zemalja

¹⁰¹ Claude-Jean Bertrand, *Deontologija medija*, Sveučilište Zagreb, 2007, str. 15-70

Komunistički režim. – „Ovde mediji ne postoje izvan totalitarne države u koju su asimilirane sve institucije i industrije: funkcionišu tek kao delovi nekog velikog mehanizma. Pojam slobode štampe je irelevantan. Taj režim, uveden u SSSR-u u početku dvadesetih godina, nakon 1945. proširio na Istočnu Evropu, nakon 1949. zaživeo u Kini, a potom, u šezdesetim, i u velikom delu Trećeg sveta“¹⁰².

„U totalitarnom režimu država se koristi svojim medijima kako bi širila svoju doktrinu, podsticala narod da je sledi i zapravo širila stanovništvu službenu ideologiju“.¹⁰³ Prva je funkcija medija da lažu, da skrivaju sve što ne služi interesima vlasti. Na kraju 20. veka taj režim odumire, jer se pokazao protivnim ekonomskom razvoju, socijalnom blagostanju, širenju znanja, miru u svijetu – i političkoj demokratiji.

U Trećem svetu donedavno društvo je htelo da mediji imaju jednu posebnu ulogu: da služe razvoju, da obrazuju narod, da ujedine narod u jedinstvenu naciju, da čuvaju lokalnu kulturu

Liberalni režim. - Liberalni režim informacija postao je međunarodna norma zahvaljujući članu 19 Međunarodne deklaracije o pravima čoveka koju je 1948. u Parizu usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Prema toj doktrini, rođenoj u 18. veku, o svim događajima se mora izveštavati i sva mišljenja se plasiraju na tržište ideja.

Liberalni režimi se svakako vezuju i za liberalnu demokratiju. “Liberalna demokratija može da bude funkcionalnija za društvo koje je već dostiglo visok stepen društvene jednakosti i konsenzusa u pogledu određenih društvenih vrednosti, ali za društva koja su jako polarizovana kada su u pitanju socijalna klasa, nacionalnost ili religija, demokratija može da bude formula za pat poziciju i stagnaciju”¹⁰⁴.

Režim "**društvene odgovornosti**" – „Taj koncept, rođen iz jedne realističnije percepcije ljudske naravi i ekonomije, se nastavlja na prethodni. Izraz je, u SAD, lansirala „Komisija za slobodu štampe“, u kojoj su se okupile osobe koje nisu pripadale

¹⁰² Claude-Jean Bertrand, *Deontologija medija*, Sveučilište Zagreb, 2007, str. 15-70

¹⁰³ Članak 1 kineskog Zakona o sredstvima javnog saopštavanja navodi da novinari moraju "biti lojalni svojoj zemlji i komunizmu, te verno širiti i provoditi u delo načela i politiku Partije."

¹⁰⁴ Fukujama Frensis: *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 2010

novinskim krugovima. Mediji su njen izveštaj 1947. dočekali s ravnodušnošću ili besom, ali su u sledećih dvadeset godina njene ideje prilično široko prihvaćene.

Prema toj doktrini, poželjno je da mediji ne budu vlasništvo države niti pod njenom kontrolom, ali nisu ni uobičajena trgovačka preduzeća čiji bi se uspeh mogao meriti profitom. Normalno je da im je cilj da budu rentabilni, ali moraju da se pomire s time da nisu nedodirljivi ni bezgrešni, odnosno da priznaju da su odgovorni prema različitim društvenim grupama.

Ako građani nisu zadovoljni pruženom uslugom, mediji moraju reagovati. Poželjno je da se poprave sami, a ako se to ne dogodi, nužno je i legitimno da interveniše parlament.

Četiri medijska režima se ne sreću u čistom stanju. U autoritarnom režimu građani su uvek imali pristup ilegalnim medijima, a u liberalnim demokratijama uvek se smatralo da je u opštem interesu regulisati aktivnost medija, čak i u Sjedinjenim Državama¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Claude-Jean Bertrand, *Deontologija medija*, Sveučilište Zagreb, 2007, str. 15-70

2.9.1 Mediji u arapskom svetu

Iako neki od stavova o ulozi medija u političkoj transformaciji, a naročito ideje da mediji zavise od živog civilnog društva i funkcionisanja opozicije - i dalje važe, arapski mediji su takođe pokazali da teorija mora da se preispita. Iako je većina arapskih zemalja, možda sa izuzetkom Libana, pod vlašću autoritarnih režima, veoma dinamična javna sfera je nastala u poslednjih nekoliko decenija. Broj štampanih medija u zemljama, kao što su Libija, Maroko, Alžir, Egipat, Jordan, Palestina i Zalivske države je drastično porastao.

“Iako je tačno je da u određenim sistemima poput Tunisa, Sirije i Saudijske Arabije medijski sektor i dalje veoma cenzurisan i kontrolisan, i predstavlja produžetak delovanja vladajućih režima, u većini drugih arapskih zemalja javna sfera se razvijala i evoluirala je do zavidnog nivoa”¹⁰⁶. Ovo nije samo impresivno u kvantitativnom smislu, već je promenilo osnovni karakter javnog diskursa od propagandnog modela u relativno otvorenu javnu sferi.

Mnoga politička pitanja koja su ranije bila zabranjena za otvorenu raspravu danas su pokrivena od strane medija, a arapske vlade su kritikovane, iako čak i u zemljama, kao što su Maroko, Egipat i Jordan, određene granice moraju biti prihvaćene, na primer, vrhovni vođa, bilo da je kralj ili predsednik, ne sme biti kritikovan. Arapski mediji su još uvek daleko od toga da funkcionišu u institucionalizovanim i dobro zaštićenim demokratskim sistemima. Medijski zakoni su često strogi, stavljajući ozbiljne prepreke za novinare i medijske organizacije.

Medijski sadržaj je mnogo politički živopisniji i raznovrsniji u mnogim arapskim štampanim i elektronskim medijima, nego što je to bilo pre deset godina. Čak i pod autoritarnom vlašću, javna sfera se pojavila. Sve ovo navodi da se argument klasične teorije da su masovni mediji u velikoj meri neefikasni pre uvedena demokratije, mora preispitati. U uslovima društvenog diskontinuiteta, masovni mediji preuzimaju vodeću ulogu u tranziciji od autoritarne vlasti do demokratije i time pomaže arapsku opoziciju da mobiliše ljude za reforme i stvaranje arapskog demokratskog pokreta.

¹⁰⁶ Dejl Ekelman i Džon Anderson, *New Media in Arab World, The Emerging Public Sphere*. Bloomington, Ind., 1999, str. 14-18

Transnacionalni pristup medijima na arapskom govornom području, koji se proteže od Magreba do Mašreka i Persijskog zaliva, je potkopao sve napore da se stvore zapečaćena, potpuno kontrolisana nacionalna medijska carstva. Pošto je postalo gotovo nemoguće kontrolisati pristup televiziji izvan državnih granica, liberalizacija arapskih medija je skoro prirodna posledica, iako su različite medijske politike usvojene u različitim arapskim zemljama.

Neke arapske zemlje su podstakle liberalizaciju i privatizaciju u oblasti radiodifuzije, kako bi mogli da se nose sa pan-arapskim emiterima, kao što je Al-Jazeera, koja je ponudila novi oblik raznolikih političkih i kritičkih programa. Neke autoritarne zemlje u arapskom svetu su morale da tolerišu prelivanja iz drugih arapskih zemalja i širenja satelitskih sistema, a da pritom nisu diversifikovali svoj unutrašnji medijski sektor.

Ovi i drugi faktori su doprineli nastanku nove arapske javne sfere. Dok tradicionalni pogled javnosti, više kao posledica nego uzrok političke transformacije deluje na prvi pogled zastarelo, potrebno je biti oprezan da se ne precenjuje uloga moderne javno-političke sfere. Pojava javne sfere nije nužno identična sa situacijom u kojoj su mediji predvodili nacionalnu političku transformaciju, koja rezultira u reformi odozdo ili u sistemu promena pregovaranjem.

2.9.2 Mediji u Libiji (bez televizije)

Libijska ekonomija zavisi, pre svega, od prihoda koji dolaze od izvoza nafte i naftnih derivata, koji predstavljaju oko 95% izvoznih prihoda, 65% od BDP-a, odnosno 80% prihoda države. Libija, u proteklih pet godina, je ostvarila napredak u ekonomskim reformama, kao deo šire kampanje da se zemlja reintegriše u međunarodnu zajednicu. Doprinos usluga i građevinarstva, koje čine oko 20 % BDP-a je proširena u poslednjih pet godina i može imati veći udeo u BDP-u, kada trenutna politička neizvesnost bude rešena.

Međutim, nakon ustanka, koji je počeo u februaru 2011, situacija je vrlo dinamična i nepredvidiva. Procene MMF-a pokazuju da je ekonomija bila u padu za 27% u 2011, a zbog neizvesne političke situacije, nema prognoze privrednog rasta za period od 2011 do 2015.

Do pada prethodnog režima u avgustu 2011, mediji su bili pod državnom kontrolom. Međutim, nakon društvenih i političkih promena, medijsko okruženje u zemlji je prošlo kroz brz i skoro kompletan remont u pogledu uslova za slobodu novih medija.

Sadašnji nedostatak medijskih zakona predstavlja veliki izazov za Libiju, ali postoji mogućnost da se razvije snažan regulatorni okvir, u kome će medijski sektor Libije moći dalje da se integriše sa regionalnom medijskom industrijom.

Odeljenje za medijske poslove u Nacionalnom Prelaznom savetu (NTC) je trenutno zaduženo za definisanje principa i akcionih stavki, koji će služiti kao putokazi za stvaranje nezavisnog nacionalnog sistema medija u zemlji. Principi koji su definisani za prelazni period će, delom, opredeliti i buduće odluke o medijskoj politici, a one uključuju i: slobodne, otvorene i nezavisne medije i komunikacije, sistem za podsticaj privatnim medijima, formiranje nezavisnog regulatora sa fokusom na tehničke, strukturalne i reforme propisa i da promoviše razvoj radio-difuznih i telekomunikacionih usluga. Trebalo bi da postoji i robustan sistem za obezbeđivanje medijske pismenosti i novinarskog obrazovanja i obuke.

Štampani mediji

Stopa pismenosti u Libiji je među najvišim u regionu, na nivou od 83%, i iznad je regionalnog proseka koji iznosi oko 75%. Štampa je drugi najznačajniji medij u Libiji.

Industrija štampanih medija je doživela dramatične promene posle političkih promena. Pre ustanka, država je imala pet arapskih dnevnih novina - Al Fajr Al Jadeed, Al Jamahiria, Al Sramota, Al Azzahf Akhder i Al Kurnia - sve pod kontrolom prethodne vlade. Svi državni štampani mediji, povezani sa prethodnom vlašću, su prestali da postoje nakon promene režima, što je dovelo do ogromne ekspanzije nezavisnih novina.

Najveći deo proizvodnje štampanih medija odvija se u Bengaziju. Na primer, pre ustanka, Bengazi je imao dve štampane publikacije, a nakon ustanka, oko 60 publikacija je registrovano u Bengaziju. Samo je "Al – Kurnia" ponovo pokrenuta, ali pod novim imenom "Brniek". Iako postoji nekoliko novina u gradu, veoma malo njih se distribuira dalje. "Kurnia al Džadida" je najznačajnija novina sa aspekta tiraža, ima oko 10.000 kopija dnevno.

List "17. februar Libija" su bile prve nezavisne novine koje su objavljene u oblastima Libije pod kontrolom novih vlasti. "17. februar Libija" imaju tradicionalni izgled i tiraž od oko 7.000 primeraka, što je relativno visoko u poređenju sa ostalim izdanjima.

"Savt" je još jedan novoformirani nedeljnik. Pokrenut je od strane studenata i cilj mu je da privuče mladu publiku. Jedinstven pristup ovih novina je u tome što većinu materijala prikuplja iz javnih izvora dostavljenih poštom. List prikuplja novac kroz prihode od reklama i njegovi ciljevi obuhvataju i širenje aktivnosti van medija, odnosno da ima širu društvenim ulogu.

"Asda 'al – Suluk" su nove novine sa sedištem u Bengaziju i u selu Suluk, prvi broj je objavljen 1. maja 2011. i imaju tiraž od 2000 primeraka.

“Bernis Poruka” je nedeljni, dvojezični časopis, sa sedištem u Bengaziju. “Tripoli Post” je jutarnji dnevni list, na engleskom jeziku, koji je pokrenut u 1999 i nastavio je da izlazi do danas i ima tiraž od 7.000 primeraka.

“Libijski Magazin” je dvonedeljni časopis, distribuiran u Bengaziju, Tripoliju, Albaidahu, Dernahu, Almarju, Toubrouku i Jalou. Časopis pokriva politiku, biznis, kulturu i umetnost.

Pored nabrojanih štampanih medija, postoji i nekoliko online sajtova sa vestima, koji su takođe postali izuzetno popularni, što ukazuje na značajnu zastupljenost Libijaca koji čitaju vesti na mreži. ”Libija Herald” je jedan od najpopularnijih, pokrenut je 17. februara 2011, a obuhvata politiku, biznis, sport, kulturu, obrazovanje, zdravstvene i socijalne probleme.

Sajt “Libiji Al Vatan” (Alvatan - libia.com), koji prenosi vesti, rangiran je među prvih 20 sajtova u zemlji.

Digitalni mediji

Libijski digitalni mediji se prenose krajnjim korisnicima različitim tehnologijama. Usluge koje se prenose fiksnom telefonskom infrastrukturom su obezbeđene preko DSL i ViMAKS, dok se usluge koje se prenose mobilnom telefonskom infrastrukturom prenose 3G tehnologijom. Kompanija Libijski Telekom i tehnologije (LTT) je trenutno jedini operator u zemlji. Ukupna zastupljenost Internet korisnika je procenjena na 14 % u 2011. Libija je bila jedna od prvih zemalja u regionu koja je imala mobilnu penetraciju veću od 100% i danas iznosi 232 %.

U januaru 2009, kompanija LTT je pokrenula ViMAKS mrežu, koja je pokrila 18 libijskih gradova, u prvoj fazi. Do kraja 2009, LTT ViMAKS mreža je proširena na još 6 gradova. U aprilu 2009., oštećenja na Internet i telefonskoj infrastrukturi u Libiji, nastala kao rezultat sukoba, predstavljaju veliki problem.

Uprkos problemima, postoje obećavajući znaci za razvoj digitalnih medija u zemlji. Online sajtovi, kao što su maktoob.com i Al Džazira, postaju sve popularniji u Libiji. Takođe, veoma su popularni i sajtovi društvenih mreža, kao što je Facebook. Penetracija Facebook-a je procenjena na više od 6%, sa blizu 430.000 Facebook korisnika. Međutim, upotreba Tviter je relativno niska u zemlji, a većina Tviter aktivnih korisnika je iz dijaspore.

Radio

Sve radio stanice pre revolucije su bile državne, i pod strogom kontrolom emitovanja. Političke promene, koje su dovele do dramatičnog otvaranja radio tržišta, dovele su do pojave novih radio stanica u privatnom vlasništvu, kao i stranih radio stanica, čiji signali nisu više blokirani. Broj lokalnih radio stanica u Libiji je povećan, sa pet u 2009, na sedam krajem 2011. Neke radio stanice su zatvorene, a otvorene su nove.

Od lokalnih FM stanica koje postoje i danas, pet je ostalo u državnom vlasništvu, pod kontrolom Libijske radio-televizije (LRT), ranije pod kontrolom Javnog Servisa Libijske Džamahirije Corporation (LJBC). Nekoliko improvizovanih radio stanica se pojavilo od 2011 do danas.

“Šabab Libija FM” je počeo emitovanje u aprilu 2011, i smatra se prvom nezavisnom radio stanicom u Libiji. Radio stanica je osnovana od bivših učenika jedne srednje škole i produkcija se realizuje u staroj školi.

Ostale stanice koje su se pojavile su: “Libija Al Hurra” (Glas Slobodne Libije) , kao i “FM Tribute”. “Libija Al Hurra” je ime koje su koristile tri radio stanice i pružale su podršku libijskim revolucioniraima, a počele su sa emitovanjem u februaru 2011. Ove radio stanice su odigrale značajnu ulogu tokom ustanaka u zemlji. “Tribute FM” je prva stanica u Libiji, koja emituje na engleskom, a čije emitovanje je prethodno bilo zabranjeno u zemlji.

Radio “Slobodna Libija Misrata” se emituje na dve frekvencije (AM i FM). AM frekvencija pokriva grad Misrata, dok FM frekvencija pokriva najveći deo zemlje. Program uključuje vesti, intervju sa političarima i liderima saveta i neke verske programe.

Iako sedam radio stanica emituje u pan-arapskom u regionu, Radio Monte-Karlo (Francuska) i BBC World Service ne arapskom se emituju u Libiji.

2.10 Uloga medija u političkoj kulturi

Mediji imaju značajnu ulogu u oblikovanju političke kulture. Dijalog je sredstvo u političkom komuniciranju, a i jedan od važnih elemenata demokratske političke kulture. Nema demokratske političke kulture bez dijaloga. "Dobro uređen demokratski poredak ne može se ni izgraditi, niti funkcionisati bez dijaloga. Dijalog u politici zahteva: da se drugi sasluša pažljivo, da se prema drugom pokaže učtivost i da se drugi ravnopravno prihvati"¹⁰⁷. Mediji omogućavaju da dijalog bude komuniciran kroz čitavo društvo.

Pojava više od 200 novih arapskih satelitskih stanica, rast štampanih medijskih sektora u mnogim zemljama i fascinacije mlađe generacije za ove i nove društvene medije, su pomogli razvoj nove javnu sfere i njihovo pozicioniranje u arapskom svetu.

"Nema slobodnog demokratskog društva bez slobodne javne sfere, a takve sfere nema bez slobodnih medija icako postoji bilo čiji monopol nad njima, rekao bi Habermas. Ovakvo promišljanje, pogotovo ako je reč o političkoj komunikaciji, kao ključnu formulu za slobodan protok informacija i poverenje u njih vidi autonomiju medija u odnosu na okruženje i podršku civilnog društva."¹⁰⁸

„Posredna politička komunikacija u javnoj sferi može da olakša deliberativni proces legitimizacije u složenim društvima jedino ako samoregulisan medijski sistem očuva nezavisnost prema svojim socijalnim okruženjima i ako anonimne publike obezbede povratnu vezu između informisanog, elitnog diskursa i aktivnog civilnog društva.“¹⁰⁹

"Političku kulturu karakterišu trajne vrednosti, a ne dnevna reagovanja na probleme i politička delovanja. Upravo se u dnevnim reagovanjima prepoznaju vrednosti koje pojedinci zastupaju. Kad je u pitanju demokratska politička kultura to su prevashodno univerzalne vrednosti. Na osnovu njih pojedinci se orijentišu i deluju u političkom životu. Nivo razvijenosti demokratske političke kulture zavisi od prihvatanja i praktikovanja univerzalnih vrednosti (istina, pravda, dobro, ljubav, lepota, sloboda,

¹⁰⁷ Čedomir Čupić, "Politička kultura i mediji", *Godišnjak 2009 - II deo*, FPN, p. 342

¹⁰⁸ Rade Veljanovski, Mediji između biznisa, politike i odgovornosti prema javnosti, *Godišnjak FPN*, 2011, str. 406-407

¹⁰⁹ Habermas, J., Politička komunikacija u medijskom društvu – Da li demokratija još uvek poseduje epistemološku dimenziju?, *Časopis za upravljanje komuniciranjem CM*, 5, Beograd, 2007, str. 5-26

ljudsko dostojanstvo i solidarnost) kao merila za sve ostale vrednosti (posebne i pojedinačne).”¹¹⁰

Temelj moderne arapske nacije-države je, posle Prvog svetskog rata, skoro vek kasnije, od uvođenja medijskog prostora, možda još uvek tendenciozan i ograničen, ali ipak omogućava otvorenu debatu o nekim skrivenim tabuima u arapskim društvima. Poznata pan-arapska televizijska mreža “Al Džazira” pokriva "vruće teme". Redovni programi na egipatskim televizijskim sapunicama (tzv. musalsal) otvoreno razgovaraju o osetljivim temama, kao što su silovanja i društvene stigmatizacije žena u arapskim društvima.

“Politička kultura zavisi i od nivoa opšte kulture građana (njihove pismenosti); poštovanja ličnosti; poštovanja i garantovanja individualnih i kolektivnih prava; poverenja između građana i poverenja između građana i vlasti; spremnosti da se brani pravo na javnost i javni duh za sva zajednička delovanja; i odgovornosti (pojedinačne i kolektivne). Pored ovih elemenata potrebno je praktikovati i sledeća sredstva u političkom životu: dijalog, toleranciju, kompromis, konsenzus, kritiku i kontrolu. Važna su i tri principa: princip ostavke, princip smenjivosti, i princip ograničenog mandata”¹¹¹.

Mnogi analitičari iz celog sveta su fascinirani sposobnošću arapskih satelitskih televizija da pokažu da arapska kultura nije hijerarhijska i tradicionalna, kao što su mnogi mislili, već obuhvata razne stavove, ideologije i načine života, od pogleda na svet Naserisma do Islamizma i od liberalizma do neokonzervativizma. Bez preterivanja, može se videti da arapski mediji predstavljaju izvor energije u pokretu i pojavu koja se profilisala poslednjih nekoliko decenija, a to je politički islam.

“Konačni cilj islamista je političke naravi. Reč je o osvajanju/preuzimanju vlasti u društvima u kojima deluju i/ili o oblikovanju društva prema njihovom ideološkom modelu, onom dakle koji tumači i koristi islam kao religiju. Potvrdu za to nalazimo u činjenici da se islamizam javlja kao alternativa vladajućem poretku u društvima koja svoj legitimitet temelje na islamu poput Saudijske Arabije, Jordana i Maroka”¹¹².

¹¹⁰ Čedomir Čupić, "Politička kultura i mediji", *Godišnjak 2009 - II deo*, FPN, p. 345-351

¹¹¹ Isto, str. 345-351

¹¹² Tarik Kulenović, *Politički islam*, Sarajevo, 2011, str. 5-6

Iako islamisti traže da mobilišu ljude u društvene mreže i političke organizacije poštujući stroga moralna pravila i načela, mediji su inspirisali umove ljudi kroz njihovu pluralnost i dinamiku. Stara ideja da "trougao tabua" - politika, seks i religija - izražava arapsku kulturu je zastareo u novom medijskom dobu. Iako je još uvek osetljiva religija, hedonizam je element mnogih arapskih programa i religija je postala prihvatljiv deo života u političkim raspravama.

Ako potražimo razliku između muslimana i islamista na individualnom nivou, možemo reći kako se musliman postaje rođenjem i znači trans-generacijsko prenošenje roditeljske tradicije. Musliman, međutim, postaje islamista svesnom odlukom. Izbor islamizma kao modernog identiteta za muslimana posledica je svesne odluke pojedinca. Islamizam omogućuje artikulaciju identiteta koji objedinjuju egzistenciju u sadašnjem svetu i istovremenu pripadnost tradiciji.

“To pomaže u razumevanju motiva pojedinaca koji se odlučuju za islamističku interpretaciju svoje muslimanske pripadnosti. Islamizam, osim kao političku ideologija, je i moderni muslimanski identitet, kolektivni i individualni, koji je najvidljiviji u političkoj i kulturnoj sferi muslimanskih društava, ali i muslimanskih zajednica u nemuslimanskim društvima”¹¹³.

Ovo je bio samo mali korak za mnoge posmatrača da pretpostave da su “arapski mediji prethodnica demokratske "revolucije" i da su oni, a posebno njihova ikona Al Džazira, "zveckanje" protiv autoritarne vlasti”¹¹⁴. Arapski “mediji skoro predstavljaju zamenu za političke partije”¹¹⁵ - izražavajući šta ljudi misle, posebno o politici, oblikovanjem javnog mnjenja o hitnim pitanjima modernizacije, ponekad aktiviranja "arapske ulice za političke demonstracije i ponekad čak utiču na ponašanje arapskih režima”¹¹⁶.

¹¹³ Tarik Kulenović, *Politički islam*, Sarajevo, 2011, str. 5-6

¹¹⁴ Mohamed El-Navavi i Adel Iskandar. Al-Jazeera. Priča o Mrežama koja oblikuje vladavinu i redefiniše modern novinarstvo,. Cambridge, Mass., 2003, str. 32

¹¹⁵ Kai Hafez, *Mass Media, Politics, and Society in the Middle East*, Cresskill, N.J., 2001, str. 1–20.

¹¹⁶ Mark Linč, Marc. Procena demokratizujuće moći satelitskih televizija, *Transnational Broadcasting Studies* 14, www.tbsjournal.com/lynch.html, 2005.

Mediji u arapskom svetu, i posebno u Libiji, u uslovima društvenog diskontinuiteta, imaju značajan uticaj na sledeće kategorije političke kulture:

- dijalog
- ravnopravnost
- pažljivost
- učtivost
- tolerancija
- kompromis
- konsenzus
- kritika
- kontrola
- predrasuda
- diskriminacija
- rasizam
- govor mržnje.

Kao i u demokratskim društvima, u arapskom svetu i u Libiji, dijalog je sredstvo u političkom komuniciranju, a i jedan od važnih elemenata političke kulture. Nema političke kulture bez dijaloga.

Dijaloga u politici nema bez različitosti, iskrenosti, poštovanja i sebe i drugih. Zato su višenacionalne političke zajednice velika šansa za politički dijalog, a potom i dobro smišljene i odmerene zajedničke odluke.

2.10.1 Uticaj društvenih mreža na politiku – savremeni trend

Društvene mreže imaju sve veći uticaj na politička zbivanja u svetu. Širenje Interneta po celom svetu dovelo je i do porasta korisnika socijalnih mreža u arapskom svetu. Kao i mnoge druge tekovine modernog doba, i Internet i socijalne mreže pokrenuli su određena pitanja u arapskom svetu. Danas postoji veliki broj sajtova, blogova i nekoliko socijalnih mreža gde Arapi mogu, pored verskih tema, razmenjivati mišljenja i o kuvanju, putovanjima, politici i sl., pa i onih koji su specijalizovani za vrlo određene teme. Tako je napr. ugovaranje brakova u arapskom svetu omogućeno i putem jednog od sajtova (naseeb.com).

I pre nego što su pomenute revolucije mogle biti naslućene, pojavila su se mnoga pitanja o tome kako će Internet i njegovi servisi uticati na poredak u arapskom svetu. Slika koja je bila dostupna ostatku sveta, je ona u kojoj Internet donosi slobodu govora i mogućnost da se čuje glas, žena, mladih, i mnogih obespravljenih grupa. Ka tome su težili i razni aktivisti koji su, poput protestanata Arapskog proleća pozivali, građane da se oglase, bez straha da se njihov glas čuje u borbi za pojedina prava.

Dva su elementa priče o socijalnim mrežama u arapskom svetu, koja se po svojoj relevantnosti za događaje u protekloj godini, izdvajaju od drugih. Jedan od aspekata je - dostupnost Interneta i socijalnih mreža širom područja ovih zemalja, odnosno udeo korisnika Interneta ili socijalnih mreža u ukupnoj populaciji države. Drugi aspekt je - mogućnost slobodnog izražavanja, pre svega političkih i verskih, ali i svih drugih, stavova, putem socijalnih medija u arapskom svetu.

Usled male dostupnosti Internet sadržaja, stanovništvu Libije na primer, ne možemo identifikovati uticaj Interneta, pogotovo socijalnih mreža na procese koji su se odvijali u Libiji. U odnosu na Libiju na primer, Tunis, Egipat, a pogotovo Bahrein, mogu se pohvaliti zavidnim brojem građana koji se služe Internetom i njegovim platformama za socijalno povezivanje. Ono što je međutim zanimljivo, kod ovih podataka, jeste da se prema statistikama Facebook-a, u 2011. godini ionako mali broj korisnika ove socijalne mreže u Egiptu više nego udvostručio. Tako određene tvrdnje o velikom broju protestanata mobilisanih putem socijalnih mreža, od zemlje do zemlje, treba uzimati sa

rezervom, ako znamo da je situacija različita u svakoj od njih. Usled „digitalne euforije“ koja je pratila ove nemire, javnost je, u zemljama gde je Internet dostupan u većoj meri, bila sklona idealizaciji uslova na ulicama Egipta i Tunisa (Huang, 2011), pripisujući ovim zemljama više nego većinski procenat Internet korisnika. Iako se rast broja korisnika u ovim zemljama pokazao kao značajan, on i dalje nije dovoljan da bi premašio trećinu stanovnika.

Drugi značajan faktor jeste Internet cenzura. U raznim oblicima, prethodnih godina, sprovedena je u svakoj od zemalja Arapskog proleća. Tako se u zemljama poput Saudijske Arabije, Jemena, Tunisa ili Sirije, na moralnim i političkim osnovama, sprovodila (u nekima i dalje sprovodi) stroga cenzura svih sajtova koji mogu ugroziti ove vrednosti, dok se cenzura u Bahreinu, Jordanu ili Ujedinjenim Arapskim Emiratima pretežno svodi na blokadu opozicionih sajtova. U zemlje arapskog sveta koje nisu toliko sklone cenzuri ubrajaju se najčešće Katar, Egipat, Maroko, Alžir, Sudan i sl., iako su u nekima od ovih zemalja cene ili mogućnosti pristupa Internetu takve, da je on do skoro bio privilegija samo najimućnijih slojeva stanovništva. Ipak, i u ovim zemljama, u kojima se cenzura, po političkim ili moralnim osnovama, ne sprovodi, postoji kontrola Internet sadržaja od strane policije ili drugih bezbednosnih organa. Internet cenzura se, ipak, ni u zemljama u kojima je ona izuzetno izražena, ne može smatrati totalnom, pre svega zbog činjenica koje pokazuju da je u zemljama, poput Saudijske Arabije ili Tunisa i Sirije, upravo Internet medij preko koga se mladi informišu o svetskim dešavanjima, ali i medij preko koga se najčešće i vodi borba za slobodu glasa.

Pored Tunisa i Egipta, još je nekoliko zemalja osetilo udar Arapskog proleća na stabilnost državnih sistema. Libija i Jemen (zbog slabog prodora Interneta među stanovništvo i kontrolisanja Interneta, manja je i uloga socijalnih mreža u protestima), Bahrein, Alžir i Maroko, bili su pod uticajem snažnog talasa nezadovoljstva protestanata. Međutim, zemlja iz koje, do trenutka pisanja ovog rada, vesti o sukobima na ulicama nisu prestale da stižu mesecima je Sirija. Protesti su u Siriji počeli sredinom marta 2011. godine, a neke od prvih vesti koje su objavljivane na socijalnim mrežama bila su izveštavanja o sukobima policija i protestanata na ulicama Damaska¹¹⁷.

¹¹⁷ Bojana Milošević, Socijalne mreže i Arapsko proleće, CM, Fakultet političkih nauka, 27:8, 2013, str. 96-99

2.11 Uloga televizije u političkoj kulturi

Televizija se razvila naglo, bučno i nametljivo. Optimisti su je nazvali novim opijumom za narod jer je postala nadmoćan konkurent svim ostalim sredstvima javnog komuniciranja. Zbog svoje magične moći i vizuelne prezentacije, zbog prenošenja kulturnih sadržaja i vrednosti, zbog nepoznavanja udaljenosti, zbog udobnosti gledanja, zbog žive slike u boji, televizija je dominantni medij u savremenom svetu. Reč televizija je kombinacije jedne grčke i jedne latinske reči. Grčka reč „tele” znači - *na rastojanju* i koristi se u drugim oblicima komunikacija na velikim razdaljinama, kao što su telegram i telefon. „Vizija” dolazi od latinske reči „video” što znači *vidim*¹¹⁸.

Možda je stvarna moć medija arapskog sveta u oblasti koja je izvan domena dnevne politike, vlada, partija i društvenih pokreta, koji se takmiče za vlast. Umesto toga, ona može biti pozicionirana kao nova arapska javna sfera, koja se prepliće sa modernizacijom političkih vrednosti i stavova i celokupnog tkiva arapske političke kulture. Efekti medija i interakcija sa medijima o ovim društvenim i diskurzivnim nivoima često nisu u fokusu akademske pažnje, mada oni mogu zapravo dovesti do dugoročnih političkih i društvenih promena.

Dok su islamističke političke organizacije, poput Muslimanskog bratstva, osnovale svoje "paralele političkim zajednicama (termin koji je bivši češki predsednik Vaclav Havel jednom koristio za opozicione mreže u sovjetskom bloku), arapski mediji su dobro pozicionirani za podsticanje političkog učešća u virtuelnim arapskim parlamentima i, primeri iz prakse (Tunis, Egipat, Libija, Jemen), pokazuju da mogu doprineti stvarnim političkim promenama. Svakako će ovaj uticaj rasti vremenom, kako penetracija medija bude veća. To je sasvim izvesno, jer, iako arapski mediji imaju samo ograničen uticaj na konkretne političke odluke vlastodržaca, oni mogu imati dalekosežan uticaj na javno mnjenje i na politički diskurs koji oblikuje politička uverenja, vrednosti, stavove i političke kulture arapskih populacija.

Nekoliko posmatrača tvrdi da je “prava revolucija donela velike promene u arapske medije, i to ne u oblasti političkog izveštavanja i izveštavanja uopšte, već u oblast i

¹¹⁸ Dragan Koković, Društvo i medijski izazovi, Novinarska biblioteka, 2007.

programe zabave”¹¹⁹. Prema ovoj tvrdnji, sve raznovrsniji sadržaj sa više od 200 televizijskih programa, zajedno sa štampanim medijima, na Internetu i blogovima može da posluži da se pojača trend ka individualizaciji i dalji razvoj, koje bi mogao biti pogodan za demokratizaciju.

Pored uloge sredstva javnog komuniciranja, pomoću televizije se može komunicirati u zatvorenom krugu ili zatvorenim grupama. Zatvoreni televizijski sistem može se koristiti u radnim organizacijama, školama, bolnicama, sistemima samozaštite.

Televizija zatvorenog kruga zove se još i *kablovska televizija*. Kod kablovske televizije između televizijskog studija i TV prijemnika ne postoji odašiljač i TV signal se ne šalje kroz etar, nego kablom. Donedavno se smatralo da takva televizija ima sekundarno značenje, ali najnoviji trendovi pokazuju da bi ona mogla u potpunosti zameniti sadašnju televiziju.

Televizija i radio se znatno razlikuju. Prva razlika se odnosi na zvuk i sliku. Televizija mnogo više mobilise pažnju, nameće se, a radio produbljuje imaginaciju, pa je on po tome mnogo bliži knjizi. Brzina širenja i uspeh televizije nesumnjivo su naškodili radiju. Istraživanja su pokazala da oni koji poseduju televizijski prijemnik sve manje slušaju radio. Međutim, kao što je već istaknuto, radio može sačuvati mesto kao zvučna pozadina (fond sonore), prilikom obavljanja porodičnih poslova i provođenja dokolice.

Budući da se televizija posmatra u slobodno vreme, kad je čovek rasterećen i kad dokoličari, njen efekat je utoliko veći. Uživajući u virtuelnoj stvarnosti i lažnoj objektivnosti, on se može pripremiti da lakše podnosi svakidašnjicu, ali isto tako to udaljavanje od stvarnosti može uticati na težu adaptaciju.

Mnogi smatraju da su derealizacija objektivnog i dramtizacija života osnovne karakteristike televizijske emisije.

- *Televizija je proizvod društvenih odnosa*, delo društvenog sistema u kome se skoro ništa više ne može obavljati komunikacijom tipa *face to face* (licem u lice).

¹¹⁹ Džon Alterman, *Arab media, power and influence*, Princeton University/Rice University, 2005, str. 15-20

- *Televizija je postala globalna*; obuhvata ceo svet i često svojim moćnim delovanjem ugrožava mesto i dejstvo drugih medija. Vekovima građeni društveni – ljudski odnosi dolaze u pitanje pod jakim uticajem televizije i njenih sve brojnih i raznolikijih programa.
- *Televizija se pretvorila u saučesnika*. Elektronski masmediji nude specifičnu i sasvim novu vrstu saučesništva – *masovnu participaciju*, sve do masovne zabave ili masovne histerije.
- Televizija je sredstvo koje omogućava *obraćanje najvećem mogućem broju korisnika* izvan granica polja stručnjaka.

Ona poseduje ogromnu simboličku moć. Pesimisti smatraju da je televizija jednoobrazna, da unosi pasivnost u publiku i eksploatiše njene potrebe. Ona je neka vrsta ideološke kontrole, nekritičkog orgijanja nasilja, širenje negativnih uticaja. Optimisti televiziju smatraju prefinjenim medijem koji nudi bogate sadržaje prihvatljive za sve slojeve društva.

TV je za mnoge *najveće otkriće dvadesetog veka*. Za druge, to je svojevrsna danguba I opterećenje u životu čoveka. Televizija pasivizira čoveka jer nudi sedelački način života, obilje nasilja i druge obrasce koji izazivaju svojevrsnu moralnu paniku. Po mnogima, TV je najefikasnije sredstvo učenja. Današnja deca poznaju svet mnogo bolje od svojih roditelja zahvaljujući pre svega televiziji. Televizija je razbibriga, razonoda, sredstvo za razbijanje monotonije (ali i njenog stvaranja). Ima mišljenja da ona stvara „opasnu iskrivljenu sliku života” naročito u savremenom virtuelnom društvu¹²⁰.

Takvi dugoročni i indirektni efekti potencijalnih medija (sadržaja) mogu da dovedu do revizije tradicionalne teorije transformacije, koja kategoriše društvene promene u sukcesivnim, ali uglavnom odvojenim fazama:

1. autoritarna faza,
2. faza tranzicije i
3. faza demokratske konsolidacije.

¹²⁰ Dragan Koković, Društvo i medijski izazovi, Novinarska biblioteka, 2007.

Pošto demokratija pruža opšti okvir u kojem mediji mogu razviti pluralističke stavove o svim aspektima društva, to se dešava samo u fazi konsolidacije, koju masovni mediji smatraju kao ključnu. U društvu u kojem postoji autoritarno zastrašivanje i ograničenja, razvoj medija je ograničen i kontrolisan, kao što je to bio slučaj u Indoneziji, pa čak i u Avganistanu, nakon svrgavanja Talibana.

Sadašnji razvoj medija u arapskom svetu podrazumeva kombinaciju klasičnih transformacijskih klastera. Iako je još uvek politički sistem po prirodi autoritaran, arapski svet danas već prikazuje karakteristike procesa transformacije, koji vode ka konsolidaciji procesa i fundamentalnih promena političkih sistema iz autoritarnih u demokratske, po pravilu putem slobodnih izbora. Mnoge arapske zemlje su već počele da razvijaju osobine političke kulture koja uviđa značaji otvaranja političke debate i razmene mišljenja.

Teško je proceniti koliko duboko su usađene političke vrednosti arapskog društva koje predstavljaju korene autokratske vladavine, jer stara ideja da arapskom političkom kulturom dominira suštinski strah od otvorenog političkog diskursa izgleda zastarelo, pošto “Al-Jazeera” i druge arapske televizije, već neko vreme, vode politiku otvorenosti i privukle su veliki broj gledalaca i političkih činilaca.

Ne postoje tačni podaci o doseg pan-arapske televizijske mreže, poput “Al-Jazeera”. Međutim, procenjuje se da oko 40 miliona gledalaca u Arapskim zemljama gleda “Al-Jazeera” svakodnevno, a pored nje, tu su i stotine drugih transnacionalnih i nacionalnih arapskih televizijskih stanica i drugih medija. Pošto se “vrednosti demokratskog građanstva razvijaju decenijama”¹²¹, arapski svet je preduzeo prve korake u multiregionalnim projektima koji uključuju demokratsku transformaciju političkih vrednosti i kulture. To je nešto što neke zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza nikada nisu iskusile, što se može delimično objasniti nestabilnošću autoritarnih režima u tim zemljama.

Postoje i druge karakteristike koje razlikuju arapsku medijsku scenu u odnosu na klasičnu transformaciju. Proces demokratske konsolidacije sadrži, ne samo mogućnost,

¹²¹ Wolfgang Merkel, Systemtransformation, Opladen, 1999, str. 143

nego i izazove i rizike. Na primer, Latinska Amerika u mnogo čemu pruža dokaz da brza komercijalizacija u medijskom sektoru, nakon dugih perioda državne kontrole, može dovesti do neposredne medijske koncentracije, što je omogućilo da se ponovo ograničava kapacitet medija i njihova funkcija katalizatora političkih promena.

U Latinskoj Americi, kao i u post-Suhartovoj Indoneziji, mnogi novinari sa vrlo ograničenim kvalifikacijama su ušli u javnu sferu, bez ikakvog razumevanja novinarskog zanata i profesionalne etike. Nasuprot tome, novinarstvo u današnjem arapskom svetu ubrzano razvija profesionalnu kulturu, koja se pridržava zapadnih standarda. U demokratskim zemljama, kao što su Liban, ali i u nekim autoritarnim državama, državni kadrovi novinara su umiruća vrsta.

Naravno, arapski svet nije imun na autoritarne uticaje u oblasti medija i političke kulture. Ideja da savremene arapske populacije žive u "virtuelnim parlamentima", koje su stvorili arapski televizijski emiteri, ne može izbrisati činjenicu da su nacionalni arapski mediji i dalje veoma kontrolisani i lojalistički orijentisani u oblasti političke pokrivenosti. Mnogi od njih "dominiraju u oblasti komercijalne zabave"¹²².

Mišljenje koje vlada u arapskom svetu, da je "zabava politička kategorija", treba da bude potkrepljeno. Zabava je društveni i kulturni fenomen, a to sigurno može da podstakne individualizaciju i diferencijaciju u arapskim društvima.

¹²² Muhamed Ajiš, Politička komunikacija na televizijama Arapskog sveta: evolucija modela, *Political Communication* (19), 2, 2002, str. 137–155.

III Osnivanje i razvoj Libijske televizije

3.1 Ciljevi i politika

Nakon što je Gadafi preuzeo vlast 1969. godine, mediji su transformisani u propagandno sredstvo novog režima. Nezavisne organizacije, uključujući i one medijske, dovedene su pod kontrolu vlade. Gadafijevi su videli ove institucije kao pretnju odnosu između vlade i društva.

Gadafi je u Zelenoj knjizi, u kojoj je izložio svoju političku filozofiju, objasnio da je štampa sredstvo izražavanja društva i nije sredstvo izražavanja pojedinca ili korporacija. Logično i demokratski, štampa ne može biti u vlasništvu bilo kog od ovih entiteta. Sve javne organizacije, uključujući i mediji, bili su povezani sa narodnim odborima, koji su predstavljali organe na lokalnom nivou i služili i kao posrednici između građana i vlade. Knjiga je tvrdila da su ovi odbori direktno predstavljali lokalne ili profesionalne entitete i tako je režim uspostavio direktnu popularnu demokratiju.

U stvarnosti, Gadafijevi lojalisti su izabrani kao vođe narodnih odbora, koji su često bili i deo bezbednosnog aparata, šireći kontrolu režima.

Državni mediji su bili pod kontrolom različitih organizacija, u zavisnosti od raspoloženja režima i njegove spremnosti da popusti ili ojača svoj uticaj. Godine 1971, državni mediji su stavljeni pod okrilje Ministarstva za informisanje.

Sledeće godine (1972.), izdat je propis o detaljnom nivou kontrole vlade u odnosu na medije i kaznama za prestupe. Kazne za one koji su ukaljali ugled zemlje su doživotni zatvor i čak se propisivala i smrtna kazna za svakoga ko se usudio da se u Libiji bavi teorijama ili principima sa ciljem da se promene osnovna načela zasnovana na nacionalnom ustavu ili osnovne strukture društvenog sistema ili sa ciljem da zbaci političke, društvene ili ekonomske strukture države.

Ministarstvo za informisanje je preimenovano u Sekretarijat za informisanje 1979. godine, a 1988., preimenovano je u Ministarstvo za informisanje i kulturu. U 2001, režim je uspostavio izvršno telo pod nazivom Džamahirijska Korporacija za opšte informacije, koja direktno upravlja medijskim sektorom. Ova organizacija je nadgledala i vodila sve medije. Ona uključuje i Džamahirijsku Korporaciju za emirovanje audio-vizuelnih medija i Korporaciju za štampane publikacije, kao i srodne industrije.

Ekspanzija nacionalnih medija počela je tokom kasnih 1970-ih, a završila sa tokom ekonomskih previranja kasnih 1980-ih. Ekonomske sankcije 1993., nametnute Libiji od strane Ujedinjenih nacija nakon terorističkog rušenja aviona iznad Lokerbija, dovele su do tehnološkog zastarevanja libijskih nacionalnih medija, tako što je sprečavan uvoz kompjutera i druge tehnologije. Internet pristup je uveden u Libiji 2001. godine, ali samo male tajne medijske kuće u istočnoj Libiji su bile u stanju da zaobiđu državni monopol na Internet provajdere.

Državni mediji nisu imali stvarnu političku funkciju, osim da objave informacije koje je distribuirao režim. U ovom sektoru je bilo zaposleno oko 5.000 ljudi, uglavnom tehničara i administrativnih radnika. Broj novinara iznosio je manje od polovine administrativnog osoblja. Režimska Džamahirijska Nacionalna novinska agencija (JANA) je imala monopol nad političkim vestima, što je značilo da režim kontinuirano kontroliše sadržaj.

Takva politika sprovedena je pod strogom kontrolom Gadafija i njegovog moćnog Informativnog biroa, koji je obezbeđivao direktive za svaku vest. Na primer, olujni udari u SAD, bili su povod da se objave kao bes prirode protiv imperijalističke Amerike.

Državni mediji reprodukovali su takve vesti bez ikakve recenzije. Glavne državne štampane publikacije: -Al - Jamahiriia, al - Shams, al - Zahf al - Akhdar i Al - Fajr al Jadid – imali su iste naslove, uvodnike i političke vestei koje su dobijali od nacionalne novinske agencije. "Vest" u ovom formatu je bila praktično suvišna i sastojala se od duge proze u slavu režima i prošaranih uvredama na račun protivnika.

Sa ograničenim brojem medija i stalnim promenama u strukturi, novinari su premeštani iz jedne pozicije na drugu u okviru istog medijskog aparata. Ponekad je to bila, zapravo, kazna za nedolično ponašanje novinara. Režim je koristio razne alate da sprovede svoja pravila, uključujući uklanjanje novinara, zaustavljanje napredovanja, odnosno dodeljivanja neke manje važne uloge.

Učinak medija zavisi delom od stila upravljanja, a režim se opredeljavao za različite stilove, u zavisnosti od trenutne političke situacije i političkih prilika. Tako je Mohamed Baio, načelnik Generalštaba Libijske vojske, na konferenciji za štampu, neposredno pre izbijanja revolucije, opisao šta to znači u praksi: "Uspeo sam da sprovedem mnoge reforme, posebno u pružanju tehnološke pomoći ovoj medijskoj kući preko nove opreme. Sadržaj je uvek ograničen". Ovim je sa dve rečenice i vrlo plastično objašnjen odnos režima prema medijima.

Štampa je izbegavala objavljivanje bilo kakvog materijala koji može da se smatra uvredljivim ili pretećim, naročito Islamu, nacionalnoj bezbednosti, teritorijalnom integritetu ili Gadafiju.

Postojao je ograničen stepen slobode u takvoj strukturi. Gadafi je ohrabrio lokalne štampe i radio stanice, koje obezbeđuju niše za libijske novinare i intelektualce u preovlađujućem okruženju ideološkog novinarstva. Ovaj izlaz je omogućavao izbegavanje vrlo formalnih propisa propisanih za političke sekcije medija. Veliki državni mediji usmereni su na međunarodni plan i nacionalne vesti relevantne režimu, a lokalne novine su postale plodno tlo za medijske zajednice orijentisane pravom novinarstvu.

Državni novinari imali su više prostora za manevrisanje o socio-ekonomskim ili kulturnim temama, naročito u kasnijim godinama Gadafijevog režima. Mnogi novinari, avangardni urednici, kako ih je Gadafi nazivao, imali su prostora da pišu slobodnije i on ih je ohrabrio sa mogućnostima za napredovanje, što je značilo izveštavanje o domaćim pitanjima.

Pošto je emitovanje medija bilo pod čvrstom kontrolom države, ovo eksperimentisanje je uglavnom prepušteno štampanim publikacijama čiji izveštaji mogu ponekad da dovede u pitanje performanse visokog funkcionera ili da kritikuju nedostatke javne administracije. Međutim, snažno prisustvo režima moglo se osetiti u toj oblasti. Prema Abdel Razzak Daheshu, bivšem glavnom i odgovornom uredniku lista Al – Jamahiriia: "Čak je i kritičan ton nekih publikacija diktiran od strane režima. Mi smo bili ohrabreni da izazovemo probleme unutar režima, ali samo pod njihovim direktivama".

Bivši novinari državnih medija priznaju neke pozitivne elemente iz svojih iskustava. Iako opresivni, državni medij im je ponudio bezbedno radno okruženje sa jasno definisanim očekivanjima. Situacija na terenu je, takođe, počela da se neznatno menja tokom 2000-ih.

Pod međunarodnim pritiskom, režim je dozvolio pažljivo kontrolisano otvaranje medija u zemlji. Ovaj period obeležen je krajem sankcija Ujedinjenih nacija o Libiji u 2003., i tzv normalizacijom diplomatskih odnosa sa Ujedinjenim Kraljevstvom i Sjedinjenim Američkim Državama.

Gadafi je počeo da usvaja ograničen pristup ekonomske liberalizacije, slične onima od ranije prisutnim u drugim arapskim diktaturama poput Egipta. Amnesty International i Human Rights Watch su posetili zemlju zvanično, po prvi put, u 2004 i 2005. god.

Posle dvadeset godina odbijanja ulaska, "Reporteri bez granica" su bili u stanju da razgovaraju sa novinarima disidentskih listova u Libiji u 2006, a, u najsvetlijoj fazi Gadafijeveg doba medija, sin moćnika, Saif al Islam, pokrenuo je projekat liberalizacije.

3.2 Istorijski razvoj Libijske televizije

Libijski mediji, poput drugih arapskih medija i društvenih institucija, su stavljeni pod strogu kontrolu vlasti tokom kolonizacije. Kao rezultat toga, štampa i novinari morali su da prate zvaničnu vladinu politiku.

Treba napomenuti da u Libiji ne postoji specijalizovana satelitska TV stanica, kao što je CNN ili BBC24, "Al Džazira vesti", već se informativni programi emituju na televizijskim kanalima koji takođe imaju i druge vrste programa.

Pored toga, gledajući na istoriju i razvoj libijske televizije i kako se razvila, može se utvrditi da je libijska televizija veoma prilagođena i novom izgledu arapskih satelitskih kanala.

Istorija emitovanja u Libiji datira od sredine 1950-ih. U 1956, Britanija je počela sa aktivnostima da se obezbedi prenos televizijskog servisa. Međutim, prvom televizijskom stanicom su upravljale američke snage i program je koncipiran u skladu sa američkom kulturom. Ova televizija je emitovala program vrlo kratko. TV kanal je nudio neke programe za lokalne Libijce, kao što je dvadeset minuta za zabavu, petnaest minuta za lokalna pitanja, i dvadeset pet minuta za uvođenje u američku kulturu. Godine 1964, nekoliko lokalnih programa predstavili su libijske radio stanice. Libijci su, takođe, mogli da dobiju neke TV kanale iz susednih zemalja, uglavnom iz Tunisa i Italije, a takođe iz Wheelus Air Base Station, što je najranija televizija u arapskom svetu.

Tek krajem 1968. godine, pokrenut je prvi libijski TV kanal u Tripoliju, i to uz pomoć tehničara iz Francuske. Većina osoblja su bili stranci, a veliki deo programa napravljen je po uzoru na slične programe u inostranstvu. Kanal je počeo sa radom korišćenjem opreme, emitera i stručnjaka koji su bili zaposleni u radio stanici. U početku, televizijsko emitovanje je pokrivalo samo područja Tripolija i Bengazija, sa kasnijim prijemom programa pomoću radiodifuzne službe britanskih snaga u Tobruku. Pet do šest predajnika bilo je operativno između Tripolija i Bengazija, međutim, zbog velikog prostora i slabe snage predajnika, većina Libijaca nije mogla da gleda program kanala.

Libijski TV servis počeo je zvanično sa radom 1968. godine, koristeći ljudske i tehničke resurse kooptirane iz radio stanice. Tripoli i Bengazi su bile jedine dve oblasti pokrivena u početku televizijskih prenosa. Posle revolucije 1969, libijska televizija je prošla kroz period značajnih promena. Kao rezultat toga, televizijska industrija i njeni zaposleni su morali da prate zvaničnu vladinu politiku. Televizija je imala poseban značaj, jer je viđena kao korisno sredstvo za razvoj društva i informisanja javnosti o novim političkim ciljevima.

Od 1990. godine, satelitska TV je predstavljena i ponudila je libijskim gledaocima širi spektar programa. Libijska vlada dozvolila je širenje prijemne opreme za satelitsku TV. Novi kanali su brzo privukli lokalnu publiku, osvojili naklonost javnosti i u velikoj meri zamenili lokalne TV kanale. Libijski narod je, generalno, bio u stanju da dobije više vesti iz različitih satelitskih TV kanala, nego od lokalnih TV servisa. Čak i kada su lokalne usluge dostupne, na istoj platformi, kao i satelitska tehnologija, međunarodne satelitski TV servisi su imali daleko veću publiku.

Od 2000. godine, došlo je do dramatične ekspanzije vesti u Libiji i to se manifestuje, pre svega, na televiziji. Od 2006. godine, osnovano je više od 14 libijskih satelitskih televizijskih kanala. Libijski televizijski servisi su se našli na udaru novog izazova, oličenog u konkurenciji iz inostranstva. To su, pre svega, servisi kojima je prioritet izveštavanje: "Al Džamahirija", "Al Libiia" i "Al Shbabiia". "Al Shbabiia" je pokrenuta tek u 2008. godini i u vlasništvu je države. Televizija emituje programe koji se odnose na mlade. Štaviše, većinu programa čine muzički spotovi, tradicionalna i moderna muzika i neke vesti o mladima širom sveta.

"Al Džamahirija TV" je osnovana 1996, i ona je u vlasništvu države. Ovaj servis je nekada bio glavni izvor televizijskih vesti u zemlji, sve do pojave satelitskih TV kanala. Ona je emitovala vesti, pre svega međunarodne, ostavljajući više prostora lokalnim servisima, za izveštavanje o lokalnim vestima. Međutim, u kasnijim godinama, "Al Džamahirija" je emitovala širok spektar programa, kao što su kulturni, zabavni, umetnost, dramske serije, sport. Emitovala je dva različita programa vesti za strance, na engleskom i francuskom jeziku.

“Vesti u 9 i 30” predstavljaju glavni večernji informativni program koji je emitovan svakodnevno. Već duže vreme ovaj program je smatran za najgledaniju emisiju vesti u zemlji, ali od 2007 ga je pretekla “Al Libiia TV”.

“Vesti 21:30”, trajale su oko 45 minuta do sat vremena, i bile koncentrisane na aktivnosti Gadafija i vlade. Ova emisija se takođe fokusirala na međunarodne vesti, koje se odnose na vladu. Na ovom kanalu je bilo malo sporta, zabave ili umetnosti. Većina informativnih emisija ovog kanala nisu privlačila pažnju libijskih gledalaca, posebno kod mladih odraslih osoba.

Studio oprema, prezenteri i, uopšte, nove tehnologije, su bile neadekvatno korišćene. Veliki broj zaposlenih je bio neiskusni i slabo obučeni, a vođeni su od strane ideološki-obojenih urednika. Što može da ukazuje da je programiranje, na ovom kanalu, bilo veoma ograničeno, u poređenju sa onim što se nudi preko satelita.

“Al Libiia TV” je osnovana kao prva u privatnom vlasništvu emitera u Libiji 2007. g. Osnivanje ove televizije je podržao Gadafijev sin Saif al-Islam. Kanal je okupio grupu poznatih stručnjaka, koji rade na čelu televizijskog razvoja. Smatralo se da je uvođenje predstavljalo novi izgled libijskih medija i obezbeđivanje alternativnog kanala vesti i raznovrsnosti programa. “Al Libiia” je bila prvi satelitski TV kanal koji nudi profesionalne informativne emisije i zabavu na libijskom jeziku. Takođe, bio je prvi koji je razbio tabu i na ovom kanalu je razgovarano otvoreno o pitanjima koja se odnose na poslove režima. Međutim, kanal je od početka bio suočen sa različitim preprekama od strane države, naročito u vidu protivljenja moćnih krugova u Libiji i čak drugim susednim zemljama, kao što su Egipat. Do početka ustanaka u Libiji, kanal je bio u vlasništvu Libijske Džamahirije Broadcasting Corporation (LJBC).

3.2.1 Satelitski kanali u Libiji

Medijska industrija je imala značajan rast u arapskom svetu, tokom protekle dve decenije. Bilo je velikih promena, od analognih TV kanala, ka satelitskim i digitalnima kanalima, a sada imamo trend kretanja prema Internetu, kao glavnom pretendentu za mesto vodećeg medija prenosa TV programa ka krajnjim korisnicima. Ovakav trend migracije se već pokazao, na primeru radija i novina. U oba slučaja pokazao se kao dobar put, jer je doveo do toga da mediji bude prisutniji i da lakše šire svoju poruku, kao i odličan način za smanjivanje operativnih troškova i, samim tim, ulaganje više novca u razvoj programskog sadržaja.

Ove promene imaju potencijal da preoblikuju celu sliku u TV industriji. Napredak karakteriše razvoj u libijskom medijskom sektoru tokom poslednjih nekoliko godina, iako su promene u Libiji vrlo dramatične, u odnosu na zemlje, kao što su Liban i Egipat.

Ako posmatramo raniji period, u Libiji čak postoji mnogo veća tražnja za povećanjem broja TV kanala i satelitskog pristupa, i za diversifikaciju televizijskih programa, a vrši se pritisak na vlast od strane javnosti.

Ovo primorava zakonodavce i izvršnu vlast da sprovode liberalniji i fleksibilniji pristup prema masovnim medijima u Libiji. Kao što je već pomenuto, nekada je postojao samo jedan glavni kanal, a danas se broj kanala značajno povećao. Ove promene su pokrenute osnivanjem prvog libijskog satelitskog kanala, koji je počeo sa radom 1996.

Kao rezultat dešavanja u Libiji, ljudi su mogli da uporede programe koje emituju lokalni satelitski kanali sa drugim satelitskim kanalima izvan zemlje. Međutim, mišljenja sam da mlađa generacija Libiji nije mnogo gledala "Al Džamahirija" kanal i "Al Džamahirija" satelitski kanal. Razlog može biti da lokalni kanali nisu toliko interesantni, kao međunarodni, jer su njihove informativne emisije fokusirane prvenstveno na aktivnosti vlade Libije.

Primanje signala satelitskih televizije i reemitovanje njihovih signala, pokrenuto je tokom ranih 1990-ih, kada medijski sektor počinje da forsira aktivnosti kojima može da ostvari profit. Nova privatna kablovska kompanija osnovana 1994. godine, imala je za cilj da ponovo emituje nekoliko arapskih i stranih satelitskih TV kanala, do onih krajnjih korisnika koji su platili taksu za povezivanje na bežični sistem kablovske televizije. Ovo je bio prvi put da libijska vlada dozvoljava da privatna kompanija emituje televizijski program u Libiji. Na početku ovog poduhvata bilo je malo prijavljenih na ovaj servis, a nakon toga dolazi do naglog porasta broja ljudi koji gledaju ove TV kanale, na 46.720 porodica u 1997. godini.

Tokom 1990-ih godina, kupovina satelitskih antena je bila ograničena na elitne ili bogate Libijce koji su mogli da ih priušte, kao i obavezne elektronske uređaje potrebne za dekodiranje dolaznih signala. Uvođenje satelitske televizije bilo je veoma skupo, jer je cena jedne satelitske antene (prečnika 1,5 metar) bila više od 2700 evra (4000 Libijskih dinara), tako da obični ljudi nisu mogli da sebi priušte ovu tehnologiju sve do kasnih 1990-ih.

Od 2000. godine, nove tehnologija i ekonomske promene (završetak međunarodne izolacije Libije), omogućile su da većina Libijaca poseduje satelitsku antenu. Kao rezultat toga, libijski narod je bio u stanju da sebi priušti satelitsku antenu za manje od 200 evra.

Ovo smanjivanje troškova za nabavku satelitskih antena je dovelo do toga da se broj ljudi koji gledaju lokalne kanale značajno smanji. Evolucija satelitske tehnologije je, takođe, omogućila Libijcima da primaju signale velikog broja televizija sa malim ulaganjima. Trenutno, satelitska antena prečnika od 50 centimetara ne košta više od 100 dolara, uključujući troškove instalacije.

Iako se tačan broj satelitskih antena u Libiji u ne zna, procenjuje se da ih ima između 350.000 i 450.000, sa čak 800.000 gledalaca. Satelitske antene su libijskoj publici omogućile da prati veliki broj kanala sa veoma raznolikim programskim sadržajem. Neki od libijskih satelitskih TV kanala su: Afrika satelitski kanal TV 9-9-99, Libiji prosvetno 2, 4 kanal, i Al Jamahiria Sport 2 kanal.

Nakon promena u Libiji, libijska publika ima još veći izbor kada su u pitanju satelitski kanali, pošto ne postoje ograničenja, ni zakonska, ni tehnološka, u prijemu i dekodiranju signala.

Danas, broj satelitskih kanala kojima Libijci imaju pristup meri se desetinama. Ovo im omogućuje da formiraju vrednosne stavove iz više različitih izvora. Svakako, i stavovi tih izvora su često politički obojeni i potpuno subjektivni, ali ih ima više, pa prosečan libijski građanin ima priliku da 'izbrusi' svoj stav.

3.3 Televizija u Libiji nakon 2011. godine

Trenutno stanje na tržištu televizije u Libiji je relativno nejasno, posebno u vezi sa državnim kanalima. Do previranja koja su izbila u zemlji 2011. god., postojalo je osam satelitskih kanala, od kojih su sedam u vlasništvu države.

Pokretanje kanala (u vlasništvu libijske Džamahirijske Korporacije za emitovanje), bilo je vrlo zahtevno, praktično nemoguće sprovesti zbog nametnutih zahteva, što regulatorno, što zbog zahteva za kontrolu emitovanja sadržaja.

Do početka društvenih promena početkom 2011., Libija je imala najmanji broj kanala od svih zemalja u regionu. Nakon što je Nacionalni Prelazni savet (NTC) zauzeo Tripoli u avgustu 2011., i praktično preuzeo vlast nad Libijom, državne televizije i radio stanice ubrzo su prestale sa emitovanjem. Pre ustanka, satelitska TV je bila najpopularnija televizijska platforma. Posebno su bile popularne pan-arapske televizije “Al Džazira” i “Al Arabija”, koje su predstavljale i glavne izvore informacija.

Libijski radio i TV (LRT) je postao naslednik televizije iz Gadafijeve doba državne, LJBC, a više od 20 TV stanica, emituje program iz različitih gradova u zemlji, kao i sa drugih bliskoistočnih medijskih čvorišta (npr. Katar).

Državni kanali u Libiji emituju program na UHF kanalu, a većina osoblja čine bivši radnici TV stanice u Bengaziju. Stanica proizvodi novi dnevni program, koji traje četiri sata dnevno.

Među novim nezavisnim satelitskim kanalima, koji su pokrenuti u 2011, bili su i “Al Vatan TV”, “Alassema televizija”, “Libija Televizija”, kao i “Libija Al Hurra”, koje sve emituju vesti, lokalne i međunarodne. Daljim razvojem TV platformi, očekuje se da će imati značajno učešće libijskih poslovnih interesa, kako u zemlji tako i širom dijaspore.

Privatna satelitska TV stanica, “Libija Lekon Ahrar”, pokrenuta je uz pomoć Katara (podržana od strane TV stanice Al Rajan), dok “Libija Al Hurra” emituje iz Bengazija.

NTC je izdala saopštenje koje najavljuje nameru da se uspostavi “Libia Al Hurra” kao javni servis.

Pored toga, postoji i nekoliko online video sajtova, koji su se pojavili kao rezultat političkih ustanaka u zemlji. Ovo uključuje i online video portal, koji pruža materijal za međunarodnu publiku o događajima na terenu tokom ustanka. U periodu nakon ustanka, na ovom sajtu je raspravljan i budući pravac razvoja i postoji mogućnost da preraste u produkcijsku kuću, kreirajući materijal za satelitske TV stanice u zemlji.

Medijskom tržištu i privredi u celini će biti potrebno neko vreme da se postigne planirani nivo rasta i razvoja. Politička situacija u zemlji u velikoj meri otežava rast televizijskog tržišta, koje je već daleko iza ostatka regiona u smislu zrelosti.

3.4 Organizaciona struktura Libijske televizije

Organizaciona struktura Libijske televizije pre i posle 2011. godine značajno se razlikuje. Obe organizacije su veoma značajne, jer odslikavaju i društvene prilike i promene, koje su korenito uticale na politiku Libijske televizije.

Pre 2011. Godine, Libijska državna televizija bila je organizovana pod krovnom organizacijom Emitterske Korporacije Libijske Džamahirije. Emitterska Korporacija Libijske Džamahirije je osnovana 1969. godine i stanice koje su je činile emitovale su program do avgusta 2011. godine, kada je prestala da radi.

Emitterska Korporacija Libijske Džamahirije je obuhvatala sledeće televizijske i radio stanice:

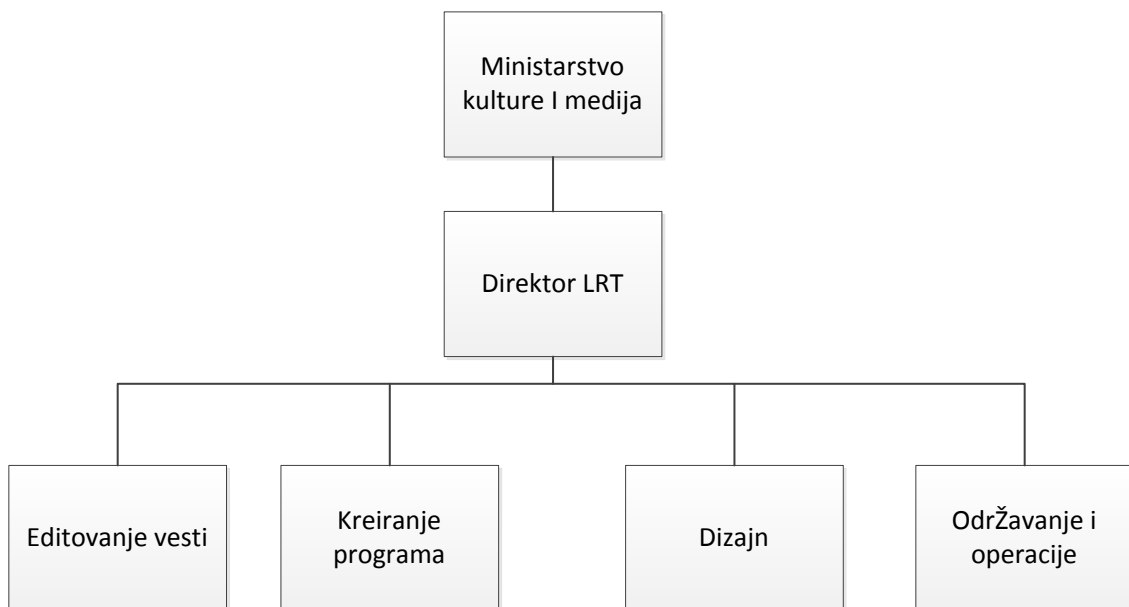
- “Al-Jamahiriya TV” – zvanični državni televizijski kanal, koji je emitovao vesti i zabavni program
- “Al-Madina TV” – zabavni kanal
- “Al-Jamahiriya Satellite Channel” - internacionalni satelitski kanal
- “Al Mounawaa”
- “Al Hidayah Al Libiya”
- “Al Shababiyah” – program za decu
- “Al Libiya” (bivša “Al Jamahiriya 2”) – zabavni program
- “Al Badeel”
- “Al Jamahiriya TV English” – kanal na engleskom
- “Libya Al Riadhiya” – sportski program
- “Radio Jamahirya” 103.4 MHz – program na Arapskom
- “Voice of the Libyan People” – internacionalno kratko-talasno radio emitovanje

Emitterska Korporacija Libijske Džamahirije bila je pod direktnom kontrolom Ministarstva za kulturu i informisanje i izveštavanje je bilo strogo kontrolisano zakonima, koji su u potpunosti regulisali ovu oblast.

Danas, u Libiji program emituju 4 televizije u državnom vlasništvu:

- “Libya Al-Wataniya”
- “Libya”
- “Libya Al-Riyadiya” i
- “Misrata TV”

Organizacion struktura Libijske televizije prikazana je na slici ispod.

3.5 Finansiranje televizije

Masovni mediji u Libiji su pogođeni socijalnim, ekonomskim i političkim promenama u poslednjih trideset godina. Libija tek treba da učestvuje u medijskoj revoluciji, koja je zahvatila i druge zemlje Bliskog istoka, u poslednjih dvadeset godina. Mediji su pretrpeli neke promene u poslednjih nekoliko godina, kako u sadržaju i izgledu, tako i u dostupnosti, zahvaljujući novim tehnologijama. Mnogi Libijci misle da je samo pitanje vremena i novca, pre nego što će Libijski mediji biti u stanju da proizvedu sopstvene kvalitetne televizijske programe i vesti.

Država smatra da je uloga medija od ključnog značaja za prirodu i razvoj društva. Ponašanje libijskog naroda delom zavisi od odluka i stavova prenetih u medijima, a takođe i u donošenju tih odluka, zauzvrat, mediji su više ili manje uticajni u društvu.

Finansijski, od 1970 do 1972, medijski sektor u Libiji potrošio je oko 3,5 miliona dolara za uspostavljanje osnove masovnih medija. Štaviše, po planu razvoja, skoro 50 miliona dolara izdvojeno je za nastavak izgradnje, po zahtevima medija, od 1976. do 1980. godine. Do 1997. godine, skoro 33 miliona dolara je potrošeno na poboljšavanje usluge javnih televizijskih servisa u Libiji. U godinama nakon toga, uloženo je mnogo na izgradnju medijske infrastrukture, uvozom novih tehnologija i osoblja za obuku.

Televizija je najznačajnija platforma u zemlji, u pogledu doprinosa i troškova oglašavanja. Krajem 2010 je procenjeno da je penetracija televizije u zemlji 76%.

Studentima je bilo dozvoljeno i omogućeno da uče o medijima. Kao rezultat toga, došlo je do povećanja broja televizijskih stanica u Libiji, od samo dve u 1968. god, na skoro 150 RTV stanica 2000te. Ovo je omogućilo lokalnom stanovništvu i da prima signale ogromnog broja domaćih i arapskih kanala iz susednih zemalja kao što su Tunis, Egipat, Alžir, Sudan, Malta i Italija.

Nedostatak transparentnosti i doslednosti je još jedan veliki problem tranzicionih libijskih medija. Bivši državni mediji se i dalje finansiraju po istom sistemu. Većina osoblja bivših državnih medija su i dalje na platnom spisku i nastavljaju da primaju platu, iako većina njih ne radi.

Pored presedana otvaranja medija prema privatnom sektoru, industrija cveta sa novim projektima. Većina ovih projekata se povezuje sa političkim temama, pa dolazi do žestokih kritika posvađanih strana, koji medije koriste da prenesu poruku svoje političke opcije. Političari koriste novi otvoreni medijski sektor za svoje interese. Javni servisi su postali najatraktivnije medijske platforme za političku borbu i poslovne mogućnosti.

Privatni mediji su, uglavnom, kategorisani prema popularnim shvatanjima: oni liberalni (uglavnom podržavaju bivšeg lidera Prelaznog saveta Mahmuda Džibrila), oni koji podržavaju Muslimansko bratstvo i oni koji se finansiraju direktno od Katara. Ova percepcija pojednostavljenih saveza je odbijena od strane ovih glavnih aktera, koji obično predstavljaju sebe kao nezavisne i finansiraju se samo od poslovanja i prihoda od oglašavanja.

Iako novi elektronski mediji nisu obavezni da otkriju svoje izvore finansiranja, oni moraju da dobiju od Ministarstva kulture najmanje šest meseci privremene dozvole, sa mogućnošću obnavljanja. U štampanim medijima, nije jasno da li nove privatne publikacije moraju da se pridržavaju bilo kojeg sistema licenciranja. Jedan od glavnih izazova za ove nove publikacije je kako da opstanu sa ograničenim sredstvima za štampanje i distribuciju. Sa padom režima, ove industrije više nisu podržane od strane države. Budući da većina ovih publikacija još nije održiva, nemoguće je naći precizne brojke o distribuciji ovih publikacija.

Mali projekti su, uglavnom, finansirani od strane poslovnih aktivnosti njihovih vlasnika. Međutim, većina ovih medijskih vlasnika nema nikakvo prethodno iskustvo u medijima i njihov interes u tome je često sredstvo da kupe svoj put u politiku. Tako većina ovih projekata nema dugoročno planiranje i zasnovana je na volonterskom osoblju ili slabo plaćenim omladincima. Neki projekti su pokrenuti od strane lekara,

inženjera, studenata ili drugih stručnjaka, ali oni su retko preživljavali pritisak i realnost medijske industrije.

Vlasnik magazina “Tripolis”, student medicine koji je uzeo oružje tokom revolucije, smatra publikaciju njegovom ‘bebom’. On je uspeo da objavi nekoliko izdanja, uprkos ograničenih finansijskih sredstava i volonterskog osoblja. “Tripolis” je samo jedan primer od stotinu ličnih projekata u otvorenom medijskom prostoru.

U potrazi za održivim poslovnim modelom, ovi novi medijski projekti imaju dve glavne opcije: da prihvate pokroviteljstvo bogatih biznismena, koji zauzvrat imaju neki uređivački zahtev ili da obezbede mesečno sponzorstvo od ministarstava i vladinih odeljenja u vidu reklama i/ili prodaje. Ove dve opcije su sigurnije, nego da se oslone na nepredvidivu prirodu reklamog posla u privatnom sektoru.

3.6 Opšti programi

U Libiji postoji više televizija koje nude programe opšteg karaktera. Za razumevanje televizijskog medijskog prostora smatram da je bitno imati pregled i državnih i privatnih televizija sa strukturom programa koje emituju.

3.6.1 Državne televizije

a. Libya Al-Wataniya

Program televizije “Libya Al-Wataniya” predstavlja miks različitih diskusija, vesti, intervjuja i prenosa sednica Nacionalne skupštine.

Pored ovih programskih sadržaja, na “Libya Al-Wataniya” televiziji značajan je i udeo religioznih programa.

Struktura programa data je u tabeli ispod:

Program	Udeo u programu
Vesti	18%
Diskusije (emisije političkog sadržaja)	27%
Prenosi sednica	23%
Intervjui	12%
Religiozni sadržaj	15%

b. Libya TV

Televizija “Libya TV” se, u dužem period, suočava sa problemima organizacione prirode, i nije jasno ko je trenutno direktor ove televizije. Problemi sa upravom, uticali su dalje i na produkciju programa, pa ova televizija emituje religiozni program i snimke revolucije.

Struktura programa data je u tabeli ispod:

Program	Udeo u programu
Snimci revolucije	52%
Religiozni sadržaj	41%

c. Libya Al-Riyadiya

Televizija “Libya Al-Riyadiya” emituje sportski program. Pre ustanka ova televizija je bila pod direktnom kontrolom Ministarstva sporta, a nakon Revolucije televizija je pod kontrolom Ministarstva za kulturu.

Struktura programa data je u tabeli ispod:

Program	Udeo u programu
Sportski sadržaj	93%

d. Misrata TV

Televizija “Misrata TV” počela je emitovanje 2011. godine, nakon što su ustanici zarobili jednu potpuno opremljenu mobilnu ekipu Libijske državne televizije. Danas, ova televizije emituje satelitski program širom Libije.

“Misrata TV” je poznata i prepoznatljiva po tome što veliki deo programa posvećuje nestalima tokom Revolucije.

Struktura programa data je u tabeli ispod:

Program	Udeo u programu
Političke emisije	43%
Nestali u Revoluciji	35%
Snimci Revolucije	22%

3.6.2 Privatne televizije – odabrani prikaz

a. *Libya Al-Ahrar*

Televizija “Libya Al-Ahrar” je stacionirana u Kataru i sa emitovanjem programa je počela 25. marta, 2011. Katar je pružio podršku u osnivanju televizije, kroz finansijsku i tehničku pomoć. Program televizije “Libya Al-Ahrar” sastoji se od: političkih emisija, debata, vesti i religioznog programa.

Struktura programa data je u tabeli ispod:

Program	Udeo u programu
Vesti	37%
Diskusije (emisije političkog sadržaja)	22%
Debate	23%
Religiozni sadržaj	9%

Ova televizija se smatra liberalnom, kako zbog strukture programa, tako i zbog samog sadržaja.

b. Libya Al-Hurra

Televizija “Libya Al-Hurra” sa emitovanjem programa je počela 19. februara, 2011., na samom početku Revolucije. Ova televizija se smatra prvom nezavisnom televizijom, u odnosu na LJBC, u medijskom prostoru Libije.

Baza televizije se nalazi u Bengaziju, postoji i studio u Tripoliju, sa korespondentima širom Libije. Zaposleno je više od 150 ljudi..

Struktura programa data je u tabeli ispod:

Program	Udeo u programu
Vesti	35%
Emisije političkog sadržaja)	40%
Religiozni sadržaj	25%

Ova televizija je naklonjena islamističkim strujama u Libiji, kako zbog strukture programa, tako i zbog samog sadržaja.

c. Al-Assema

Televizija “Al-Assema” je počela sa emitovanjem programa u julu, 2011. Ova televizija je počela emitovanje iz Tunisa, odakle je nastavila sa radom i neposredno posle Revolucije, dok je sada bazirana u Tripoliju, sa ispostavama širom Libije.

Struktura programa data je u tabeli ispod:

Program	Udeo u programu
Izveštaji iz Nacionalne Skupštine	62%
Emisije političkog sadržaja	28%

3.7 Upravljanje vestima i političkim pitanjima

U svim libijskim medijima, u poslednjoj deceniji, došlo je do porasta obima vesti, i samim tim, do porasta značaja sadržaja vesti u kreiranju političke svesti i političke kulture.

Među najvažnijim događajima je svakako uvođenje satelitskih TV prenosa koji su doveli Pan-Arapske svetske vesti do libijskih medijskih potrošača. Štaviše, čini se da je, u ovom trenutku, važno da se posmatraju i perspektive razvoja lokalnih medija u Libiji, posebno imajući u vidu razvoj i uticaj satelitskih TV stanica.

Ovaj razvoj je primetan, posebno ako imamo u vidu stav da su “vesti i informacije o javnim poslovima sada dostupni više nego ikada ranije”¹²³. Na osnovu rasta lokalnih medija, može se tvrditi da će libijska publika usvojiti nove masovne medije, kao glavni izvor informacija. Ovo je veoma značajno, ako imamo u vidu da masovni mediji, kao što je televizija, mogu da uspostave agendu o javnim pitanjima koja politički lideri možda pokušavaju da prikriju.

Za Libijce, lokalne novosti na televiziji su veoma značajne i utiču na formiranje političkih i vrednosnih stavova. Od kasnih 1990-ih, libijska publika stalno povećava svoju podršku međunarodnim novinskim uslugama, posebno Al Džaziri, MBC, LBC i Al. U konkurenciji, osim ovih izvora vesti izvan zemlje, su i državne televizije.

Ovi događaji su odjednom otvorili raznovrsniji spektar izvora vesti za libijske građane i istovremeno predstavljaju pretnju za starosedelačke lokalne servise. Pan - arapski svet televizijskih emitera ima raskošnih proizvodnih budžeta koje dovode u informativni program više inovacija i stvaraju drugačiju sliku, koja odgovara libijskoj publici. Takođe, “postoje dokazi da su međunarodni i lokalni televizijski servisi novosti različitih psihografskih profila u pogledu motivacije svojih gledalaca”¹²⁴.

¹²³ Simon, J., i Merrill, B. M., Sledeća generacija konzumenata vesti, *Political Communication*, 14(3), 1997, str. 307

¹²⁴ Al-Asfar, M. (2002). Direktni satelitski prenosi i njihov uticaj na lokalne kanale u Tripoliju u Libiji, . (neobjavljena doktorska disertacija). University of Manchester, 2012, Manchester, UK

Sa jedne strane, “orijentacija informacija je vođena interesovanjem u odnosu na određenu temu, a sa druge, konzumenti vesti imaju veće šanse da obrate pažnju na one teme koje su relevantne za njihove interese”¹²⁵. Sa povećanim brojem medijskih ponuda, mediji omogućavaju i da korisnici mogu aktivno tražiti više od ličnog interesa.

Međutim, uz sve ovo, mogla bi se gledati TV, slušati radio, čitati novine i surfovati Internetom u potrazi za istom temom od interesa i da se zadovolji 'potreba' za informacijama. Ovaj primer ilustruje postojanje sistemskih razlika među potrošačima u upotrebi medija po određenoj temi, kao što su vesti.

Na osnovu toga, može se zaključiti da mediji imaju različite efekte na stavove pojedinaca i da to zavisi od mnogo faktora, kao što su obrazovanje, prihodi i pol.

¹²⁵ Zillmann, D., i Bryant, J., *Selektivno izlaganje komunikaciji*. Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1985.

3.8 Opšte činjenice o upravi

Uprave libijskih televizijskih stanica su vrlo raznolike.

Na državnim televizijama, svi članovi uprave su postavljeni od strane vladajućih struktura i pod njihovom su potpunom kontrolom. Situacija jeste malo liberalnija, nego pre promena u Libiji, ali još uvek su mediji, preko njihovih uprava i vlasti, pod kontrolom države.

Među državnim televizijskim stanicama skoro da i nema razlike u obliku političkog izveštavanja i stavovima o društveno-političkim pojavama. Program još uvek podleže određenom stepenu cenzure.

U privatnom sektoru, upravu postavlja kapital. Vlasnik televizije ili glavni finansijeri postavljaju članove uprave, koji, kao i u slučaju državnih televizija, program produciraju u skladu sa stavovima vlasnika, odnosno finansijera.

U nekim državnim televizijama postoji problem uprave, odnosno nepostojanja menadžementa, pa one emituju prethodno snimljen program ili repriziraju stare snimke.

3.9 Informativni programi

Na većini televizija u Libiji, bilo da se radi o državnim ili privatnim televizijskim emiterima, postoje informativni programi. Na nekim televizijama, ovi programi čine većinu emitovanog sadržaja.

Bilo da se radi o 'klasičnom' informativnom programu, kao što su vesti ili o 'kombinovanom' informativnom programu, kroz emitovanje intervjua, debata, političkih diskusija ili prenosa Nacionalne Skupštine.

Ukoliko uzmemo prosek količine emitovanog sadržaja, skoro 25% svih televizijskih sadržaja čine vesti. Oko 30% emisije političkog sadržaja (debate, diskusije, intervjui) i oko 12% sadržaja predstavlja religiozni program.

Informativni program u Libiji se strogo može podeliti na lokalne vesti i međunarodne vesti.

Lokalne vesti pokrivaju različite lokalne televizijske stanice, i u ograničenom obimu državne, dok se međunarodnim vestima, pre svega, bave državne televizije i neke privatne.

Informativni program obuhvata različite oblasti i teme. Te oblasti se mogu svrstati u nekoliko glavnih kategorija:

1. Politička
2. Religijska
3. Kulturna
4. Obrazovna
5. Umetnost i
6. Život.

Ove kategorije, po redosledu kako su navedene, zauzimaju svoje mesto u informativnom programu libijskih televizija.

3.10 Izvori vesti i političkih informacija

“Al Džamahirija” i “Al Libiia TV” satelitski kanali su bili poznati kao kanali za pružanje zabavnih programa i vesti u Libiji, i oni su bili pod upravom LJBC. Emitovali su različite lokalne i regionalne programe. Oba kanala emituju na arapskom, engleskom i francuskom jeziku za libijsku publiku i imaju neke sličnosti, kao i značajne razlike.

Danas postoji više kanala državne televizije koji emituju lokalne i međunarodne vesti. Svi se takmiče da uvedu modernu tehnologiju u svoje programe, posebno u prenošenju vesti i zabave. Smatra se da je “Al Libiia televizija” (noviji kanal) imala prednosti korišćenja novih i kvalifikovanih kadrova koji su diplomirali umetnost i medije na fakultetu, što je omogućilo da se ‘sveža’ krv ubrizga libijskim medijima. S druge strane, “Al Džamahirija TV” (zvanični kanal) je usvojila novu tehnologiju, u smislu dostavljanja novih programa kojima može zadovoljiti svoju publiku. Na primer, pre 2009, prava imena i titule, poput gospodine ili dr, nije bilo dozvoljeno da se koriste ili izgovoraju u novinama ili na televiziji, već se subjektima obraćalo sa “brate” ili po zanimanju. Sada lokalni mediji mogu da koriste prava imena i titule.

Pre 2011. god., glavni izvori informacija su bile strukture vlasti, koje su posebno oblikovale informacije sa političkim kontekstom i tek nakon kontrole i obrade, puštale ih dalje u etar. Zbog izuzetno strogih medijskih zakona i jake cenzure, nijedna televizija nije mogla da emituje vesti samostalno, bez prethodnog odobrenja vlasti. Ovo je uslovalo da prosečan libijski građanin ima jednu sliku i jednu perspektivu događaja, koja mu je nametnuta. Ovo je dovelo Libiju na poslednje mesto, kada su medijske slobode u pitanju.

Dva državna kanala, za vreme Gadafija, su bili glavni izvori vesti u libijskom medijskom prostoru. Iako su oba kanala imala slične ciljeve, a jedan od glavnih je da dopru do široke publike i prenesu poruku, postoje neke razlike koje se odnose na njihovo finansiranje i podršku.

Dok je “Al Džamahirija” deo nekomercijalnog kanala uz podršku države, “Al Libiia TV” je komercijalni kanal koji se koristi da bude u državno - privatnom vlasništvu i povezan i podržan od strane sina Al Gadafija, Saif al-Islama. Finansiranje oba kanala dolazi preko LJBC. Kako “Al Libiia” teži da bude atraktivan kanal, ona ima još jedan izvor finansiranja kroz “Al - Ghad grupu za medijske usluge”. Ona ima za cilj da predstavi pozitivne perspektive za gledaoce u Libiji, koji veruju da će se omogućiti veća sloboda govora i poštovanje gledalaca. Na primer, mnogo programa “Al Libiia” su analogni onim televizijskim uslugama koje pružaju zapadni mediji i stil proizvodnje različitih programa kao što su “Al Džazira” i “Abu Dhabi TV”.

Kasnijih godina Gadafijevog režima došlo je do manje liberalizacije medijskog prostora, i to pre svega satelitskih TV stanica, odnosno, Libijci su mogli da relativno povoljno nabave satelitske antene i da prate program drugih stanica i država. I u ovom slučaju je bilo nekih ograničenja, u smislu blokiranja signala nekih satelitskih televizija.

Nakon promena u društvu i u političkom sistemu Libije, došlo je i do značajnih promena u televizijskom sektoru. Izvori političkih vesti i sada su vlasti, ali sa mnogo manje kontrole, nego kada je u pitanju prethodni režim. Danas se vlast u Libiji suočava i sa izazovom pluralnosti informacija, jer Libijci imaju nesmetan pristup desetinama satelitskih kanala i stanica, i mogu da prate izuzetno raznovrstan program. Pristup brojnim emiterima se pokazao kao veoma moćan, na početku i kasnije tokom ustanka u Libiji, 2011. godine.

IV Uticaj političkih promena na libijsku televiziju

Političke promene u Libiji su imale veliki uticaj na televiziju. Promene društvenog sistema i državnog uređenja su različito uticale na ovaj medij. Posmatrano istorijski, jačina uticaja političkih promena se intenzivirala sa povećanjem značaja i uticaja same televizije.

Političke promene u Libiji su se događale vrlo turbulentno. Praktično je svaka promena značila promenu državnih struktura, i to vrlo temeljnu. Ovo je vodilo ka izuzetno izraženom državno-društvenom diskontinuitetu, u kojem je bilo teško obezbediti stalnost napretka. Iznenaduje činjenica je da dugo nije dolazilo do promena režima, već do promene pristupa režima državnim i društvenim pitanjima. Ova nestalnost je svakako značajno uticala i na razvoj televizije, koja nije imala prioritet i dugo nije bila u fokusu vlasti.

Društveno-političke promene su značajno uticale i na produkciju programa televizije, jer su različite okolnosti diktirale drugačiji pristup događajima i ličnostima, odnosno načinu formiranja vesti uopšte.

4.1 Uvod – Period monarhije od 1968. do 1969.

Krajem 60tih, monarhija postaje vrlo nepopularna, najpre zbog slabe centralizacije vlasti, a posebno zbog korupcije u društvu. Popularnost kralja Idrisa je bila sve manja i nezadovoljstvo naroda je bilo sve veće. Kralja su mnogi videli kao pro-Izraelski nastrojenog, zbog bliskih veza sa Zapadom.

U to vreme televizija u Libiji je bila na samom početku. U nekoliko navrata je emitovan eksperimentalni program, koji su pokrenuli stranci (Britanci i Francuzi). Skoro da nije bilo televizijskih prijemnika, pa je i uticaj televizije u to vreme u Libiji bio zanemarljiv.

Nakon vojnog puča 1969. godine, Gadafi dolazi na vlast, odmah ukida monarhiju i proglašava Libijsku Arapsku Republiku. Gadafi je tada koristio radio, da bi obavestio građane da je svrgnut “reakcionarni i korupcionaški” režim. Radio je igrao bitnu ulogu,

jer je bio dostupan, pre svega, zbog vojne tehnike u kojoj je bio široko korišćen. Smatra se da je radio odigrao i bitnu ulogu tokom samog prevrata, gde su revolucionarne snage koordinisale svoja dejstva putem radija. Može se reći da je radio odigrao vrlo sličnu ulogu onoj koju se odigrale društvene mreže, tokom Arapskog proleća.

Ova politička promena je uticala na televiziju, tako što je ubrzala njen razvoj u Libiji. Iako je tehnološki razvoj bio tek u začetku u Libiji, Gadafi je uvideo važnost novog medija i, u godinama koje su usledile, mnogo je uloženo u njen razvoj i televizija je korišćen, a kao glavno sredstvo kojim je režim prenosio svoje poruke do građana Libije.

4.2 Gadafijska revolucija i period konsolidacije vlasti od 1969. do 1973.

Period nakon preuzimanja vlasti do 1973. godine, smatra se periodom konsolidacije vlasti i kreiranja novog društvenog uređenja. Ustanovljen je Revolucionarni Komandni Savet, u kojem je Gadafi dominirao.

Za ovo vreme su karakteristični progoni pripadnika i podanika bivšeg režima. Nova vlast je smatrala da ih narod ne želi u vlasti, niti u bilo kojim državnim institucijama. Ovo je period nacionalizacije privrede Libije i stroge centralizacije.

Početak 1970., u sekularno zakonodavstvo je uveden i šerijatski zakon, što je za mnoge predstavljalo iznenađenje. Religija igra veliku ulogu u životu Libijaca i religijski zakoni su bili opšte-prihvaćeni.

Tokom ranih 70tih godina prošlog veka, u Libiji su bile zabranjene političke partije (zabrana koja je ostala još iz vremena monarhije), zabranjeni su sindikati i novine.

Zbog procesa konsolidacije vlasti i vrlo kontrolisanih i cenzurisanih informacija, televizija u Libiji, u ovom periodu, nije bila u prvom planu. Pripadnicima režima je bila dostupna televizija i njene mogućnosti.

Dolazi do prvog institucionalnog formiranja televizije, kao organizacije od opšteg značaja, u Libiji. U nedostatku obrazovanog kadra, Libija se okreće pomoći sa strane, koja im pomaže da krenu sa izgradnjom infrastrukture.

4.3 Zelena knjiga i restrukturiranje društva od 1973. do 1977.

U aprilu 1973. godine, proglašena je „Popularna revolucija“. Revolucija je kritikovala političke sisteme Zapada i Istoka, proklamujuću nacionalizam, kao progresivnu misao, sa Islamom kao centralnom tačkom ideologije. Pokretanje revolucije nije značilo samo teorijska razmatranja, već je dovela do velikih političkih i društvenih promena u Libiji.

U ovom periodu je objavljeno prvo izdanje „Zelene knjige“, u kojoj je Gadafi predstavio svoje viđenje društvenog uređenja, nazivajući ga utopijom.

Vlast u Libiji, u ovom periodu, uviđa sve veći značaj televizije. Kao posledica, ulažu se ogromna sredstva u izgradnju infrastrukture i obrazovanja kadrova. Kako još uvek malo Libijaca ima televizor, Gadafi svesno ulaže pripremajući teren za masovnu upotrebu televizije.

Sa početkom ulaganja u televizijsku infrastrukturu, počinje i uspostavljanje cenzorskog sistema, koji je sve do 2011. god., imao vrlo značajnu ulogu u produkciji i emitovanju programa. Sve vesti, čak iako su pristup televizijskim vestima imale vrlo povlašćene kategorije ljudi iz vlasti, bile su strogo cenzurisane, a o mnogim vestima je odlučivao sam vrh države.

Ovaj period karakteriše pojava televizijskih programa, sa jasno definisanim sadržajem, početkom i završetkom emitovanja. Program su činile vesti i religiozni sadržaji.

4.4 Privredne reforme i međunarodna izolacija od 1977. do 1998.

Sledeći političku ideju “Zelene knjige”, Gadafi proglašava Arapsku Libijsku Džamahiriju 1977. godine.

Početak ovog perioda karakteriše dalja implementacija socijalizma i neposrednog rukovođenja naroda svim sredstvima u Libiji, bar nominalno. U stvarnosti, Revolucionarni komiteti grabe još više vlasti za sebe, udaljavajući narod do poluga vlasti.

Proglašenje Džamahirije predstavlja vrlo važan istorijski korak za libijsku televiziju, jer je zasedanje Kongresa prenošeno u živo.

Ovaj period donosi i nevolje za Libiju, jer je proglašena od strane Zapada kao država koja sponzoriše terorizam. Ovo dovodi do pada BDP-a, pada prihoda, i samim tim, do sniženih ulaganja u televiziju, koja značajno stagnira u ovom razdoblju.

Sredinom 80tih godina, Libija se suočava sa otvorenim neprijateljstvima sa Zapadom, bombaškim napadom na Olimpijskim igrama u Berlinu, obaranjem aviona iznad Lokerbija, i mnogim regionalnim problemima. Svaki od ovih problema, ostavio je značajnog traga na krhku ekonomiju Libije, koja se u potpunosti oslanja na proizvodnju i izvoz nafte. Smanjeni prihodi od izvoza nafte, uticali su na to da neki od započetih projekata nikada ne budu završeni. Umesto toga, dolazi do povećanja ulaganja u vojsku.

Početakom 90tih godina, vlast u Libiji proglašava “Revoluciju u Revoluciji” i preduzima korake na značajnoj liberalizaciji privrede i aktivnostima na povećanju prihoda od izvoza nafte.

Ovaj period je značajan za televiziju, jer njen uticaj u Libiji jača, mnoga domaćinstva imaju TV prijemnike, a pojavljuju se i prve satelitske antene, samo za povlašćene slojeve.

Libija ojačava veze sa susjednim zemljama kroz Arapsku Uniju Magreba, što vodi dalje ka Pan-Arapskoj Uniji.

Krajem 90tih, vlast u Libiji polako kreće u process pomirenja sa svetom, otvarajući svoje granice sve više i liberalizujući ekonomiju. Liberalizacija nije našla pogodno tlo u razvoju televizije, jer je bilo potrebno držati je pod strogom kontrolom. Uticaj televizije bio je sve veći u društvu i sve je više građana imalo TV prijemnike i bilo u stanju da “čuje” glas, ali je taj glas bio isključivo dirigovani glas vlastodržaca.

Ovaj period predstavlja obnavljanje velikih investicija u televizijsku infrastrukturu, koja vremenom postaje jedna od najbolje opremljenih televizija u regionu.

Sa aspekta programa, iako produkcijski vrlo bogat, sadržajno ostaje veoma ograničen i dirigovan.

4.5 Promena politike i otvaranje prema svetu od 1999. do 2011.

Ovaj period karakteriše normalizacija odnosa sa svetom i liberalizacija u skoro svim društvenim oblastima u Libiji.

Procvat privrede i povratak Libije na međunarodnu scenu, predstavljaju glavna dostignuća u ovom periodu.

Dozvoljena privatizacija u privredi privlači mnoge strane investitore. Sa dolaskom stranih ulagača, televizijska arena se potpuno transformiše, sa prihvatljivim cenama satelitskih antena, skoro svako domaćinstvo može da prati vesti i da oblikuje političke stavove.

Svakako da potpune liberalizacije u medijskoj sferi nije bilo, jer je vlast i dalje blokirala signale nekih satelitskih kanala.

Centralni televizijski medij u ovom period je libijska državna televizija, koja ima monopol na čitavu oblast.

Pojavljaju se i prve privatne televizije, ali samo prividno, jer su vlasnici televizijskih stanica pripadnici ili bliski saradnici krugova vlasti u Libiji.

4.6 Revolucija i promena društvenog uređenja od 2011. do danas

Promenom vlasti u Libiji, 2011. godine, dolazi do potpunih i korenitih promena državnog i društvenog uređenja. Kao i mnogo puta pre, Libija se suočava sa izazovima izgradnje modela društvenog Sistema, od samog početka. S obzirom na veliku razuđenost Libije, dodatni izazov predstavlja i udaljenost nekih područja.

Nove vlasti se bore sa pokušajima uspostavljanja centralne vlasti na čitavoj teritoriji Libije, sa mnogo milicija koje deluju potpuno nezavisno od centralne vlasti.

Društveno-političke promene, donose i velike promene u oblasti televizijskih medija. Potpuna liberalizacija, čak i prevelika, dovodi do pojave i osnivanja velikog broja privatnih televizija od strane biznismena i centra uticaja izvan Libije.

Posmatrano sa tehnično-tehnološkog aspekta, situacija u oblasti televizije u Libiji svakako je bolja, nego prethodnih godina, jer se dosta ulaže u infrastrukturu.

Međutim, sa aspekta produkcije i kontrole kvaliteta programa, tu još uvek postoje vrlo značajni izazovi.

Nedostatak regulative pred brzim promenama dovodi do pojave “divljih” televizija, koje emituju program bez kontrole kvaliteta.

Tokom rata, Zapadne sile su koristile televiziju kao sredstvo kreiranja javnog mnjenja o najnovijim događajima u Libiji i kreatora propagandne ratne kampanje.

V Istraživanje o uticaju političkih promena u društvu na ulogu televizije i u formiranju političke kulture obavljeno na terenu u Tripoliju, Misrati, Sabhi i Bengaziju, avgusta 2013. godine.

5.1 Metodološki okvir istraživanja

Cilj istraživanja je bio prikupljanje podataka, putem upitnika o stavovima stanovnika Libije o uticaju političkih promena u društvu na ulogu televizije i u formiranju političke kulture.

U ovom poglavlju opisan je metodološki okvir istraživanja, upitnik koji korišćen u istraživanju, geografske lokacije istraživanja, kao i metodi distribucije uzorka koji je ispitivan.

Tokom istraživanja, posebna pažnja je vođena o trenutnoj strukturi stanovništva, po različitim karakteristikama: pol, starost, profesija, status zaposlenosti, visina primanja, nivo obrazovanja, oblast stanovanja, kako bi uzorak bio što reprezentativniji. Reprezentativnost uzorka za ovo istraživanje je od velikog značaja, imajući u vidu geografsku raspostranjenost Libije, nacionalnu i etničku diversifikovanost, kao i različiti stepen razvijenosti regiona Libije.

Istraživanje je sprovedeno tokom avgusta 2013. godine. Autor se odlučio za avgust mesec, jer je avgust mesec Ramazana i većina stanovništva Libije je u Libiji proslavlja ovaj veliki muslimanski praznik.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 500 ispitanika.

5.1 Analitička studija

Za potrebe realizacije ovog istraživanja, autor je sastavio upitnik, kako bi došao do podataka neophodnih za studiju.

Upitnik je bio sastavljen od sledećih pitanja:

1. Godine starosti?

2. Pol?
 - a) Muški
 - b) Ženski

3. Bračni status
 - a) U braku
 - b) Nije u braku
 - c) Udovac

4. Oblast u kojoj živite je:
 - a) Tripoli
 - b) Misrata
 - c) Bengrazi
 - d) Sabha

5. Da li ste zaposleni?
 - a) DA
 - b) NE

6. Ako ste zaposleni, da li ste zaposleni u državnom ili privatnom sektoru?

- c) U državnom
- d) U privatnom

7. Stepen obrazovanja:

- a) Osnovno
- b) Srednje
- c) Visoko
- d) Magistar
- e) Doktor nauka

8. Koje je Vaše zanimanje?

9. Vaša primanja su:

- a) Veoma niska
- b) Niska
- c) Srednja
- d) Visoka
- e) Veoma visoka

10. Da li ste zainteresovani za politiku?

- a) Nisam
- b) Jesam, samo informativno
- c) Jesam
- d) Veoma sam zainteresovan

11. Da li ste politički aktivni?

- a) DA
- b) NE

12. Da li pratite informativni televizijski program?

- a) Ne
- b) Pratim povremeno
- c) Da, pratim redovno

13. Kada gledate televizijski program, koji deo tog programa čine vesti i informativni programi?

(10% - 100%)

14. Da li TV program utiče na Vaše političke stavove?

- a) Uopšte se ne slažem
- b) Ne slažem se
- c) Neutralno
- d) Slažem se
- e) Potpuno se slažem

15. Koju televiziju pratite (zaokruži više odgovora):

- a) Državnu
- b) Privatnu
- c) Stranu

16. Najviše vremena provodim sa:

- a) Porodicom
- b) Prijateljima
- c) Na poslu
- d) Ostalo

17. Da li TV program utiče na Vaše političko angažovanje?

- a) Uopšte se ne slažem

- b) Ne slažem se
- c) Neutralno
- d) Slažem se
- e) Potpuno se slažem

18. Da li TV program može da utiče na političku kulturu?

- a) Uopšte se ne slažem
- b) Ne slažem se
- c) Neutralno
- d) Slažem se
- e) Potpuno se slažem

19. Državni kanali imaju kvalitetniji informativni program?

- a) Uopšte se ne slažem
- b) Ne slažem se
- c) Neutralno
- d) Slažem se
- e) Potpuno se slažem

20. Informativni program je objektivn i kvalitetan?

- a) Uopšte se ne slažem
- b) Ne slažem se
- c) Neutralno
- d) Slažem se
- e) Potpuno se slažem

21. Sa većim učešćem informativnog programa u TV program, povećava se politička informisanost stanovništva?

- a) Uopšte se ne slažem
- b) Ne slažem se
- c) Neutralno
- d) Slažem se
- e) Potpuno se slažem

22. Strani satelitski kanali imaju uticaj na političko opredeljenje u Libiji?

- a) Uopšte se ne slažem
- b) Ne slažem se
- c) Neutralno
- d) Slažem se
- e) Potpuno se slažem

5.2 Rezultati analitičke studije

Najznačajniji rezultat studije su svakako popunjeni upitnici, koji su omogućili realizaciju istraživanja. Za potrebe dalje analize i ispitivanja međuzavisnosti promenljivih koje su istraživane, iz upitnika su izdvojene sledeće promenljive, kao ulaz u analitički alat:

Var1 - Godine starosti

Var2 – Pol

Var3 – Bračni status

Var4 – Oblast

Var5 – Status zaposlenosti

Var6 – Zaposleni u državnom ili privatnom sektoru

Var7 – Stepen obrazovanja

Var8 – Zanimanje

Var9 – Visina primanja

Var10 – Zainteresovani za politiku

Var11 – Politički aktivni

Var12 – Prate informativni televizijski program

Var13 – Udeo vesti i informativnog programa

Var14 – Uticaj TV programa na političke stavove

Var15 – Vlasništvo televizije

Var16 – Pripadnost društvenoj grupi

Var17 – Uticaj TV programa na političko angažovanje

Var18 – Uticaj TV programa na političku kulturu

Var19 – Državni kanali imaju kvalitetniji informativni program

Var20 – Informativni program je objektivan i kvalitetan

Var21 – Sa većim učešćem informativnog programa u TV program, povećava se politička informisanost stanovništva

Var22 – Strani satelitski kanali imaju uticaj na političko opredeljenje u Libiji

VI Rezultati istraživanja, preporuke i zaključci

6.1 Terensko istraživanje

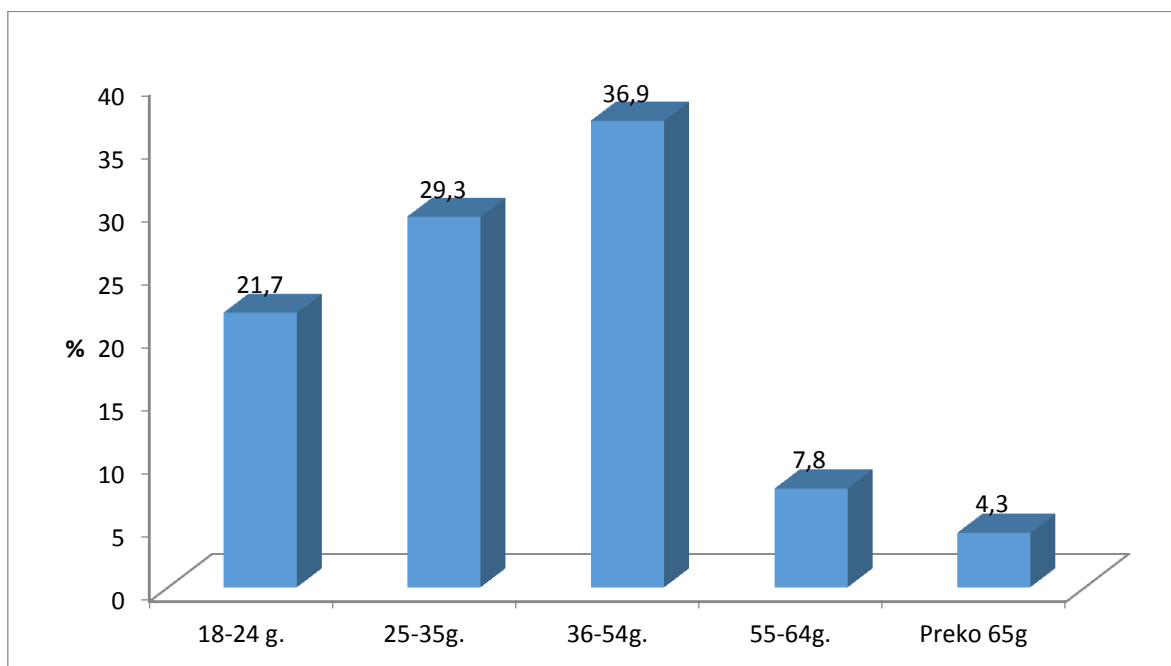
Terensko istraživanje je sprovedeno tokom avgusta 2013. god. Trudio sam se da pokrijem sve značajne regione Libije. Poteškoće sa kojima sam se susretao su, svakako, pre svega, geografske, imajući u vidu ogromno prostranstvo koje Libija obuhvata.

Istraživanje u Tripoliju i Misrati realizovao sam uz pomoć univerzitetskih centara u tim gradovima, dok su mi, za realizaciju u Sabhi i Bengaziju, pomogli prijatelji sa univerziteta u tim gradovima. Nakon realizacije ankete, kolege iz Bengazija i Sabhe su mi poslali popunjene upitnike, sve sam konsolidovao i uneo u bazu podataka. Nakon toga, pristupio sam primeni statističkih analiza i metoda, kako bih potvrdio ili opovrgao hipoteze iz ovog istraživanja.

6.1 Rezultati terenskog istraživanja

Prvi deo rezultata terenskog istraživanja predstavlja deskriptivnu statistiku odgovora dobijenih putem anketiranja.

1. Starosna struktura stanovništva

Slika 17. Starosna struktura stanovništva

Na slici 17. prikazana je distribucija godina starosti učesnika u anketi. Sa slike vidimo da je najviše učestvovalo osoba starih između 36-54 godina – oko 40%, zatim slede osobe između 25-35 godina – oko 30%, iza njih osobe između 18-24 godine – oko 22%. Najmanje je osoba kasnog zrelog doba: 55 i 64 godine – oko 8%, i starih osoba, preko 65 godina – 4.3%.

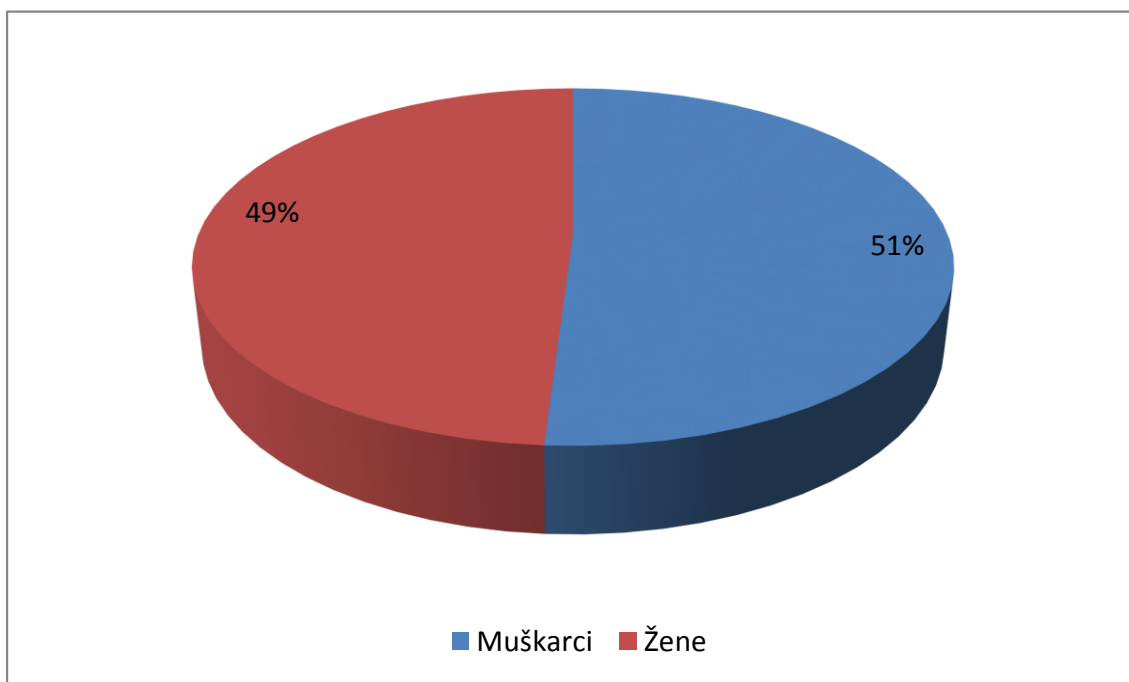
Za Libiju je karakterističan broj mladih ljudi, sa malim brojem starih lica. Broj dece (do 18 godina), takođe je vrlo visok, sa učešćem oko 30% u ukupnom broju stanovništva. Za Libiju ovo predstavlja veliku sigurnost i izuzetan potencijal, s obzirom da je nacija mlada (posmatrano po distribuciji godina), a sa druge strane predstavlja veliku obavezu da se mladim ljudima obezbedi posao i pristojan život.

Društva sa velikim brojem mladih ljudi imaju obavezu da obezbede radna mesta, dok društva sa visokim brojem starih, moraju da obezbede dobar sistem socijalne i zdravstvene zaštite.

Iz ugla politike, distribucija godina može mnogo da pomogne u predviđanju kretanja socijalnih nemira, jer mlada društva će potencijalno imati problem, ukoliko se mladima ne obezbedi posao i socijalna sigurnost. Upravo je početak nemira u Libiji, pored ostalih razloga, bio i ovaj – veliko nezadovoljstvo omladine i mladih društvenim statusom i teškoćama da obezbede pristojan život.

Posmatrano iz ugla važnosti za ovo istraživanje, distribucija godina starosti učesnika je izuzetno važna, jer ćemo posmatrati da li se sa povećanjem godina povećava učešće stanovništva u politici.

2. Polna struktura stanovništva

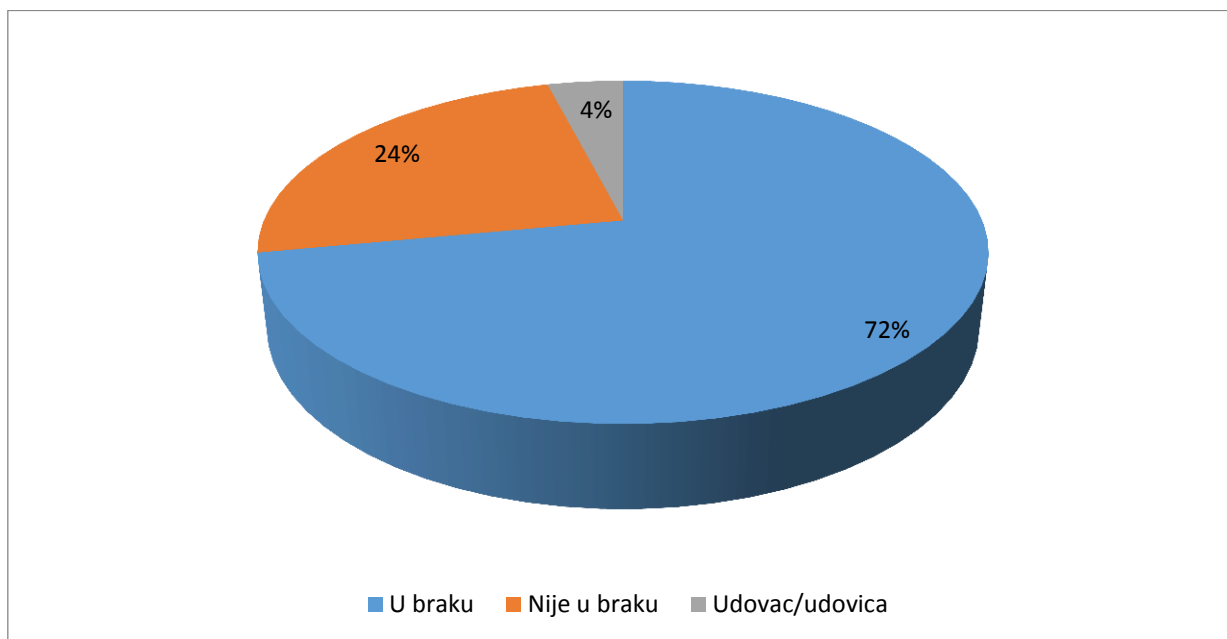
Slika 18. Polna struktura stanovništva

Na slici 18. je prikazana distribucija polova učesnika u anketi (51% muškarci i 49% žene). Rezultat ankete potvrđuje zvanične demografske podatke, na osnovu koje možemo zaključiti da je odnos broja muškaraca i žena u Libiji skoro 1:1.

U Libiji ne postoje mere kontrole rađanja, kao u nekim zemljama (muslimanskim i nemuslimanskin), već priroda uređuje broj pripadnika polova.

Posmatrano iz ugla važnosti za ovo istraživanje, distribucija polova učesnika je važna, jer ćemo posmatrati da li muškarci više učestvuju u politici od žena i da li su podložniji uticajima televizijskih informativnih programa.

3. Distribucija bračnog statusa učesnika u anketi

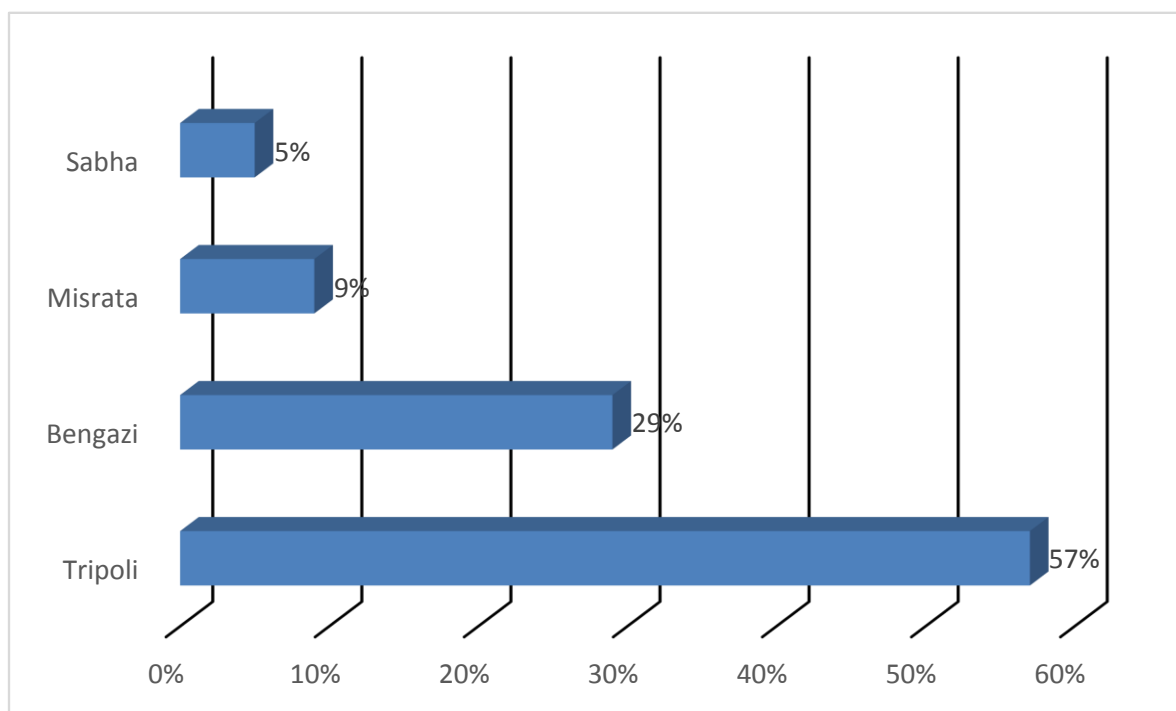
Slika 19. Distribucija bračnog statusa

Na slici 19. prikazana je distribucija bračnog status učesnika u anketi. Sa slike vidimo da je najviše učestvovalo osoba koje su u braku, njih 72%, zatim osoba koje nisu u braku, njih 24% i oko 4% udovaca ili udovica. Ovako visok broj osoba koje su u braku je uobičajen za libijsko društvo, u kojem postoji sistem dogovorenih brakova, kod tradicionalnijih i patrijarhalnijih porodica, ali postoji i mogućnost slobodnog sklapanja braka.

Relativno visok procenat udovaca i udovica (pre svega udovica), može se pripisati skoro jednogodišnjem ratu, koji je ostavio teške posledice u demografskoj strukturi, pre svega u Tripoliju, Misrati i Bengaziju.

Posmatrano iz ugla važnosti za ovo istraživanje, distribucija bračnog statusa je važna, jer ćemo posmatrati da li pripadnost određenoj društvenoj grupi, u ovom slučaju posebno posmatramo bračnu zajednicu, ima uticaja aktivno učešće u politici.

4. Oblast u kojoj živi ispitanik

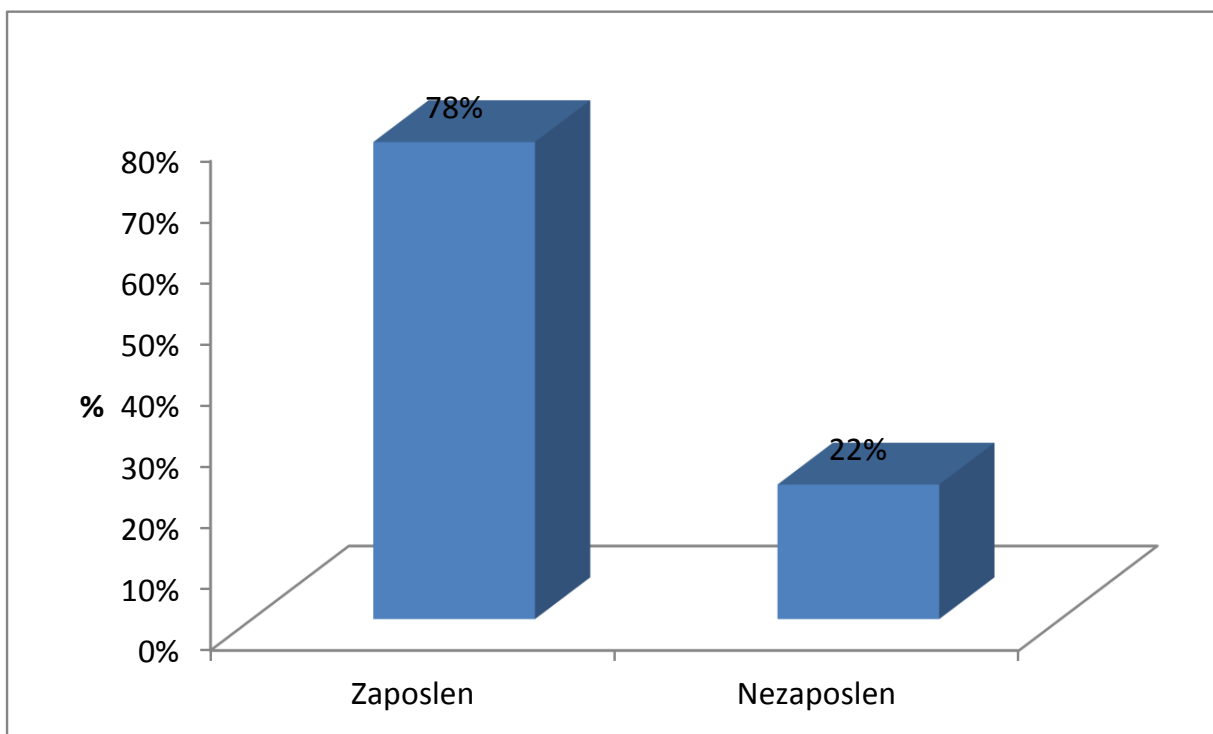
Slika 20. Oblast stanovanja ispitanika

Najveći broj ispitanika živi u Tripoliju (57%), oko 30% u Bengaziju na istoku Libije, 9% u Misrati u centralnom-severnom delu zemlje i 5% u Sabhi, na jugu Libije.

Distribucija ispitanika po različitim geografskim regionima Libije odražava približno stvarno stanje distribucije stanovništva. Kako su socio-političke i društveno-demografske specifičnosti svakog od regiona vrlo izražene, smatrao sam da je vrlo važno pokriti čitavu teritoriju Libije i utvrditi kako različitosti utiču na političke stavove i političku kulturu uopšte.

Istraživanje u udaljenim krajevima Libije realizovano je uz pomoć i podršku univerziteta iz tih krajeva.

5. Stopa nezaposlenosti

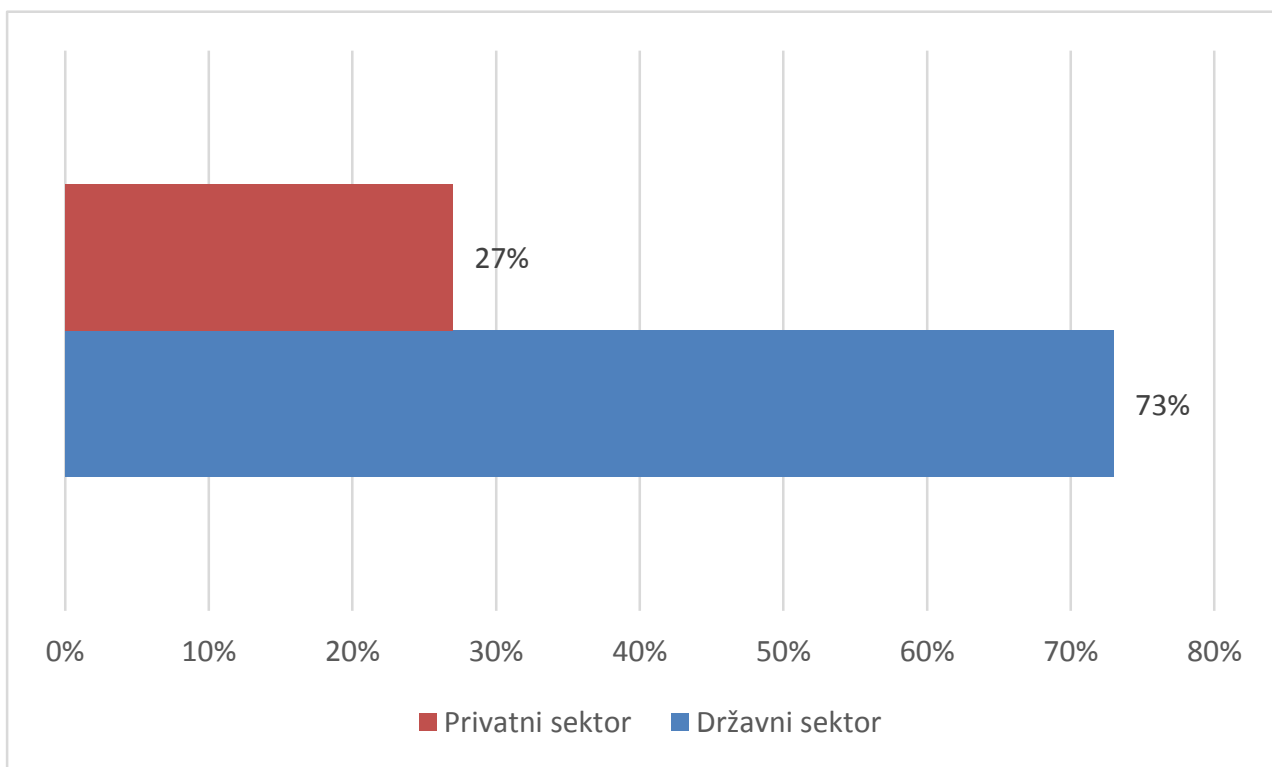

Slika 21. Distribucija statusa zaposlenja

Od ukupnog broja ispitanika, oko 78% je zaposleno, dok je oko 22% nezaposleno. Stopa nezaposlenosti je relativno visoka, posebno u uslovima tranzicione ekonomije, koja se suočava sa brojnim izazovima, posebno u oblasti proizvodnje i prerade nafte i njenih derivata, a koja predstavlja glavni izvor prihoda libijske ekonomije.

Visoka stopa nezaposlenosti značajno utiče i na stepen društvenih tenzija sa kojima se vlast suočava, a to se dalje odražava i na politički jezik koji se koristi, kao i na opredeljenje vlasti da rešava probleme.

6. Stepen zaposlenosti u državnom, odnosno privatnom sektoru

Slika 22. Distribucija zaposlenosti po vlasništvu poslodavca

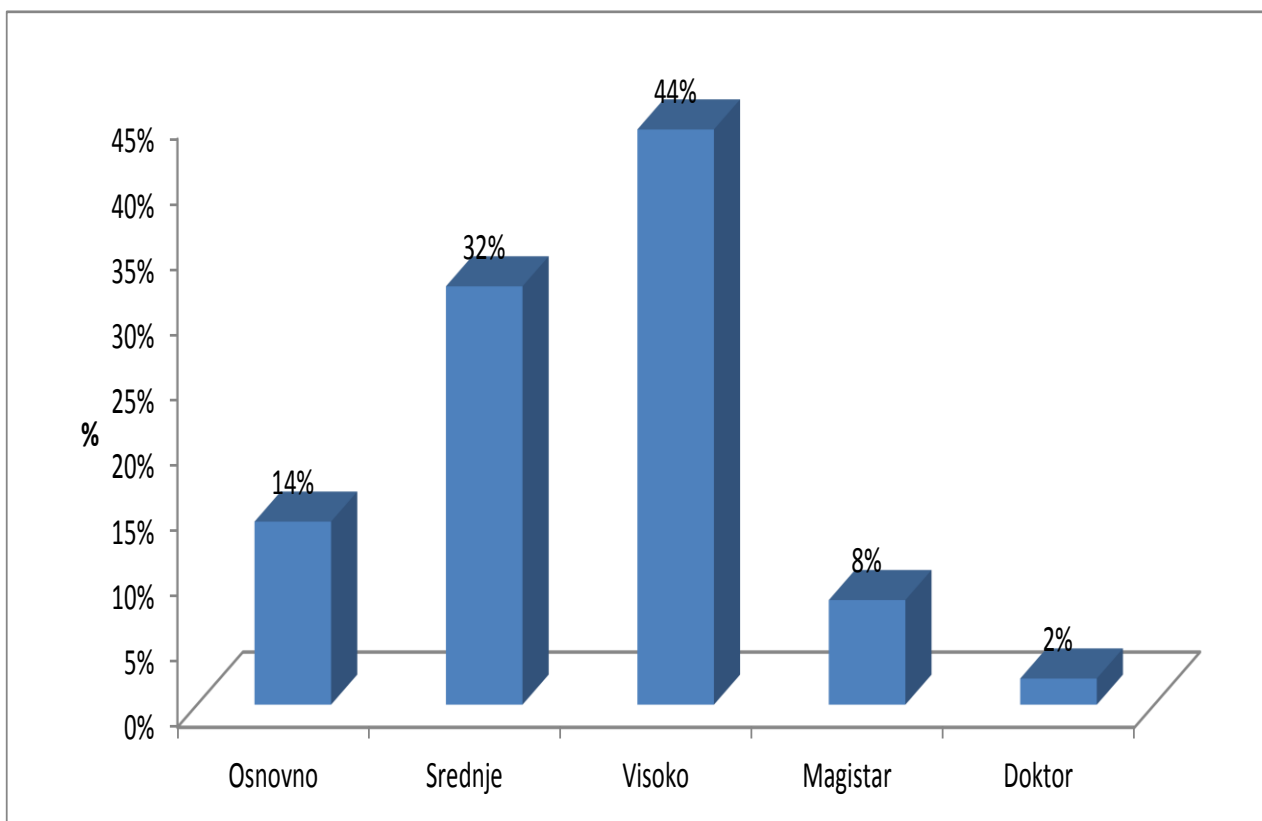
Najveći broj ispitanika (73%) je zaposlen u državnim institucijama, dok je manji broj ispitanika zaposlen u privatnom sektoru (27%). Imajući u vidu društveno-političke promene koje su proteklih godina nastupile u Libiji, trend će svakako biti smanjivanje broja radnika u državnom sektoru i povećanje broja zaposlenih u privatnom sektoru.

Postoji nekoliko razloga:

1. Država ne može da izdržava veliki administrativni aparat
2. Nova vlast forsira privatizaciju
3. Strane kompanije nude bolje uslove rada od državnih
4. Domaće privatne kompanije postaju konkurentnije sa mogućnošću nabavke tehnologije razvijenih zemalja

Naravno, svaki od navedenih procesa ne može biti završen u kratkom roku, jer je potrebno pažljivo planirati korake realizacije, da ne bi došlo do društveno-ekonomskih potresa u Libiji.

7. Stepen obrazovanja ispitanika

Slika 23. Stepen obrazovanja ispitanika

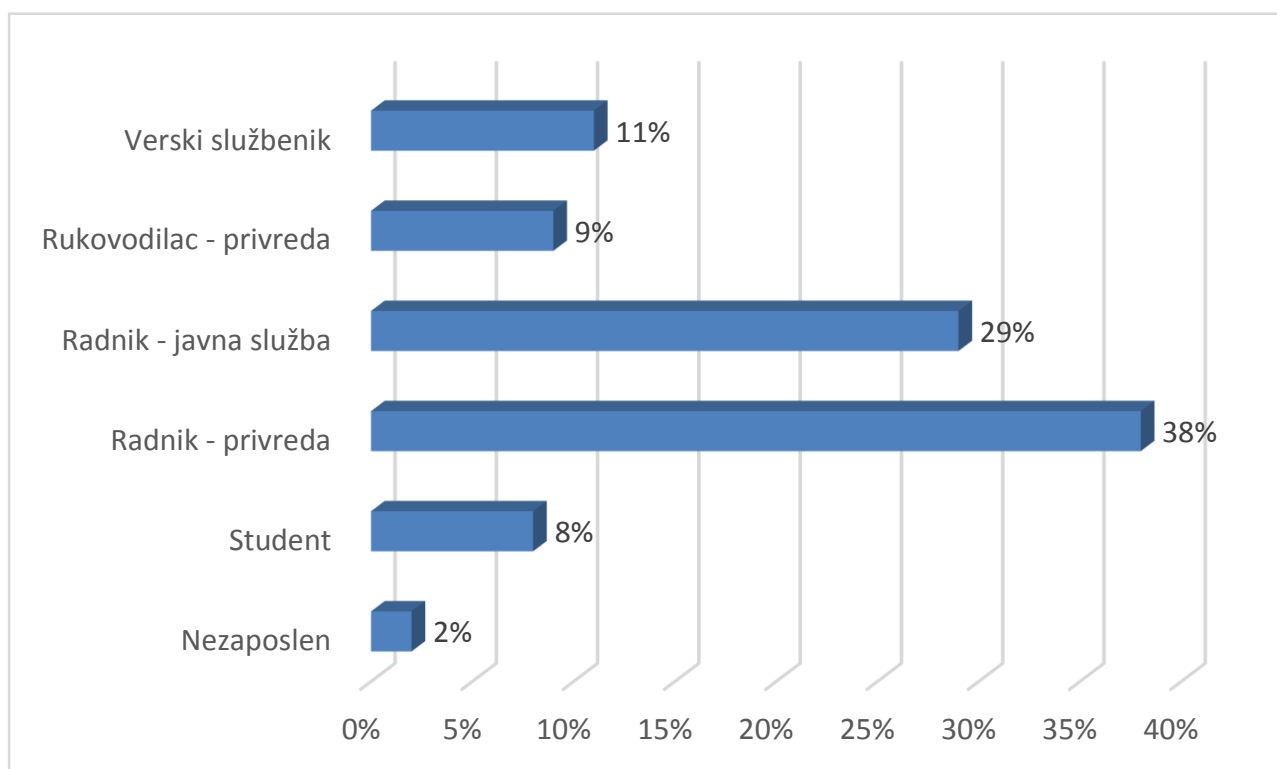
Od ispitanika koji su učestvovali u ovom istraživanju najviše je visoko obrazovanih, ukupno oko 54%, od čega 44% sa završenim osnovnim studijama, dok je 10% svršenih postdiplomaca.

Oko 32% ispitanika je završilo srednju školu, dok je njih 14% sa osnovnim obrazovanjem.

Libija ima relativno visok stepen visoko obrazovanih kadrova, pre svega, jer je mnogo uložila u školovanje Libijaca u zemlji, ali i u inostranstvu. Libijski studenti završavaju studije na prestižnim univerzitetima u Evropi, Africi i Aziji.

Takođe, Libija ima najvišu stopu pismenosti stanovništva u Africi. Više od 90% ukupnog broja stanovnika je pismeno, što je daleko iznad od svih zemalja u Africi.

8. Zanimanje ispitanika

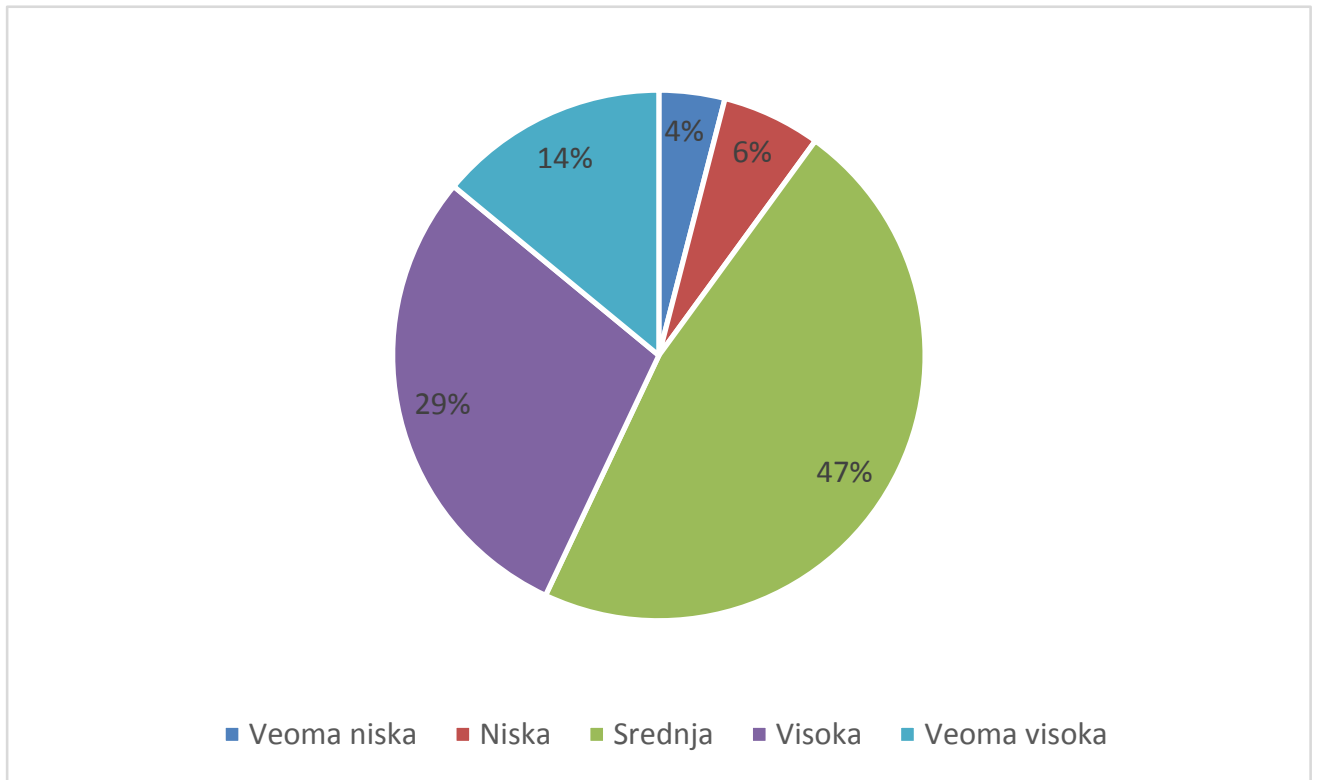

Slika 24. Zanimanje ispitanika

Rezultati istraživanja zanimanja ispitanika pokazuju da je najviši udeo radnika u privredi, oko 38%, zatim slede radnici u javnim službama (javna uprava i administracija, vojska, policija, zdravstvo i prosveta) – oko 30%, 11% su zaposleni u verskim institucijama, 9% rukovodioci u privredi, 8% ispitanih su studenti i 2% je nezaposleno.

Radnici čine najveći broj ispitanih, skoro 70%. Ovo nam dosta govori i strategijama vlasti za formiranje političke ideologije, političke kulture i društvene svesti uopšte. Ciljna grupa vlasti jesu radnici, koji predstavljaju glavnu glasačku snagu. Ovo je posebno važno posle političkih promena u Libiji, kada je uveden višestranački demokratski izborni sistem.

9. Visina primanja ispitanika

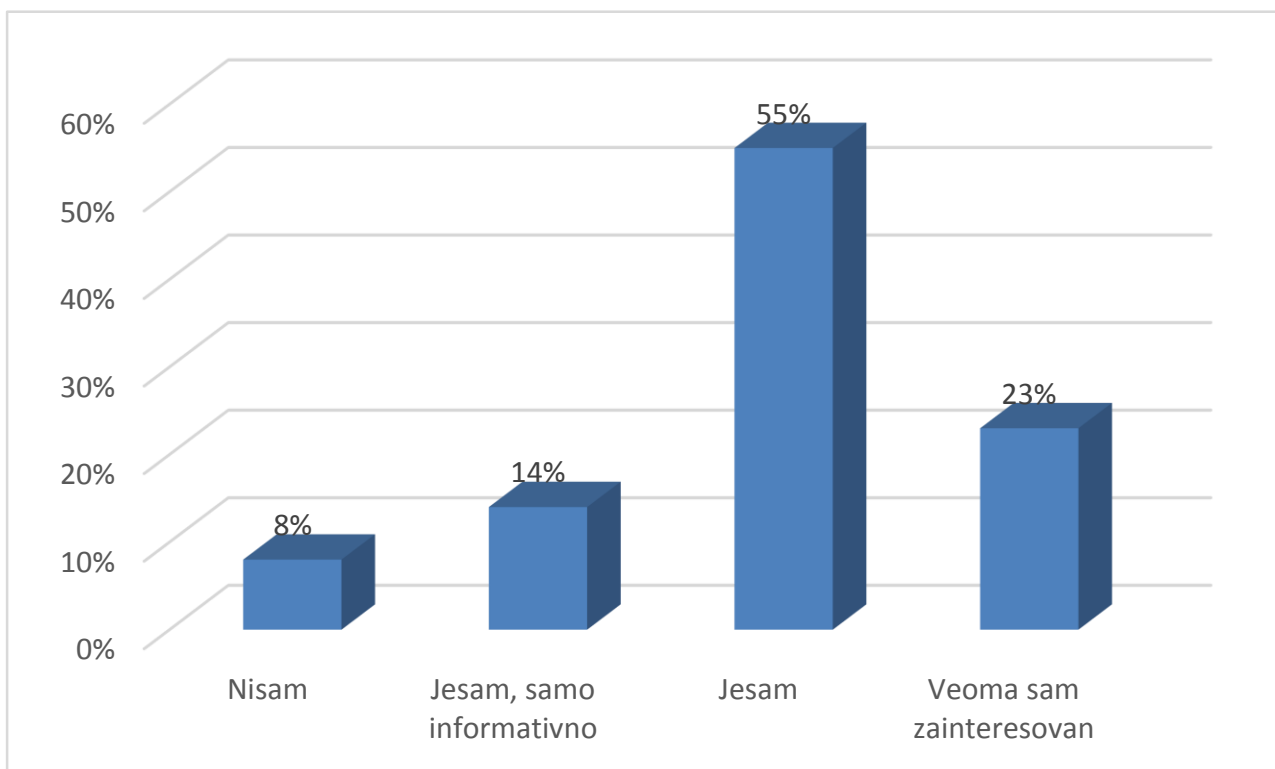

Slika 23. Visina primanja ispitanika

Na osnovu rezultata, možemo reći da visoka primanja ima skoro 45% ispitanika. Od toga 14% vrlo visoka, a visoka 29%. U kategoriji sa srednjim primanjima, gde imamo najviše radnika zaposlenih u privredi i javnim službama, je oko 47%. Onih sa niskim primanjima ima oko 6% i vrlo niskim primanjima 4%.

Broj ispitanika sa niskim primanjima je skoro 10% od ukupnog broja ispitanika. Ova činjenica predstavlja i vrh ledenog brega problema libijske ekonomije, u kojoj mnogi građani teško preživljavaju, a upravo ta klasa predstavlja plodno tlo za manipulacije, ali se i najbrže nad njima izgubi kontrola.

10. Stepen zainteresovanosti za politiku

Slika 24. Stepen zainteresovanosti za politiku

Rezultati ispitivanja stepena zainteresovanosti za politiku nam pokazuju da su libijski građani u velikoj meri zainteresovani za politiku i politički život i ne retko su spremni i sami da se uključe u političke procese.

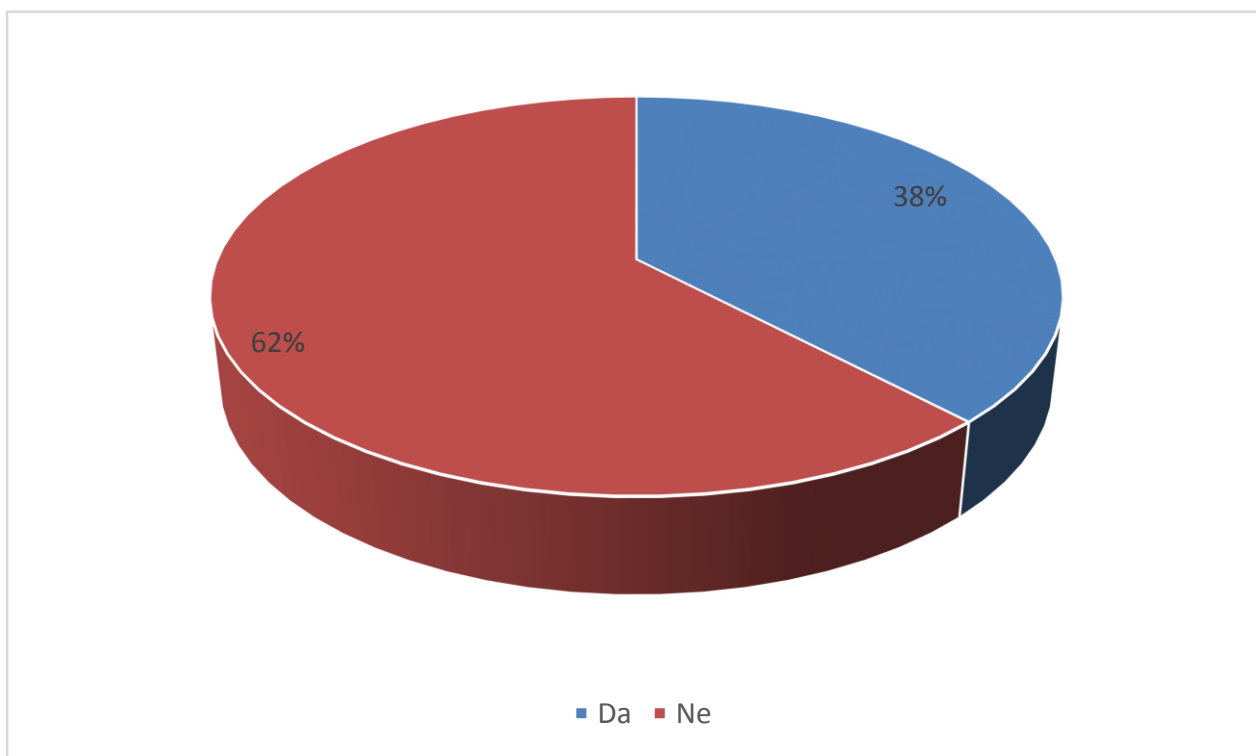
Razloge ovome možemo tražiti u dva faktora:

1. Tradicionalna zainteresovanost za politiku, koja korene ima u burnoj istoriji i velikim previranjima, još od najranijeg doba. Savremena libijska istorija, takođe, govori ovome u prilog, još od vremena borbe za nezavisnost i italijanske okupacije.
2. Težnja svake vlasti u Libiji, u poslednjih 100 godina, je da što je moguće više uključi šire slojeve stanovništva u političke procese. Nekada je ovo bila sasvim dobronamerna intencija, sa ciljem što ravnopravnije socijalne raspodele vlasti, a nekad je bila u službi manipulacije.

Ako pogledamo rezultate istraživanja, vidimo da je 92% zainteresovano za politiku, dok samo 8% nije. Od većine koja je zainteresovana za politiku 14% je zainteresovano samo informativno, 55% se izjasnilo kao zainteresovano i 23% kao veoma zainteresovano.

Veliki procenat interesovanja za politiku, za vlast predstavlja mač sa dve oštrice. Sa jedne strane, je dobro što je toliko ljudi zainteresovano za politiku, jer vlast može da prenese svoju poruku velikom broju ljudi, a sa druge strane, pitanje je šta će se desiti kada ta poruke prestane da odgovara ljudima koji je slušaju. Libija je pravi primer takvih promena.

11. Politička aktivnosti ispitanika

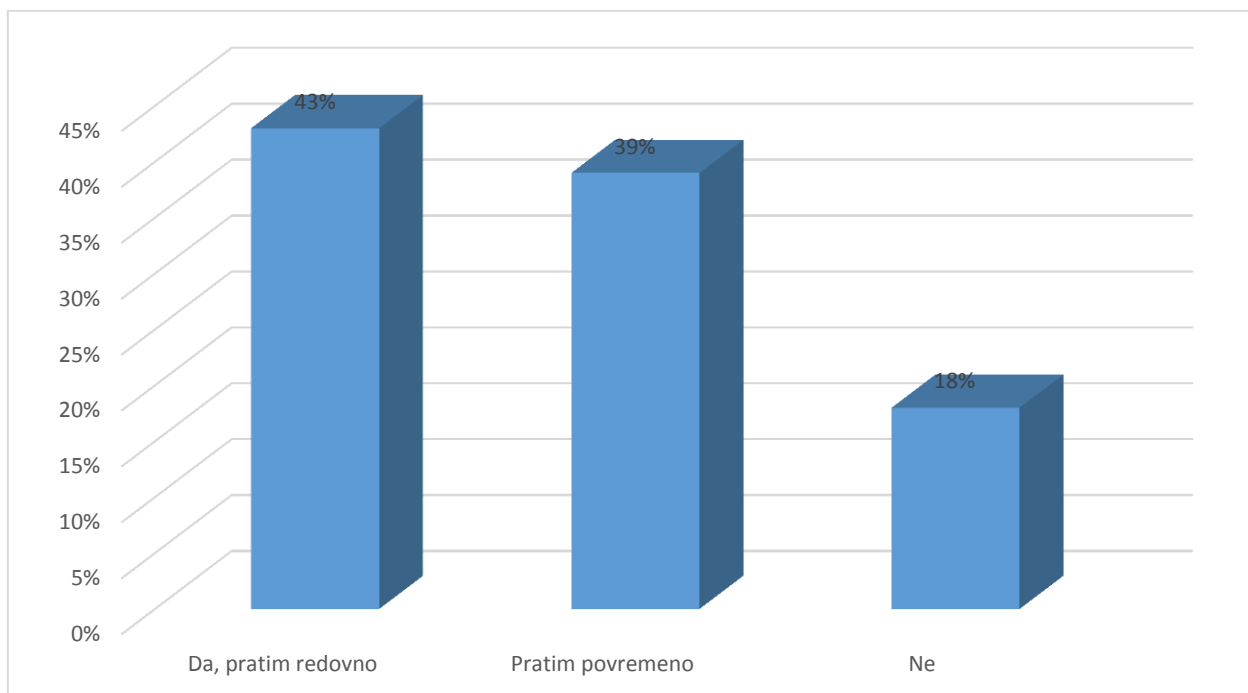

Slika 25. Politička aktivnost ispitanika

Politička aktivnost nam govori o tome da većina građana Libije nije politički aktivna (62%), ali sa druge strane broj politički aktivnih (bilo koja vrsta političkog angažovanja) je prilično visok (38%).

Razloge velikog broja politički angažovanih treba, pre svega, tražiti u sadašnjem političkom trenutku u Libiji. Veliki broj ljudi se angažovao, posle korenitih promena, u različite strukture vlasti ili grupa koje donose odluke bitne za život neke zajednice.

12. Redovnost u praćenju informativnog programa

Slika 26. Redovnost praćenja informativnog programa

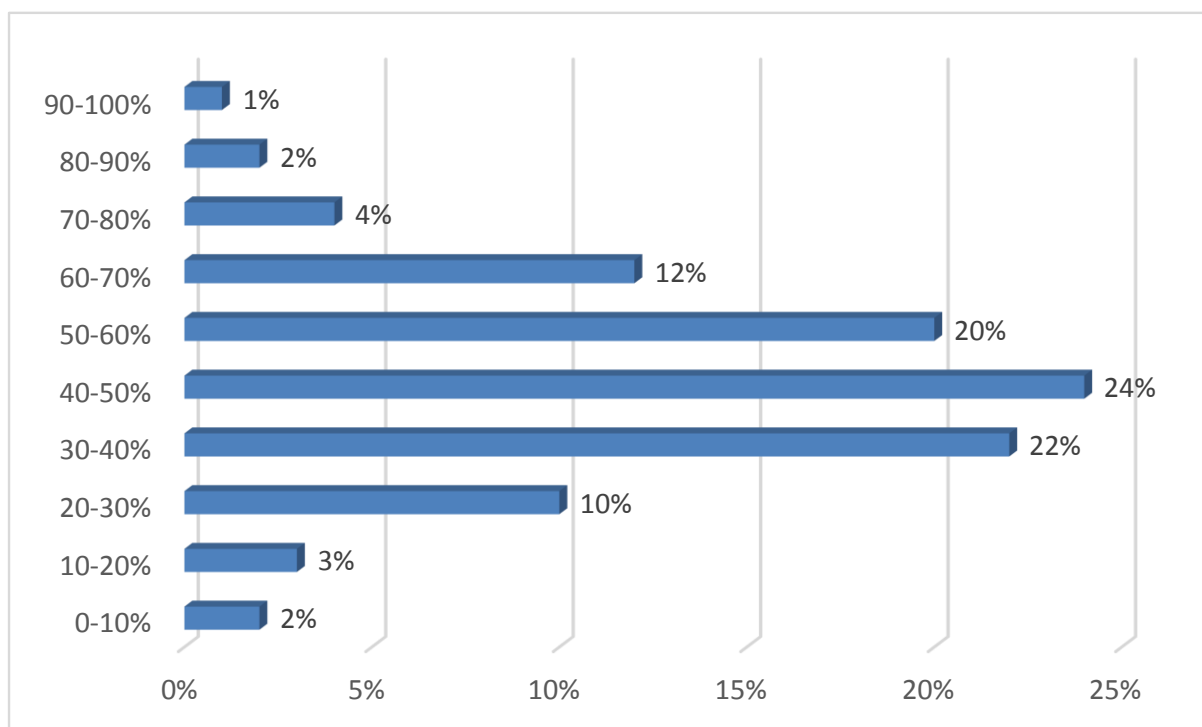
Informativni program televizijskih kanala u Libiji, redovno prati oko 43% gledalaca – ispitanika, povremeno 39% i ne prati ga - svega 18%.

Ako posmatramo potencijal onih kojima se može preneti politička poruka putem televizijskog medija, onda vidimo da je njihov potencijal izuzetno visok – oko 82% stanovnika Libije.

Ova činjenica govori o važnosti televizije, kao značajnog činioca političkog života u Libiji. Dalje, ovo nameće i obavezu kvalitetne produkcije i uređivanja programa, sprečavanja govora mržnje i diskriminacije, jer bi takve pojave mogle da pokrenu novu lavinu u libijskom društvu, sa nesagledivim posledicama. Poruke koje se i danas prenose (primer: pominjanje nezavisnosti istočnih regiona Libije) izazivaju ogromne potrese u društveno-političkom životu, koje ne retko vode i ka gubljenju ljudskih života.

Imajući ovo u vidu, odgovornost je još veća, odnosno, rekao bih najveća – odgovornost da se sačuvaju ljudski životi je, jednim delom, i na televiziji.

13. Učešće informativnog programa (ocena ispitanika)

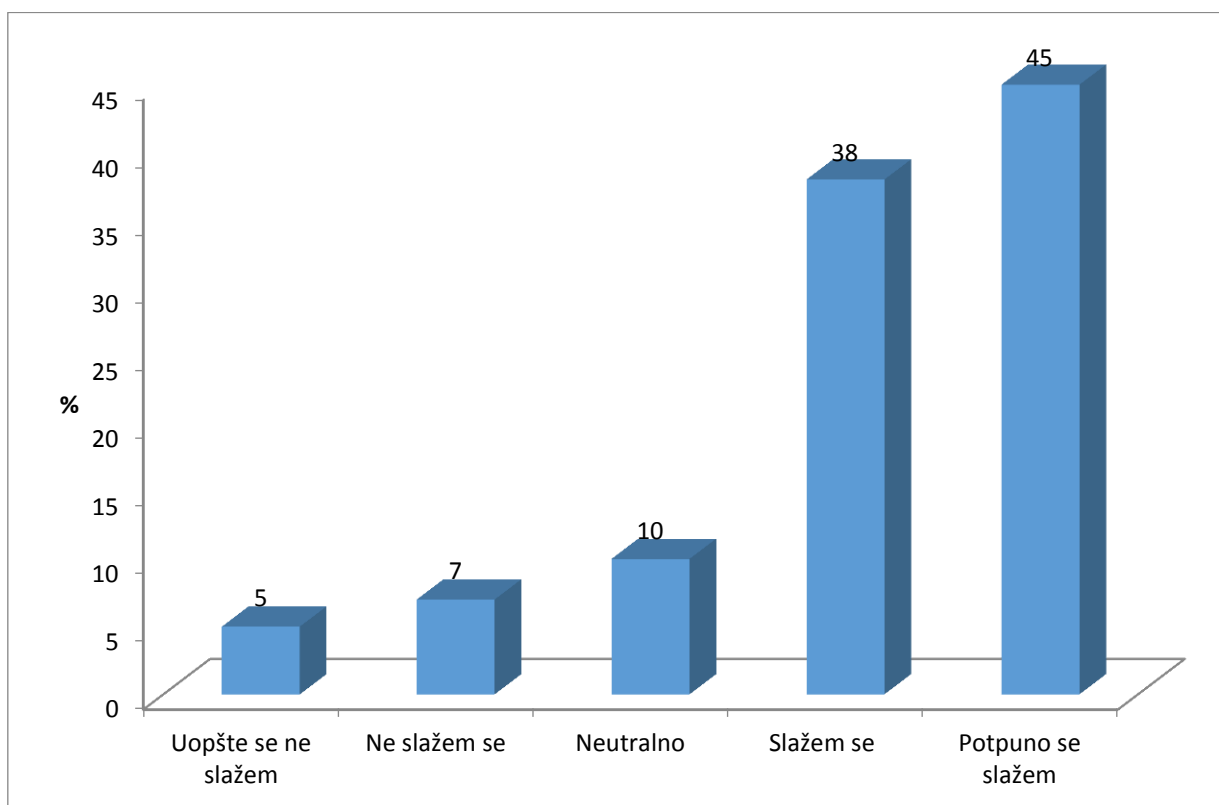
Slika 27. Učešće informativnog programa po oceni ispitanika

Učešće informativnog programa u ukupnom programu koji gledaju ispitanici ovog istraživanja pokazuje da imamo normalnu distribuciju vrednosti, koja je skoro simetrična.

Najvećem broju ispitanika, skoro 70%, informativni program čini od 30 do 60% ukupnog programa koji prate na libijskim televizijskim stanicama. Ova činjenica predstavlja vrlo značajnu informaciju za one koji kreiraju televizijski program i prenose poruke stanovništvu Libije.

Granične vrednosti, od 0 do 20% učešća informativnog programa, kao i 70 do 80%, čini mali deo ispitanog uzorka, ukupno oko 12%.

14. Uticaj TV programa na političke stavove ispitanika

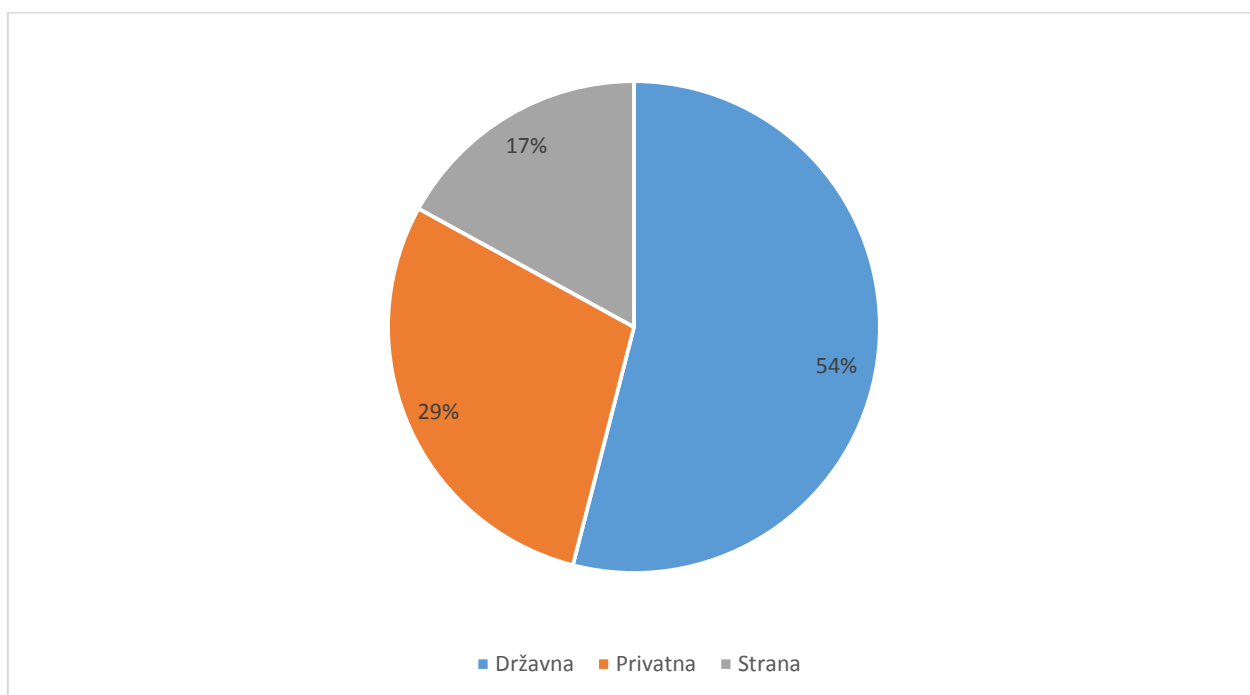
Slika 28. Uticaj TV programa na političke stavove

Istraživanje pitanja da li TV program utiče na političke stavove dalo je značajne rezultate.

Rezultati pokazuju da se više od 80% ispitanika slaže sa ovim pitanjem i potvrđuje da TV program utiče na političke stavove gledalaca. Utoliko je sadržaj televizijskog programa, a posebno informativnog, izuzetno značajan.

Oko 12% ispitanih je reklo da se ne slaže se da televizijski program utiče na političke stavove, dok 10% nije imalo mišljenje ili nije htelo da ga podeli sa anketarima.

15. Koju televiziju prate ispitanici

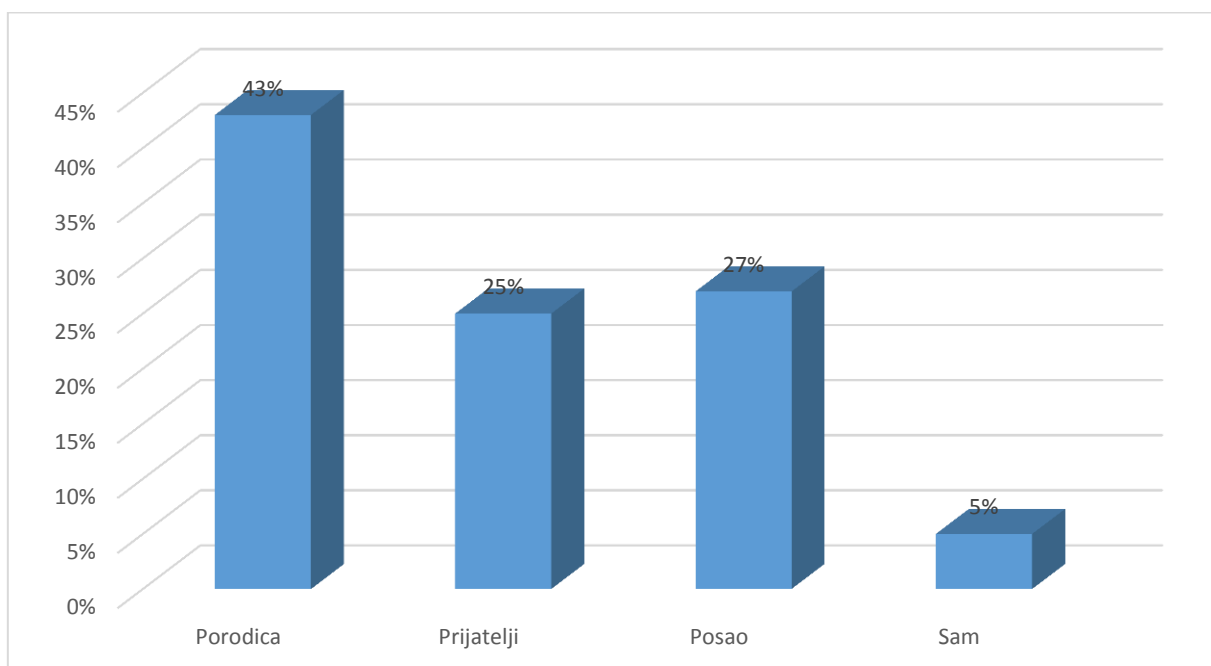
Slika 29. Preferentna televizija ispitanika

Državnu televiziju u Libiji prati više od 50% gledalaca. Oko 30% prati privatne televizijske stanice, dok 17% ispitanih prati strane televizijske programe.

Do pre nekoliko godina, ovakvi rezultati bi bilo praktično nemogući, jer je jedina televizija u Libiji bila državna, dok su kvazi-privatne, prenosile stavove i bile potpuno usaglašene sa stavovima državne televizije.

Činjenica da danas u Libiji imamo podelu da polovina gledalaca prati državnu televiziju, a ostatak alternativne izvore televizijskog programa govori da sadržaj državnih televizijskih programa, kao i privatnih, mora da obezbedi odgovorajući kvalitet programa.

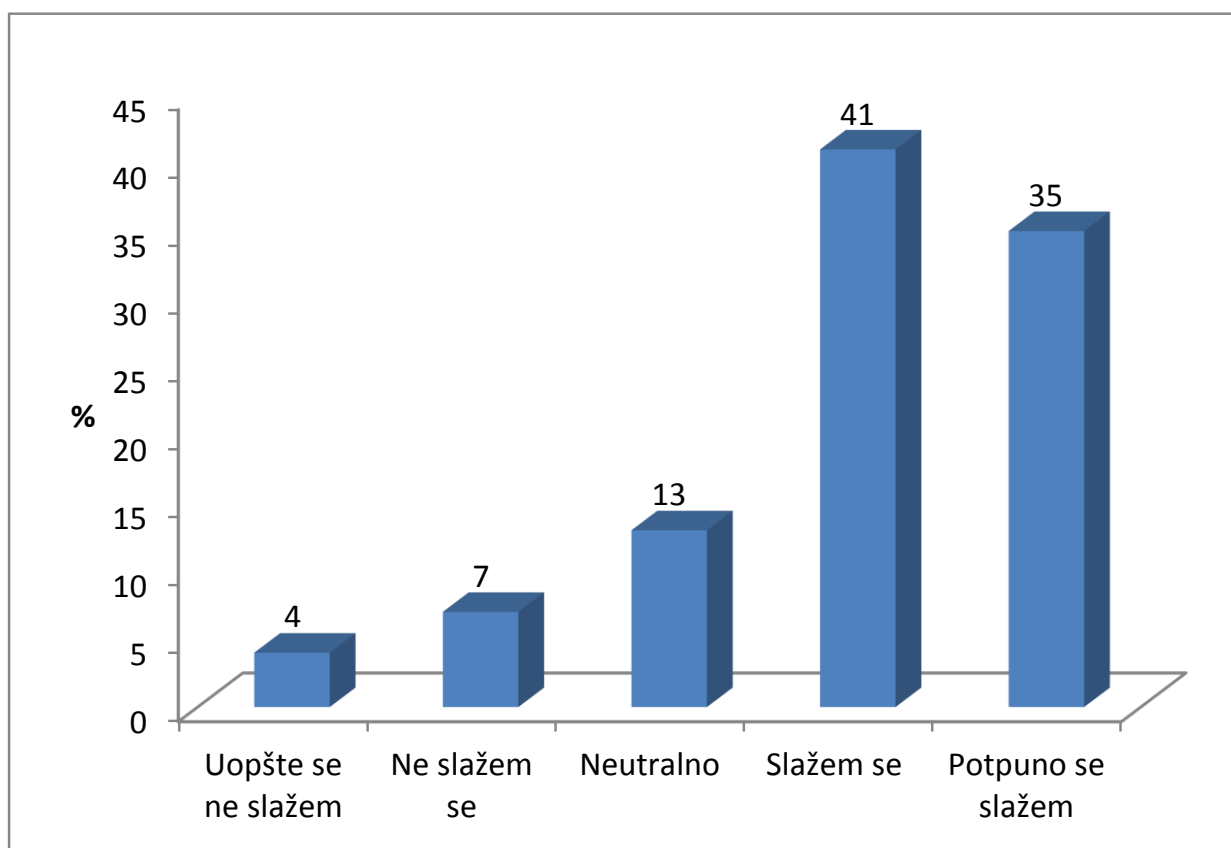
16. Pripadnost grupi ispitanika

Slika 30. Pripadnost grupi ispitanika

Ispitivanjem osećaja pripadnosti različitim socijalnim grupama, rezultat govori da najveći broj ispitanika oseća pripadnost porodici (43%), zatim 25% socijalnoj grupi prijatelja, 27% oseća pripadnost poslu i 5% ispitanika ne oseća pripadnost socijalnim grupama, već se izjasnilo da su sami.

17. Uticaj TV programa na političko angažovanje

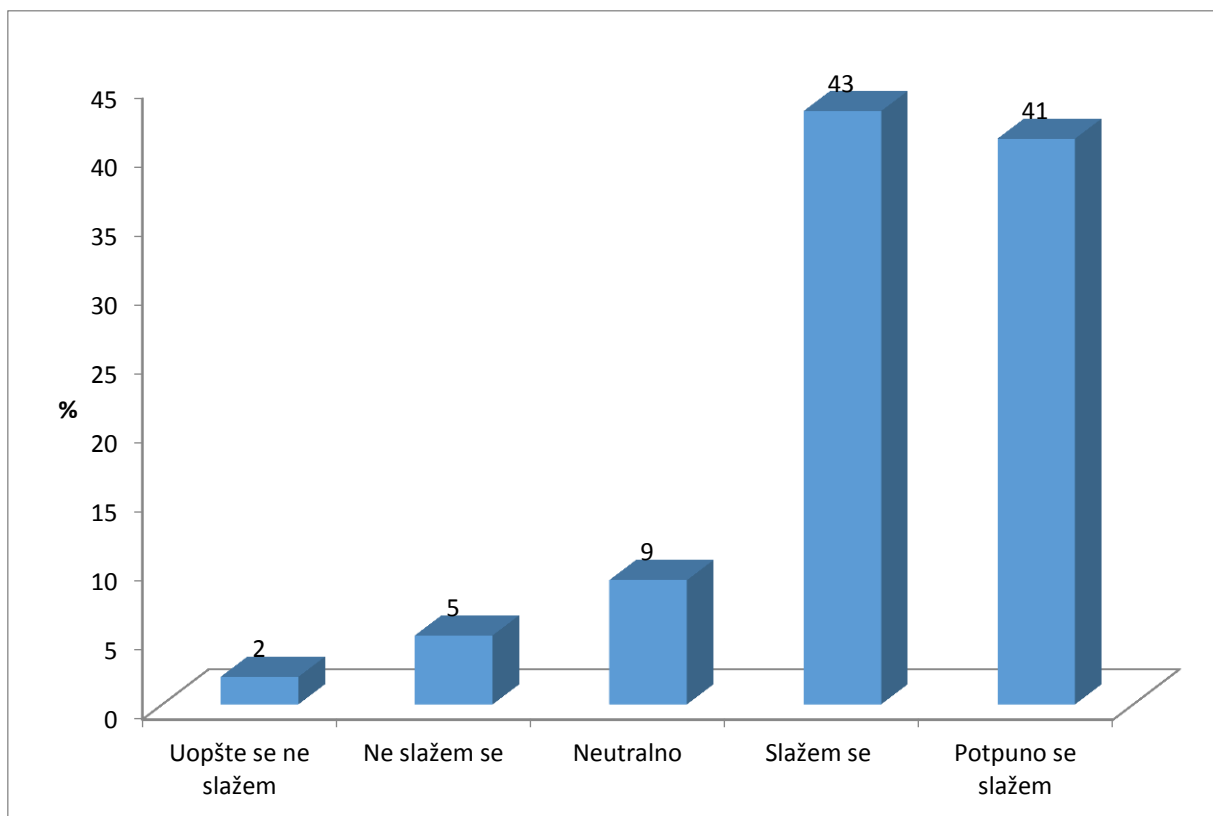

Slika 32. Uticaj televizije na političko angažovanje ispitanika

Istraživanje pitanja da li televizija utiče na političko angažovanje ispitanika, rezultati govore da ogromna većina smatra da televizija utiče na političko angažovanje i to njih 76%.

Oko 11% ispitanika izjasnilo se da se ne slaže da televizija ima uticaja na političko nagažovanje, do 13% ispitanika nije imalo mišljenje ili nije želelo da ga podeli sa anketarima.

18. Uticaj TV programa na političku kulturu

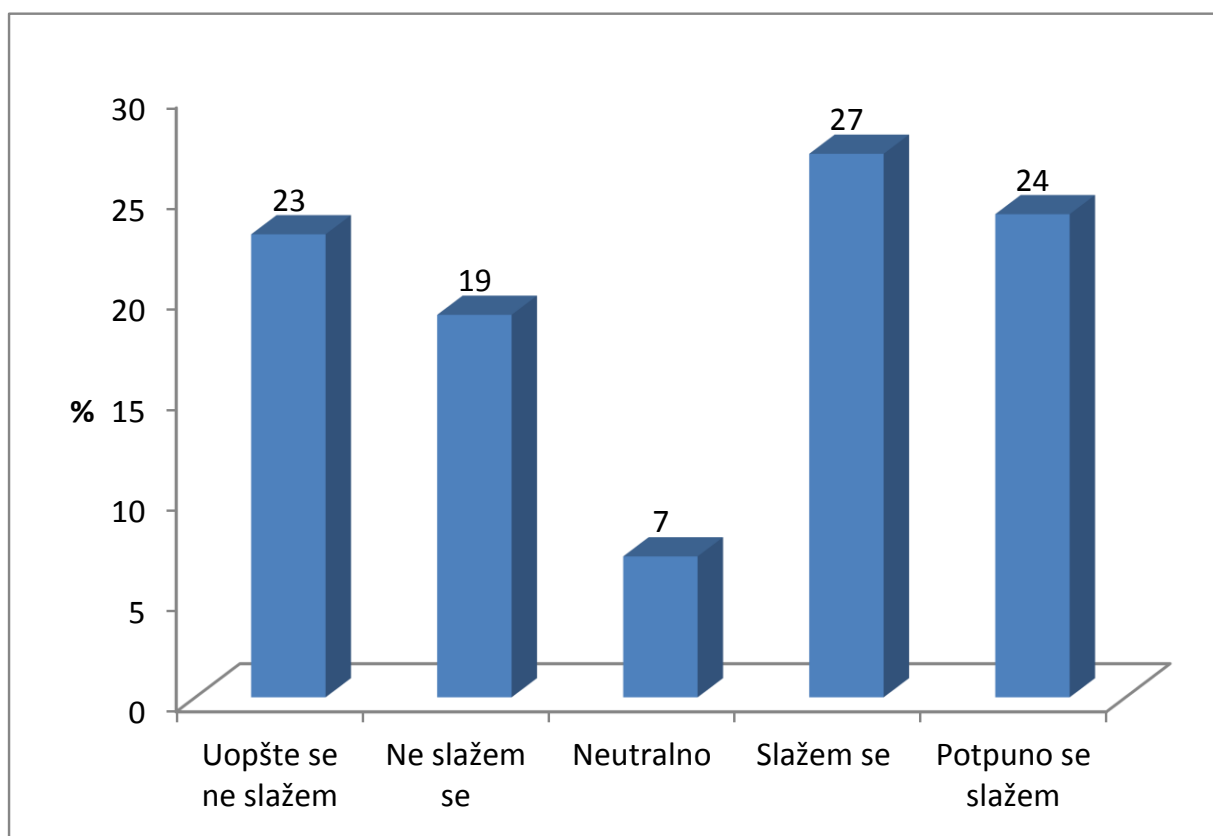

Slika 33. Uticaj televizije na političku kulturu

Velika većina ispitanika potvrdila je da se slaže da TV program utiče na političku kulturu, njih 84% složilo se da televizija predstavlja značajan činičac u formiranju i usmeravanju političke kulture.

Samo 7% ispitanika se nije složilo, a 9% je bilo neutralno.

19. Kvalitet programa državnih kanala

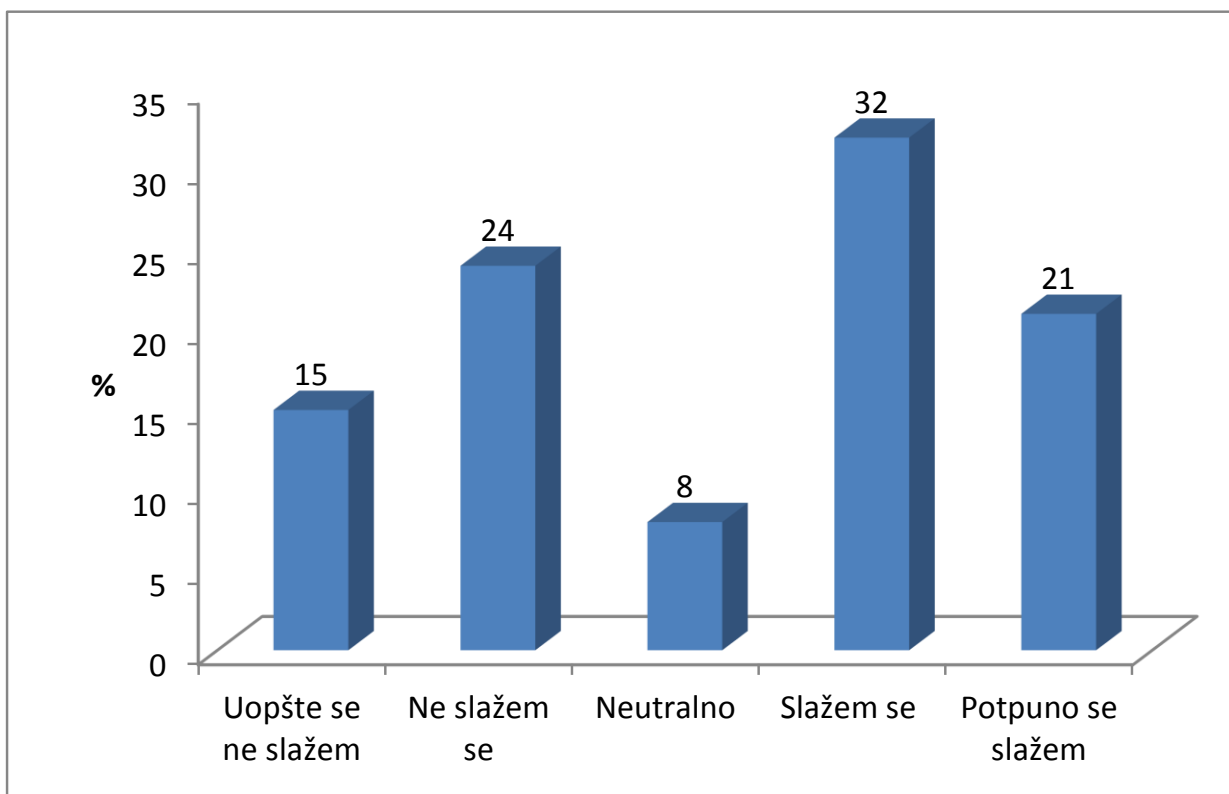

Slika 34. Kvalitet programa državnih kanala

Istraživanje kvaliteta programa državnih kanala pokazuje da su mišljenja podjeljena. Oko 51% smatra da programi državnih kanala kvalitetni, dok 42% smatra da nisu kvalitetni.

Za državne televizije, ovo može biti jasan signal da uđu dalje u istraživanje koji su to činioci zbog kojih su gledaoci zadovoljni kvalitetom programa, a posebno da identifikuju one zbog kojih to nisu, i da rade na podizanju kvaliteta svog programa.

20. Informativni program je objektivn i kvalitetan

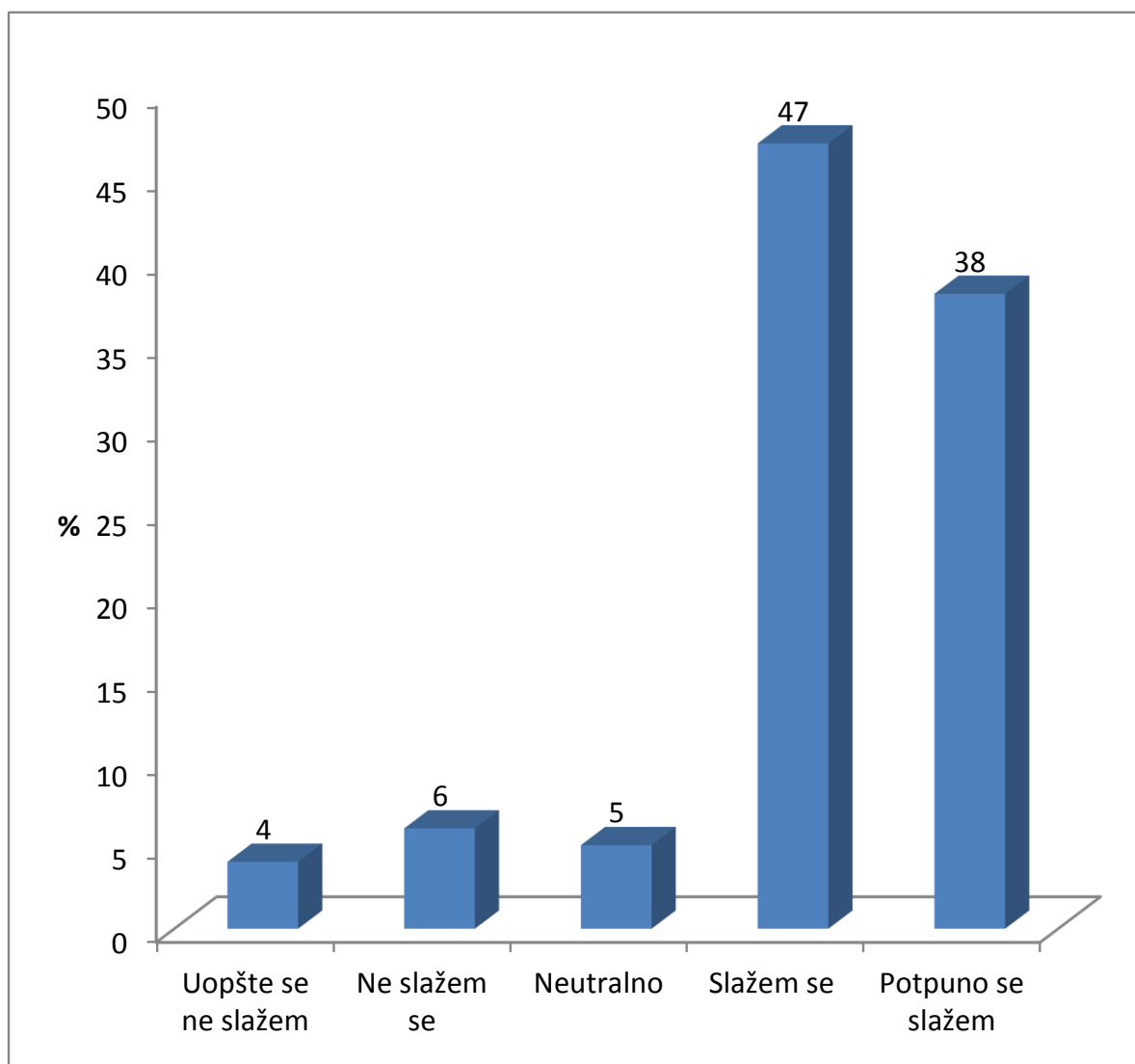
Slika 35. Informativni program je objektivn i kvalitetan

Analizom kvaliteta informativnog programa televizijskih kanala u Libiji dobijaju se slični rezultati kao za prethodno pitanje.

Očigledno je podjeljeno mišljenje kada se radi o kvalitetu informativnog programa, pa se 53% izjašnjava da je zadovoljno kvalitetom programa, dok skoro 40% gledalaca nije zadovoljno. Koliko je činjenica da je većina gledalaca zadovoljna kvalitetom, toliko zabrinjava broj onih koji to nisu.

Za producente i urednike informativnog programa ovaj rezultat treba da predstavlja žuto svetlo, na koje treba stati i preispitati razloge nezadovoljstva i raditi na njihovom mitigiranju.

21. Većim učešćem informativnog programa u TV program, povećava se politička informisanost stanovništva

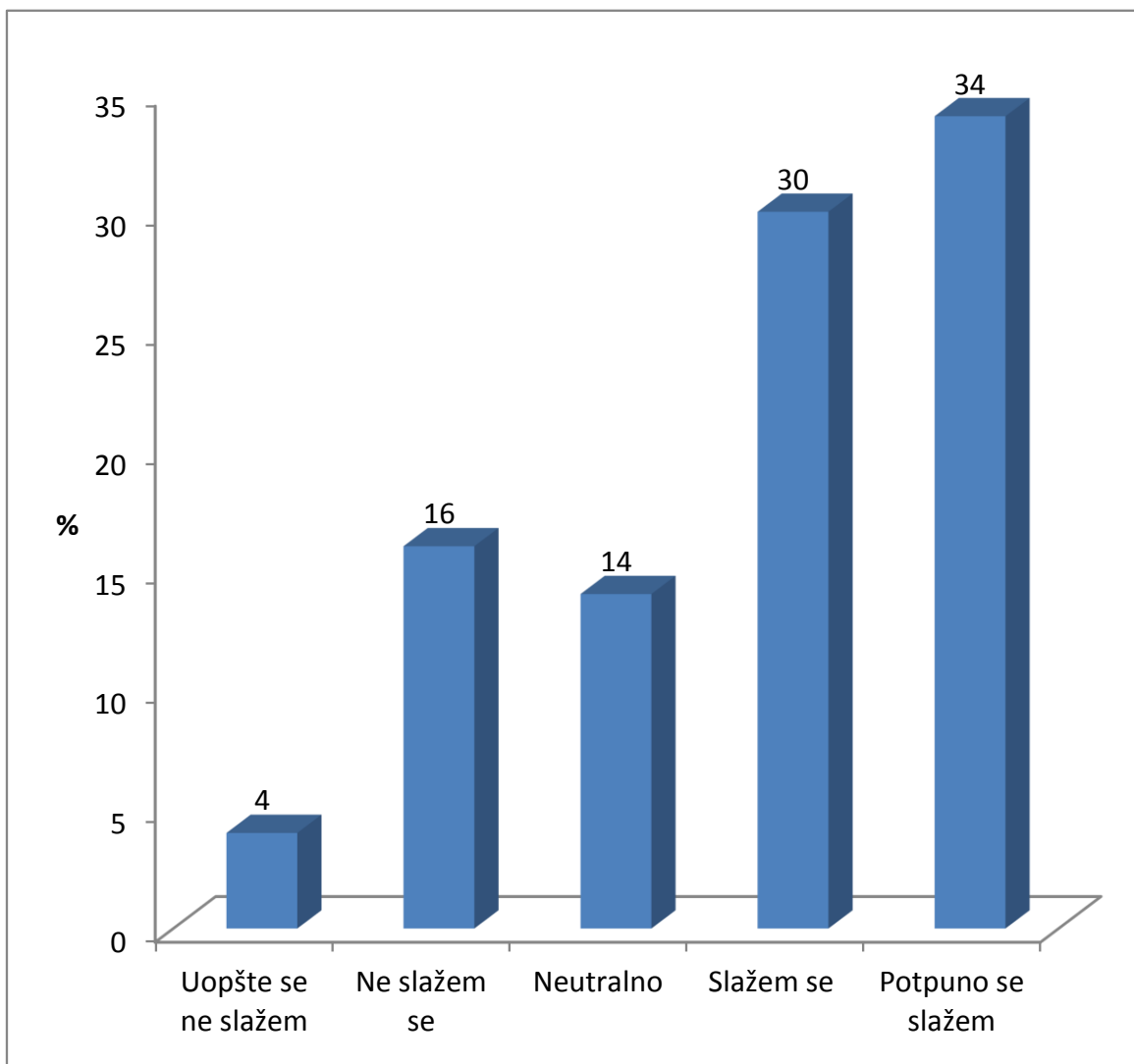

Slika 36. Sa većim učešćem informativnog programa povećava se politička informisanost stanovništva

Velika većina ispitanika se složila (oko 85%) da veće učešće informativnog programa povećava političku informisanost stanovništva.

22. Strani satelitski kanali imaju uticaj na političko opredeljenje u Libiji

Ala

Slika 37. Uticaj stranih satelitskih kanala na političko opredeljenje u Libiji

Preko 60% ispitanika se slaže da strani satelitski kanali, koje gledaoci u Libiji mogu bez ograničenja da prate, mogu da imaju značajan uticaj na političko opredeljenje građana Libije. Ova činjenica se pokazala posebno značajnom i potvrđena je tokom poslednjih sukoba u Libiji, kada su strane satelitske TV stanice, kao što je „Al Jazeera“ i „Al Arabiya“ odigrale značajnu ulogu, kada je u pitanju prenos informacija do građana Libije, ne ulazeći u objektivnost i kvalitet televizijskog programa pomenutih TV stanica.

6.3 Rezultati analitičkog istraživanja

Ovaj deo istraživanja fokusiran je na poređenja među analiziranim promenljivama i utvrđivanju postojanja ili nepostojanja statističke zavisnosti među njima, kao i ispitivanju koliko je ta zavisnost značajna.

Ovaj deo istraživanja je vrlo važan, jer ćemo ispitivanjem odnosa među promenljivama potvrditi ili opovrgnuti hipoteze koje su postavljene, kao osnove ovog istraživanja.

H0 – osnovna hipoteza istraživanja:

- što se više povećava interesovanje stanovništva za politiku, povećava se i uticaj koji imaju informativni elementi televizijskih programa na učešće tog stanovništva u politici.

Osnovna Hipoteza je potvrđena, jer postoji značajna pozitivna korelacija između promenljivih: var10, var12, var13, var14, var17, var18 i var21.

Spearman Rank korelacija između *Var10* i:

Var12 ($p < 0.01$), pokazuje da je zainteresovanost stanovništva za politiku direktno povezana sa praćenjem televizijskog informativnog programa. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost na osnovu koje možemo zaključiti da što gledaoci više prate informativni program povećaće se i interesovanje gledalaca za politiku.

Var13 ($p < 0.01$), pokazuje da je zainteresovanost stanovništva za politiku direktno povezana sa udelom vesti u televizijskom programu koji prate gledaoci televizija u Libiji. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost na osnovu koje možemo zaključiti da što je viši udeo informativnog programa povećaće se i interesovanje gledalaca za politiku.

Var14 ($p < 0.01$), pokazuje da je zainteresovanost stanovništva za politiku direktno povezana sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političke stavove stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da što je svest o uticaju televizijskog programa na političke stavove pozitivnija povećaće se i interesovanje stanovništva za politiku.

Var17 ($p < 0.01$), pokazuje da je zainteresovanost stanovništva za politiku direktno povezana sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političku angažovanost stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da što je uticaj televizijskog programa na političko angažovanje veći povećaće se i interesovanje stanovništva za politiku.

Var21 ($p < 0.01$), pokazuje da je zainteresovanost stanovništva za politiku direktno povezana sa procentualnim povećanjem učešća informativnog programa u televizijskom programu. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da što učešće informativnog programa u televizijskom program veće povećaće se i interesovanje stanovništva za politiku.

Na osnovu vrednosti Spearman Rank korelacije među posmatranim promenljivama, zaključujem da postoji značajna pozitivna statistička povezanost, koja ukazuje da što se više povećava interesovanje stanovništva za politiku, povećava se i uticaj koji imaju informativni elementi televizijskih programa na učešće tog stanovništva u politici.

Hn - Posebne hipoteze

Posebna Hipoteza 1 - društvene grupe kojima pripadaju pojedinci vrše uticaj na same pojedince u njihovim bihevioralnim obrascima u politici (tu se ubraja i njihovo aktivno učešće u politici).

Posebna Hipoteza 1 je potvrđena, jer postoji značajna pozitivna korelacija između promenljivih: var16, var10, var11, var14, var17, var18 i var21.

Spearman Rank korelacija između *Var16* i:

Var10 ($p < 0.01$), pokazuje da je pripadnost nekoj društvenoj grupi direktno povezana sa intenzitetom zainteresovanosti ispitanika za politiku. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti što je više pripadnika socijalnih grupa to je njihova zainteresovanost za politiku veća.

Var11 ($p < 0.01$), pokazuje da je pripadnost nekoj društvenoj grupi direktno povezana sa intenzitetom političke angažovanosti pojedinca. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti što je više pripadnika socijalnih grupa, to je politička angažovanost veća.

Na osnovu vrednosti Spearman Rank korelacije među posmatranim promenljivama zaključujem da postoji značajna pozitivna statistička povezanost koja ukazuje da društvene grupe kojima pripadaju pojedinci vrše uticaj na same pojedince u njihovim bihevioralnim obrascima u politici i povećava se njihova zainteresovanost za politiku, kao i stepen političke angažovanosti.

Posebna Hipoteza 2 - sa uzrastom (godinama), učešće stanovništva u politici se povećava.

Posebna Hipoteza 2 je potvrđena, jer postoji značajna pozitivna korelacija između promenljivih: var1, var10, var11, var17 i var18.

Spearman Rank korelacija između *Var1* i:

Var10 ($p < 0.01$), pokazuje da je zainteresovanost stanovništva za politiku direktno povezana sa uzrastom (godinama). Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da su stariji stanovnici više zainteresovani za politiku.

Var11 ($p < 0.01$), pokazuje da je stepen političke angažovanosti direktno povezana sa uzrastom (godinama). Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da su stariji stanovnici više politički angažovani.

Var17 ($p < 0.01$), pokazuje da je uzrast stanovništva direktno povezan sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političku angažovanost stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da što su gledaoci stariji i uticaj televizijskog programa na njihovo političko angažovanje je veći.

Var18 ($p < 0.01$), pokazuje da je uzrast stanovništva direktno povezan sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političku kulturu stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost na osnovu koje možemo zaključiti da što su gledaoci stariji i uticaj televizijskog programa na političku kulturu raste.

Na osnovu vrednosti Spearman Rank korelacije među posmatranim promenljivama zaključujem da postoji značajna pozitivna statistička povezanost koja ukazuje da sa uzrastom (godinama) učešće stanovništva u politici se povećava.

Posebna Hipoteza 3 - muškarci više učestvuju u politici od žena, i podložniji su uticaju televizijskih programa na tu temu.

Posebna Hipoteza 3 je potvrđena, jer postoji značajna pozitivna korelacija između promenljivih: var2, var10, var12, var13, var14, var17, var18, var21 i var22.

Spearman Rank korelacija između *Var2* i:

Var10 ($p < 0.01$), pokazuje da je zainteresovanost stanovništva za politiku direktno povezana sa polom ispitanika, odnosno da su muškarci više zainteresovani da prate politiku. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da su muškarci više zainteresovani za politiku.

Var12 ($p < 0.01$), pokazuje da je pol ispitanika direktno povezan sa nivoom praćenja informativnog programa, odnosno da su muškarci više zainteresovani za informativni program. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost.

Var13 ($p < 0.01$), pokazuje da je pol ispitanika direktno povezan sa udelom vesti u televizijskom programu koji prate gledaoci televizija u Libiji. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da je kod muškaraca viši udeo informativnog programa.

Var14 ($p < 0.01$), pokazuje da je pol ispitanika direktno povezan sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političke stavove stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da na muškarce više utiče informativni program, nego na žene, i samim tim na formiranje njihovih političkih stavova.

Var17 ($p < 0.01$), pokazuje da je pol ispitanika direktno povezan sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političku angažovanost stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo

zaključiti da što je uticaj televizijskog programa veći na muškarce, nego na žene, i da su oni više politički angažovani.

Var21 ($p < 0.01$), pokazuje da je pol ispitanika direktno povezan sa procentualnim povećanjem učešća informativnog programa u televizijskom programu. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da je kod muškaraca veće učešće informativnog programa u televizijskom programu.

Na osnovu vrednosti Spearman Rank korelacije među posmatranim promenljivama zaključujem da postoji značajna pozitivna statistička povezanost koja ukazuje da muškarci više učestvuju u politici od žena, i podložniji su uticaju televizijskih programa na tu temu.

Posebna Hipoteza 4- što je viši obrazovni nivo pojedinca, veći je i uticaj televizijskih informativnih programa na njegovo učešće u politici.

Posebna Hipoteza 4 je potvrđena, jer postoji značajna pozitivna korelacija između promenljivih: var7, var14, var17 i var18.

Spearman Rank korelacija između *Var7* i:

Var14 ($p < 0.01$), pokazuje da je stepen obrazovanja direktno povezan sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političke stavove stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da na ispitanike sa višim stepenom obrazovanja više utiče informativni program, i samim tim na formiranje njihovih političkih stavova.

Var17 ($p < 0.01$), pokazuje da je stepen obrazovanja ispitanika direktno povezan sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političku angažovanost stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da što je uticaj televizijskog programa veći na ispitanike sa višim stepenom obrazovanja, i da su oni više politički angažovani.

Var18 ($p < 0.01$), pokazuje da je stepen obrazovanja stanovništva direktno povezan sa stavom ispitanika da televizijski program ima uticaja na političku kulturu stanovništva. Između ovih promenljivih postoji značajna pozitivna statistička povezanost, na osnovu koje možemo zaključiti da što su gledaoci obrazovaniji i uticaj televizijskog programa na političku kulturu raste.

Na osnovu vrednosti Spearman Rank korelacije među posmatranim promenljivama zaključujem da postoji značajna pozitivna statistička povezanost koja ukazuje da što je viši obrazovni nivo pojedinca, veći je i uticaj televizijskih informativnih programa na njegovo učešće u politici.

6.4 Opšti rezultati

Opšti rezultati istraživanja ove disertacije izlaze iz okvira upitnika kojim su prikupljeni podaci za realizaciju istraživanja uloge i uticaja televizije na političku kulturu libijskih građana.

U radu su postavljene i istraživane hipoteze, koje predstavljaju izuzetan naučni doprinos u ovoj oblasti, a koje su opisane u predmetu i ciljevima ove disertacije

Potvrđivanje osnovne hipoteze omogućava dalje istraživanje uticaja televizije na političku kulturu stanovništva Libije. Takođe, potvrđivanje hipoteza stvara osnov za dalje istraživanje intenziteta uticaja televizije na interesovanje i političke stavove stanovništva u Libiji.

Hipotezom da društvene grupe kojima pripadaju pojedinci vrše uticaj na same pojedince u njihovim bihevioralnim obrascima u politici (tu se ubraja i njihovo aktivno učešće u politici je, kroz istraživanje, potvrđeno da grupe značajno utiču na pojedince, pripadnike tih grupa, u sferi političkog delovanja.

Hipotezom da se sa uzrastom (godinama), učešće stanovništva u politici povećava je, kroz istraživanje, potvrđeno da da starosna dob ima uticaja na učešće u politici.

Hipotezom da muškarci više učestvuju u politici od žena, i podložniji su uticaju televizijskih programa na tu temu je, kroz istraživanje, potvrđeno da je polna pripadnost povezana sa uticajem televizijskih programa.

Hipotezom da što je viši obrazovni nivo pojedinca, veći je i uticaj televizijskih informativnih programa na njegovo učešće u politici je, kroz istraživanje, potvrđeno da nivo obrazovanja opredeljuje i uticaj televizijskih programa na pojedince.

Istraživanje dalje ima veliki značaj u širem društvenom kontekstu, posebno za društvo u Libiji. Imajući u vidu da se parametri društvene odgovornosti uglavnom utvrđuju na osnovu postojećeg političkog konteksta i kulture. Na primer, ostvarljivost i verovatnoća

uspeha inicijativa vezanih za društvenu odgovornost, dosta zavise od toga kakav politički režim vlada u nekoj zemlji, da li u njoj postoji demokratski, višepartijski sistem, da li su tamo zagarantovana osnovna prava i slobode (uključujući politička prava, prava na informisanje, slobodu izražavanja, udruživanja i okupljanja), kao i da li postoji kultura transparentnosti i poštenja u sferi politike. Prisustvo ovih osnovnih faktora, kao i potencijalni rizici koji se mogu javiti u slučaju njihovog izostajanja, mora da se uzme u obzir prilikom planiranja inicijativa vezanih za društvenu odgovornost. Pravni, institucionalni, društveni i kulturni faktori, takođe, bitno utiču na uspeh aktivnosti vezanih za društvenu odgovornost. Jedan od ciljeva istraživanja i bio je da ispita uticaj medija, kao jednog od važnih društvenih faktora, na političku kulturu, a samim tim i posredno na društvenu odgovornost.

6.5 Zaključna razmatranja

U disertaciji su istražene i predstavljene specifičnosti libijske kulture, posebnog društvenog fenomena, u odnosu na druge Arapske zemlje, i bliže, zemlje Magreba.

Takođe, prikazani su i neki od najznačajnijih uticajnih faktora, koji su decenijama unazad oblikovali kulturu, pre svega: religija i režim na vlasti.

Religija u Libiji predstavlja konstantu, jer su ljudi duboko religiozni i poštuju i praktikuju veru, što je imalo opredeljujući uticaj u razvoju kulture i, generalno, kulturnom napretku.

Sa druge strane, režim na vlasti imao je značajnu ulogu u formiranju kulturne svesti libijskih građana. Na Libiju je dubokog traga ostavila italijanska okupacija, razdoblje nezavisnosti posle drugog svetskog rata i, zatim, skoro pola veka duga vladavina Moamera el Gadafija. Na kulturu bi dubok trag ostavila bilo koja toliko duga vladavina, a posebno Gadafijeva, jer je bila jedinstvena u svetu. Njegova vladavina je bila vrlo restriktivna, cenzorska, pretežno autokratska, sa proklamovanom sveopštom direktnom vladavinom naroda.

Sve ovo se dalje odrazilo i političku kulturu, kroz politički jezik, formiran tokom te duge vladavine i to je prikazano u disertaciji.

Dalje, u istraživanju vidimo da je politička tradicija Libije relativno mlada i da je formirana tek u godinama posle Drugog svetskog rata. Do tada, što zbog italijanske okupacije, što zbog specifičnosti monarhističkog uređenja, teško je govoriti o jasnoj političkoj tradiciji. Može se govoriti, pre svega, o tradiciji koja je imala i koja ima vrlo jak uticaj na politiku, čak i danas, u savremenoj Libiji.

U disertaciji su prikazane epohe političkog napretka Libije, posmatrane kroz istorijsku prizmu u kojoj se prepliću: Italijanska Libija, Kraljevina Libija, Gadafijeva Libija i Libija posle 2011. godine. Svaka od prikazanih Libija predstavlja oštar kontrast onoj prethodnoj, što libijski politički napredak čini jedinstvenim.

Upravo ova činjenica imala je i veliki, ako ne i presudan uticaj, na formiranje političke svesti i političke kulture u Libiji. U radu je dat i jedinstven prikaz uticaja islamizma, kao neodvojivog dela libijske nacije i kulture.

Dalje, kao jedan od vrlo značajnih rezultata, u radu je prikazana uloga medija u libijskom društvu, njihova funkcija, tipovi i medijski režimi. Takođe, prikazan je jedinstveni, integrativni, opis medija u arapskom svetu, sa posebnom, vrlo opsežnom i sveobuhvatnom analizom medija u Libiji.

Analiziran je i uticaj medija na političku kulturu u Libiji, kao centralna tema istraživanja ovog rada, prvo sa teorijskih aspekata, a zatim i kroz praktično istraživanje.

Veoma značajno i jedinstveno istraživanje odnosi se na samu libijsku televiziju. Obuhvaćene su sve značajnije državne i privatne TV stanice, opisan je proces njihovog osnivanja, ciljevi i programska politika, organizaciona struktura i izvori finansiranja. U radu su opisani i odabrani sadržaji nekih televizija, sa najuticajnijim kanalima i njihovim programskim šemama.

Analizirano je i upravljanje vestima i političkim informacijama, kao i koji su izvori vesti i njihovo strukturiranje.

Sve ovo daje celoviti pogled na čitav televizijski medijski prostor u Libiji.

U radu je do detalja opisan i uticaj političkih promena na libijsku televiziju, u različitim razdobljima, od sredina 20. veka, pa sve do danas.

Ovom doktorskom disertacijom ostvareno je i sledeće:

- kroz istraživanja je spoznata uloga koju ima libijska televizija u političkoj kulturi recipijenta, (i to putem programa koje emituje, gde je poseban naglasak na programima informativnog sadržaja koji imaju pretežno politički sadržaj).

- Određen je stepen uticaja ovih programa na gledaoca na polju politike i analiziran je uticaj informativnih programa koji se emituju putem ne-libijskih medija.

- Analiziran je sadržaj emitovanih programa koji ne spadaju u političke.

Svako od ovih istraživanja i analiza predstavlja veoma dobru polaznu osnovu za dalja istraživanja u ovim oblastima, jer ne postoje ranija istraživanja o programima libijske televizije u opštem smislu, gde je naglasak na programima društvenog i kulturnog sadržaja. Istraživanja ove vrste retka i na nivou čitavog arapskog sveta i, samim tim, ono pruža jedinstvenu priliku da se sagledaju stvari koje nisu istraživane i predstavljene na način kako ih predstavlja ova disertacija.

6.6 Preporuke

Doktorska disertacija „Uticaj političkih promena u libijskom društvu na ulogu televizije u formiranju političke kulture različitih društvenih grupa“ je, kroz sistematično i sveobuhvatno istraživanje uloge libijske televizije u političkoj kulturi libijskih građana, sistematizaciju različitih istorijskih, religijskih, društveno-političkih faktora koji utiču na političku kulturu, političku svest i društveno-socijalni razvoj, detaljnu analizu televizijske medijske sfere, sistematičan prikaz i analizu libijskih televizijskih programa i njihovih uticaja na političku kulturu i političku aktivnost u Libiji, obavljena istraživanja i analizirane rezultate istraživanja, ostvarila određene naučne doprinose.

Specifičnost ovakvog istraživačkog rada ogleda se u jedinstvenoj analizi uticaja političkih promena u libijskom društvu na ulogu televizije u formiranju političke kulture različitih društvenih grupa i traganju za rešenjima koja bi unapredila posmatrane oblasti i efikasno rešila uočene probleme.

Kako rezultati dobijeni u ovoj disertaciji mogu predstavljati dobru podlogu za dublje društvene reforme, izdvajam sledeće preporuke za implementaciju dobijenih zaključaka:

- Na osnovu rezultata dobijenih sistematizacijom televizijskih medijskih sadržaja i njihovih uticaja u Libiji, kreirati strategiju razvoja televizije i sadržaja, kako bi se postigli optimalni rezultati u stvaranju pozitivne političke klime u Libiji.
- Definisanje jasnog regulatornog okvira, koji će uvesti kontrolu kvaliteta emitovanih programskih sadržaja, a sa ciljem stvaranja političkog jezika, kao dela političke kulture, koji će podsticati demokratski razvoj u libijskom društvu.
- Uvesti redovnu kontrolu i izveštavanje o kvalitetu sadržaja televizijskih informativnih programa, što će eliminisati ili svesti na minimum govor mržnje, prisutan u televizijskim programima.

- Podstaći veća ulaganja u televizijsku infrastrukturu u manje razvijenim oblastima, kako bi se kroz uticaj televizije na političku kulturu i političku angažovanost u ovim oblastima podigao nivo demokratičnosti.
- Podstaći veća ulaganja u kvalitet produkcije televizijskih sadržaja, jer kvalitetniji informativni televizijski sadržaji stvaraju bolju podlogu za kvalitetan razvoj političke misli i svesti u Libiji.
- Preporučiti kreiranje inkluzivnih programa koji će podstaći veće učešće mladih u političkom životu
- Doprineti stvaranju boljih uslova za obrazovanje, što će posledično dovesti do većeg obuhvata stanovnika koji su zainteresovani za aktivno učešće u političkom životu Libije.
- Potencirati potrebu stvaranja društvenih preduslova za aktivnije učešće žena u političkom životu Libije, kroz uključivanje u društveno-političke procese

Doktorska disertacija „Uticaj političkih promena u libijskom društvu na ulogu televizije u formiranju političke kulture različitih društvenih grupa“ je pisana u vreme velikih društveno-političkih promena u Libiji. Nakon 42 godine Gadafijevog režima, Libija je ušla u period društveno-političkog diskontinuiteta, nesigurnosti i neizvesnosti. Ništa manje nisu složeni ni ekonomski uslovi, jer je došlo do urušavanja libijske privrede.

Naučni uslovi su bili veoma teški, jer je u složenom i nestabilnom političko-ekonomskom sistemu veoma bilo potrebno prikupiti podatke iz različitih izvora informacija, kao i sprovesti istraživanje na terenu, što je pisanje ove disertacije učinilo još izazovnijim.

Smatram da ono što je postignuto ovom disertacijom značajno i za medijsku i kulturnu akademsku i stručni javnost u Libiji, kao i svim istraživačima uticaja televizije na ukupni politički život.

Disertacija je napisana na srpskom jeziku, sa planom da se u budućnosti prevede i na arapski jezik.

Literatura

1. E.B. Tejlor, Poreklo kulture, 1871
2. R. Bierstedt, Pogledi na kulturu, 1963
3. Čedomir Čupić, "Politička kultura i mediji", Godišnjak 2009 - II deo, FPN
4. Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Civilna kultura*, Politička kultura, Zagreb 2000
5. Đuro Šušnjić, Ribari ljudskih duša, Čigoja štampa, Beograd 1995
6. Milan Podunavac, "Politička kultura i političke ustanove", FPN,
7. Miroslav Pečujlić i Vladimir Milić: Demokratija i autoritarizam, politička kultura jugoslovenskog višestranačkog društva, Srempublik, Pravni fakultet i Institut za političke studije, Beograd, 1994
8. Branislav Stevanović, Prilozi istraživača, 2012 Filozofski fakultet Niš
9. Jelena S. Petković, Kultura i masovno komuniciranje u kontekstu globalnih promena savremeneog društva, Kultura polisa, god. IX (2012), br.17
10. Ivo Lovrić, „Javnost i politička komunikacija u uvjetima novih medija”, Hrvatski studiji, 2009
11. Muhammad L. Ayish , “The Impact of Arab Satellite Television on Culture and Value Systems in Arab Countries: Perspectives and Issues”, Arab Satellite Television Broadcasting conference, 2002, Cambridge
12. U.N. Demographic Yearbook, (2003), "Demographic Yearbook (3) Pop., Rate of Pop. Increase, Surface Area & Density", *United Nations Statistics Division*.
13. Hagos, Tecola W., (November 20, 2004), "Treaty Of Peace With Italy (1947), Evaluation And Conclusion", *Ethiopia Tecola Hagos*.
14. El-Warfally, Mahmoud, (1988), "Imagery and Ideaology in U.S. Policy Toward Libya
15. Anderson, Lisa, (2006), "["Libya', III. People, B. Religion & Language"](#)", *MSN Encarta*, July 17, 2006
16. Al-Hawaat, Dr. Ali, (1994), "The Family and the work of women, A study in the Libyan Society" *National Center for Research and Scientific Studies of Libya*, July 19, 2006
17. El-Hawat, Ali, "Country Higher Education Profiles - Libya", International Network for Higher Education in Africa", July 22, 2006

18. "About Libya". Office of the Middle East Partnership Initiative. United States Department of State. 2003. <http://www.medregion.mepi.state.gov/libya.html>.
19. Clark, Nick, (July 2004), "Education in Libya", World Education News and Reviews, Volume 17, Issue 4
20. Religious adherents by location, '42,000 religious geography and religion statistics', Libya" Adherents.com, 2006
21. "International Religious Freedom Report: Libya" Jewish Virtual Library, 2004
22. The World Jewish Congress, "History of the Jewish Community in Libya", University of California at Berkeley, 2006
23. News and Trends: Africa, (September 17, 1999), "Libya looking at economic diversification" Alexander's Gas & Oil Connections
24. Special Report 2006, (May 2, 2006), "North Korea Tops CPJ list of '10 Most Censored Countries'", Committee to Protect Journalists.
25. Bouchenaki, Mounir, (1989), "The Libyan Arab Jamahiriya Museum: a first in the Arab world", UNESCO, Museum Architecture.
26. United Nations Economic & Social Council, (February 16, 1996), "Libyan Arab Jamahiriya Report", Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
27. The World Factbook, (2006-08), "Economy - Libya", CIA World Factbook.
28. US Census Bureau, Libya 2012, Data Survey
29. Navval Muhamed Omar; „Informacioni i socijalni metodi istraživanja“; Kairo, Biblioteka el-Ingilo, 1997
30. Hasan Osman; „Istorijski metod istraživanja“; Kairo, Dar el-Ma'arif; 1984
31. Semir Muhamed Husein; „Istraživanja informisanja, osnove i principi“; Kairo, Dar eš-Ša'b, 1979
32. Eliot, T.S., *Ka definiciji kulture*, Prosveta, Niš, 1995
33. I. Šijaković, Sociologija, Banja Luka, 2008
34. M. Bešić, Sociologija, Beograd, 2008, str. 67-90
35. Milan Podunavac, Politička kultura i politički odnosi, 2008, FPN, Beograd
36. J. P. Nettl, *Political Mobilization*, Basic Books, New York, 1965
37. R. Dahl, *The Behavioural Approach in Political Science*, American Pol. Sc. Rev., 1961.
38. Almond & Verba, *Civic Culture*, Princetone, 1963

39. H. Albinski, *European Political Processes*, Boston, 1970
40. K. Deutsch, *Empirical Theory*, prema M. Hass i H. Kerriell, *Approaches to the Study of Political Science*, N. York, 1970.
41. D. Apter and H. Echestein, *Comparative Politics*, N. York, 1962
42. A. Milardović, *Uvod u politologiju*, Pan-liber, Osijek, 1996
43. Pavle Novosel, *Politička znanost: Metode*, Zagreb, Naprijed, 1971
44. Walter A. Rosenbaum. *Politička kultura*, 1975
45. Lucian W. Pye, *Uvod u političku kulturu i politički razvoj*, Princeton: Princeton University Press, 1965
46. G. A. Almond i S. Verba, *Civilna kultura*, Boston, 1963
47. G. A. Almond, *Civilna kultura*, Boston, 1956
48. M. Matić, *Politička kultura*, Beograd, 1994
49. Branislav Stevanović, *Demokratska politička kultura kao političko kulturni izazov Balkanskih naroda*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, 2011
50. S. Beer i H. Eulau, *Patterns of Government*, 1995
51. R. Dahl, *Political Opozition in Western Democracies*, N. Haven, 1966
52. V. Vujčić, *Politička kultura i politička socijalizacija*, Aliena, Zagreb, 1993
53. S. Kovačević, *Politički sistem*, Pravni Fakultet Univerzitet u Nišu, 2012
54. D. Clemens, *Kampanje u cyber-prostoru*, Politika, 1999
55. Jan Hjärpe, *Araber och arabism*, Stockholm: Rabén Prisma, 1994
56. Alija Brahimi, „Libijska revolucija“, *The Journal of North African Studies* 16, No. 4, 2011
57. Lisa Anderson, „Gadafi i opozicija“ *Middle East Journal* 40, No. 2, 1986
58. Danijel Silverman, 2012. „The Arab Military in the Arab Spring: Agent of Continuity or Change? A comparative Analysis of Tunisia, Egypt, Libya, Syria“, APSA 2012 Annual Meeting, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2108802.
59. Marko Žilović, *Narod hoće da sruši režim: različite sudbine Severnoafričkih režima tokom arapskih previranja 2010/2011*
60. Musa Grifa, *Libijska Revolucija: Uspostavljanje novog političkog sistema i tranzicija ka državnosti*, Arab Reform Brief, 2012
61. D. Apter, *Politics of Modernization*, University of Chicago, 1965
62. Tarik Kulenović, *Politički islam*, Sarajevo, 2011

63. Espozito L. Džon, Islam i sekularizam uXX stoljeću, [http://www.sim.ba/dokumenti/islam i sekularizam u xx stoljecu.PDF](http://www.sim.ba/dokumenti/islam_i_sekularizam_u_xx_stoljecu.PDF)
64. Vladimir Ajzenhamer, Na razmeđu kompatibilnosti i nekompatibilnosti – Islam i demokratija, FPN – Gosišnjak br. 6, I deo: Politička teorija, politička sociologija i politički sistem, 2011
65. DiamondLary, “Why AreThereNoArabdemocracise?“,Jornal of Democracy,The Johns Hopkins University Press,Vol. Oksfordska istorija Islama, 1, Number 1, January 2010.
66. .Alibašić Ahmet, Političke prilike u muslimanskim zemljama, Atlas islamskoga svijeta, Sarajevo, Udruženje Ilmije IZ u BiH, 2004
67. Jevtić Miroljub, Religija i Politika: Uvod u politikologiju religije, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd , 2002
68. Th. SrdMh, Religion and Political Development (Documents), Boston, 1970
69. Weber, *The Sociology of Religion*, Boston, 1964
70. D. Lerner, *Passing of Traditional Society*, 1972
71. D. Easton, *Political System*, 1964
72. M. Levy, *Modernization and Structure of Society*, Princetone, 1966.
73. C. Black, „*Dinamics of Modernization*, N. York, 1966.
74. P. Merkl, *Political Continuity and Change*, H York, 1967
75. R. Ward and D. Rustow, *Political Modernization in Japan and Turkey*, Introduction, 2010
76. S. Huntington, *The Change to Change*, Comparative Politics, 1971.
77. A. Inkelas, *Modern Man*, prema M. Weiner (ed.), *Modernization*, N. York, 1966.
78. K. Sheriu, *Attitudes of Modernity*, Comparative Politics, 1971.
79. W. Bagehot, *English Constitution*
80. R. Ward, *Political Culture and Modernization in lapan*, prema E. C. Velch, *Politiail Modernization*, Belmont, 1971.
81. M. Weber, *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Sarajevo, 1968
82. Rihard Minš, *Dijalektika političke komunikacije*, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1991
83. Ansgar Zerfaß & Miroljub Radojković, *Menadžment političke komunikacije*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Beograd, 2011

84. Jelena S. Petković, *Kultura i masovno komuniciranje u kontekstu globalnih promena savremenog društva*, Filozofski fakultet u Nišu, 2012
85. V. The Ethics of Journalism Nelsona A. Crawforda (1924) i The Conscience of the Newspaper Leona N. Flinta (1925).
86. J. Edward Gerald: *The Social Responsibility of the Press*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1963.
87. V. Medias, *Introduction d la presse, la radio et la television*. Ellipses, Paris ²1999, pogl. 14, i G. Derville: *Le Pouvoir des Medias*. Presses Universitaires de Grenoble 1997.
88. Claude-Jean Bertrand, *Deontologija medija*, Sveučilište Zagreb, 2007
89. Wolfgang Merkel, *Sistem transformacija . Uvod u teorije i empirijskog istraživanja transformacije*. Opladen, 1997
90. Karl Teri i Filip Šmiter, *Modovi tranzicije u Latinskoj Americi, Južnoj i Istočnoj Evropi*, *International Social Science Journal* (43) 128, 1991
91. Patrik Mekonel, Li Beker, *Uloga medija u demokratizaciji*, Political Communication section of the International Association for Media and Communication Research at the Barcelona Conference, July 2002. www.grady.uga.edu/coxcenter/activities/activities0102/DemocratizationIAMCR.pdf
92. Patrik O'Nil, *Demokratizacija i masovna komunikacija: Koja je veza?*, *The Media and Political Transitions*, Boulder, London, 1998
93. Frederik Sibert, Vilbur Šram i Teodor Peterson, *Četiri teorije o štampi*, Urbana, Illinois, 1956
94. Kai Hafez, *Masovni mediji na Bliskom Istoku: Modeli društvenih promena*. In *Mass Media, Politics, and Society in the Middle East*, Cresskill, N.J., 2001
95. Dejl Ekelman i Džon Anderson, *Novi mediji u Arapskom svetu*, *The Emerging Public Sphere*. Bloomington, Ind., 1999
96. Rade Veljanovski, *Mediji između biznisa, politike i odgovornosti prema javnosti*, FPN, 2011
97. Habermas, J., *Politička komunikacija u medijskom društvu – Da li demokratija još uvek poseduje epistemološku dimenziju?*, *Časopis za upravljanje komuniciranjem CM*, 5, Beograd, 2007

98. Mohamed El-Navavi i Adel Iskandar. Al-Jazeera. Priča o Mrežama koja oblikuje vladavinu i redefiniše modern novinarstvo,. Cambridge, Mass., 2003
99. Kai Hafez, Masovni mediji na Bliskom Istoku: Modeli društvenih promena. In Mass Media, Politics, and Society in the Middle East, Cresskill, N.J., 2001
100. Mark Linč, Marc. Procena demokratizujuće moći satelitskih televizija, *Transnational Broadcasting Studies* 14, www.tbsjournal.com/lynch.html, 2005
101. Đuro Šušnjić, *Drama razumevanja*, Čigoja štampa, Beograd 2004
102. Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd 2005
103. Luis Alvin Dej, *Etika u medijima*, Klub plus i Čigoja štampa, Beograd, 2008
104. Bojana Milošević, Socijalne mreže i Arapsko proleće, CM, Fakultet političkih nauka, 27:8, 2013
105. Džon Alterman, “Arapski mediji, moć i uticaj” , Princeton University/Rice University, 2005
106. Wolfgang Merkel, Sistem transformacija. Uvod u teorije i empirijskog istraživanja transformacije, Opladen, 1999
107. Muhamed Ajiš, Politička komunikacija na televizijama Arapskog sveta: evolucija modela, *Political Communication* (19), 2, 2002.

Биографија

Име, име оца и презиме кандидата: **Мухамед, Абу-л-Касим, Абу Сабил'**

Датум и место рођења: **01.08.1964, Сабрата, Либија**

Образовање:

1970.-1976. – похађао нижу основну школу почетног нивоа у Сабрати, Либија; ¹

1976.-1979. – похађао основну школу средњег нивоа у Сабрати, Либија;

1979.-1982. – похађао средњу школу у Сабрати, Либија;

1982.-1986. – студирао на Одсеку за информисање на Филолошком факултету Универзитета Гарјунис у Бенгазију, Либија;

1996.-1998. – студирао и стекао диплому на Високом институту за новинарство у Рабату, Мароко;

2002.-2004. – са успехом завршио магистарске студије на Високом институту за новинарство у Рабату, Мароко.

Едукативни курсеви:

1 – похађао једномесечни едукативни курс од 01. до 30. јула 1996. године, у редакцији мароканског листа „Ел-Бејан“; курс је био у склопу практичног дела наставе на Високом институту за новинарство у Рабату, Мароко;

2 – похађао једномесечни едукативни курс од 01. до 30. јула 1997. године, на Либијској телевизији; курс је такође био у склопу практичног дела наставе на Високом институту за новинарство у Рабату, Мароко;

Радна биографија:

1987.-2004. – радио као асистент на Факултету за уметности и информације, Универзитета Ал-Фатех у Триполију, Либија;

2004.-2007. – радио као професор на Факултету за уметности и информације, Универзитета Ал-Фатех у Триполију, Либија.

Научне и наставне активности:

1 – Предмети из којих је кандидат држао предавања студентима на Одсеку за информације, Факултета за уметности и информације у периоду од 2004. до 2007. године:

- предмет „Телевизијска и радијска вест“;
- предмет „Политичка култура“;
- предмет „Радио продукција“, и
- предмет „Увод у науку о комуникацијама“.

2 – Менторски рад на више дипломских радова студената Одсека за информације, на Групи за радио и телевизију, у периоду од 2004. до 2007. године; међу овим дипломским радовима су:

- студентски дипломски рад под насловом „Емисија о старом граду Триполију“;
- студентски дипломски рад под насловом „Телевизијски програм за младе“;

¹ - основно образовање у Либији и другим арапским земљама траје 9 година, а дели се на две етапе (6 + 3 године); средња школа такође траје 3 године.

- студентски дипломски рад под насловом „Документарна емисија о парним купатилима у граду 'Уцејлаг“;
- студентски дипломски рад под насловом „Традиционални занати у граду Триполију“.

3 – Стручни радови и учешће на конференцијама и скуповима:

- стручни рад под насловом „Израда радио програма“, на конференцији „Либијска телевизија и радио“, одржаној у новембру 2001. године у Триполију, под покровитељством Универзитета Ал-Фатех и либијског Министарства за информисање;
- стручни рад под насловом „Локалне радио станице и њихова улога у унапређивању локалног друштва“, на конференцији „Локалне радио станице“, одржаној у мају 2003. године у Триполију, под покровитељством либијског Министарства за информисање;
- стручни рад под насловом „Информисање омладине“, на конференцији „Омладина Либије“, одржаној јуна 2005. године, у Триполију под покровитељством Омладинског савеза Либије.

4 – Сепцифична професионална искуства у области информисања:

- обављао менторски рад на едукативном курсу за запослене у локалном радију, у граду Сабрати, у мају 2002;
- обављао функцију председника Комисије за информисање у граду Сабрати, у периоду од јула 1997, до јула 2007;
- радио у склопу Информативног тима Универзитета Ал-Фатех од 2005.-2006. године;
- био члан Комисије за оцењивање и доделу награда за локалне радио програме у граду Никат Хамс, у периоду од 2003.-2007. године.